

Comptabiliteit in de mist

Hoe triestig toch: daar heeft de Eerste Kamer de ontwerp-Comptabiliteitswet verworpen. Na zestien jaar geploeter is dit werkstuk de mist in gegaan. Eerst al die moeizame studiën van de Commissie-Simons, toen het diepe nadenken ten departemente, waarbij toch weer een ander ontwerp uit de bus kwam dan de Commissie had aanbevolen, toen een moeizame behandeling in de Tweede Kamer, vol nota's van wijziging en batterijen van amendementen — en nu dit. Zou al het werk voor niets zijn geweest?

Nu, dat hoeft niet. De Eerste Kamer heeft bezwaar gemaakt tegen een detail, dat met het ongewapend oog nauwelijks zichtbaar is. Artikel 20, tweede lid, opent de mogelijkheid dat ministers reeds gaan spenderen op basis van de nieuwe begrotingswet als deze nog slechts in statu nascendi verkeert, namelijk wél is aangenomen door de Tweede Kamer, maar nog niet door de Eerste Kamer. Deze „splitsing van het budgetrecht” is niet slechts strijdig met het fijnzinnige rechtsgevoel van enkele staatsrechtgeleerden, maar ook met de ponteneur van de leden van de „Senaat”. Natuurlijk, de nieuwe regeling is strijdig met de Grondwet, en dat moet niet. Minister Witteveen heeft even zitten suffen. Maar deze oneffenheid zou makkelijk weggenomen kunnen worden, bijvoorbeeld door terug te vallen op de oude regeling van de voorlopige twaalfden, of door wat anders te bedenken. Als iedereen even meewerkt kan dit varkentje snel gewassen zijn. Natuurlijk betekent het wel, dat de nieuwe Comptabiliteitswet niet per 1 januari 1973 in werking kan treden, zoals men gehoopt had. Het zal zeker een jaar later worden, en door de algemene ontmoediging bij de betrokkenen waarschijnlijk véél later.

Is die vertraging dan niet schadelijk? Want we blijven al die tijd opgescheept met de oude wet van 1927, tot stand gekomen na tachtig jaar(!) van soortgelijk gehannes en gestrubbel, en uiteraard geconcipeerd in een tijd toen niemand nog ooit had vernomen van een Keynesiaanse begrotingspolitiek, van kosten-batenanalyse, van programmabudgettering, van structurele begrotingsanalyse, laat staan van de nominale progressiekop. Het zou prettig zijn om te kunnen zeggen: ja, zo is het, ieder uitstel is zeer, zeer schadelijk.

Helaas, zo is het niet. De nieuwe wet brengt op al deze punten geen verbetering. Men moet alweer een vergrootglas gebruiken om de vooruitgang te constateren die de nieuwe rechtsregels kunnen opleveren. En van ten minste één onderdeel is twijfel gerechtvaardigd of er niet eerder van achteruitgang sprake is (te weten de overgang van het rechtenstelsel naar het kasstelsel — het verplichtingenstelsel ware veel beter geweest). Bovendien kan het Ministerie van Financiën in de tussentijd met enkele uitvoeringsbeschikkingen komen, die weliswaar bedoeld zijn om onder de nieuwe wet ingevoerd te worden, maar die het onder de oude desnoods ook wel doen.

Er dringt dus niets. Maar wél steekt er een aardige symboliek in dat de juridische zuiverheid van onze comptabiliteit eens hardhandig aan de orde wordt gesteld. Het budgetrecht wordt dagelijks met voeten getreden. Misschien zou de Eerste Kamer, nu zij toch zo krachtig aan de gang is, ook eens kunnen letten op de begrotingsoverschrijdingen, die schering en inslag zijn, en die zich moeilijk verdragen met de Grondwet, de Comptabiliteitswet en met de Begrotingswetten, welke laatste ook wel eens met hoofdletters mogen worden geschreven. De Eerste Kamer heeft het in haar macht, een daverend protest te laten opklinken tegen deze misbruiken en wel door eens een Regularisatiewetje te verwerpen — dat zijn die slappe suppletore-begrotingen-achteraf, kleine vloekjes in ons hele bestel — of, beter nog, door een voorstel van goedkeuring van het slot van de rijksrekening de mist in te sturen. Dán is Leiden pas goed in last, want dan moet er een Indemniteitwet komen, waarbij boetvaardige ministers de fiolen van de staatsrechtelijke toorn over zich uitgetogen krijgen.

Maar dat doet de Eerste Kamer niet. Liever laden de Senatoren de verdenking op zich dat zij voor eigen standje staan te praten, terwijl zij intussen het onwettig water bij bakken vol over de comptabele akker laten lopen. „First things first” — deze regel is blijkbaar aan het Binnenhof niet ter harte genomen.

Inhoud

<i>Prof. Dr. J. Pen:</i> Comptabiliteit in de mist	53
<i>Drs. P. A. de Ruiter:</i> SF of politiek?	55
<i>Prof. Dr. A. J. Reitsma:</i> Internationale monetaire perikelen	56
<i>Dr. H. A. Udo de Haes</i> <i>en Drs. J. Vogelaar:</i> De Leidse Baan en een nieuwe visie op de wegenbouw.....	60
<i>Prof. Mr. P. Sanders:</i> Het nieuwe vennootschaps- en ondernemingsrecht 1971	61
Ingezonden Het einde van de wereld, door <i>J. Varkevisser</i> (met naschrift van <i>Drs. P. Ressenar</i>)	68
Au courant Loonpolitiek op z'n Zweeds, door <i>A. F. van Zweeden</i>	70
Boekbespreking Eric Paërl: Nederlandse macht in de 'Derde Wereld, door <i>H. Visscher</i>	71

Onderzoek

is nodig. Het NEI heeft zich daarop sinds 1929 gericht. Naast het pure onderzoekwerk houdt het zich bezig met het uitvoeren van opdrachten van overheden en bedrijfsleven in binnen- en buitenland. Het heeft thans ervaring op vele gebieden, in een spreiding over 50 landen. Er heeft in die periode een specialisatie plaatsgevonden, maar door de samenwerking in teams van economen, econometristen, wiskundigen, sociologen, sociaal-geografen, stedenbouwkundig ingenieurs en civiel-ingenieurs wordt een brede aanpak van de problemen gewaarborgd.

Redactie

Commissie van redactie: H. C. Bos, R. Iwema, L. H. Klaassen, H. W. Lambers, P. J. Montagne, J. H. P. Paelinck, A. de Wit.
Redacteur-secretaris: L. Hoffman.

Adres: Burgemeester Oudlaan 50, Rotterdam-3016; kopij voor de redactie: postbus 4224.
Tel. (010) 14 55 11, toestel 3701.
Bij adreswijziging s.v.p. steeds adreshandje meesturen.

Kopij voor de redactie: in tweevoud, getypt, dubbele regelafstand, brede marge.

Abonnementsprijs: f 57,20 per jaar, studenten f 36,40, franco per post voor Nederland, België, Luxemburg, overzeese rijkdelen (zeepost).
Prijs van dit nummer: f 1,50.
Abonnementen kunnen ingaan op elke gewenste datum, maar slechts worden beëindigd per ultimo van een kalenderjaar.

Betaling: giro 8408; Bank Mees & Hope NV, Rotterdam; Banque de Commerce, Koninklijk plein 6, Brussel, postcheque-rekening 260.34.

Advertenties: N.V. Koninklijke Drukkerijen Roelants - Schiedam, Lange Haven 141, Schiedam, tel. (010) 26 02 60, toestel 908.

Stichting
Het Nederlands Economisch Instituut

Adres: Burgemeester Oudlaan 50, Rotterdam-3016; tel. (010) 14 55 11.

Onderzoekafdelingen:

Balanced International Growth
Bedrijfs-Economisch Onderzoek
Economisch-Sociologisch Onderzoek
Economisch-Technisch Onderzoek
Industriële Vestigingspatronen
Macro-Economisch Onderzoek
Project-studies Ontwikkelingslanden
Regionaal-Onderzoek
Statistisch-Mathematisch Onderzoek
Transport-Economisch Onderzoek

SF of politiek?

Een tijdje geleden wisten de kranten te melden dat Prof. Dr. F. Böttcher voorlopig ophield met het houden van lezingen over (de rapporten van) de Club van Rome. Hij werd door deze activiteit namelijk te zeer afgehouden van zijn eigenlijke werkzaamheden. Een aardig berichtje, zeer illustratief voor ons aller houding jegens de door bedoelde Club aangesneden problemen. Het is van belang kennis te nemen van de onheilstijdingen die over ons worden uitgestort. Maar het moet niet teveel tijd gaan kosten; onze eigen bijdrage tot de economische groei kan daarvoor immers in de verdrukking geraken, nietwaar?

Van die tot niets verplichtende, vriendelijke vrijblijvendheid zijn de voorlopige rapporten van de Club van Rome doortrokken. Het definitieve werkstuk verschijnt in maart. Er is weinig reden om aan te nemen dat dit eindrapport wél zal uitmonden in conclusies over de belangrijke vraag naar het *politiek operationeel maken* van de uitkomsten van het onderzoek. Indien het dezelfde vage kwalitatieve aanbevelingen, die bovendien nog gebaseerd zijn op een weinig werkbare middeling over de gehele wereld, zal bevatten als de voorlopige studies, dan zal het eindrapport, hoe informatief en alarmierend het dan wellicht ook moge zijn, ons weinig aanknopingspunten bieden voor de ontwikkeling van een prak-

tisch politiek instrumentarium. Hooguit zal het dan een voedingsbron kunnen zijn voor SF-achtige verhaaltjes als dat van Wouter van Dieren in dat produkt bij uitstek van onze consumptiemaatschappij, het maandblad *Avenue* (januari 1972).

Geen wonder dat sommigen geneigd zijn levensgrote vraagtekens te zetten bij hetgeen de Club-van-Rome-computer voor ons becijfert. Zo heeft bijvoorbeeld het voormalige Tweede-Kamerlid voor de PSP, Bram van der Lek, in *Vrij Nederland* van 2 en 23 oktober jl. er op gewezen dat veel belangrijker dan het vraagstuk van de *produktie* dat van de *verdeling* zal worden in die hopelijk naar meer stabilisatie neigende wereld. Daarover geen woord bij Peccei c.s. Hoezeer ook de Club van Rome a-politieke pretenties heeft, we kunnen hier niet om een politieke oordeelsvorming heen.

Belangwekkend is daarom ook de inhoud van het vraaggesprek tussen Prof. Dr. F. Böttcher, het Nederlandse lid van de Club van Rome, en T. Kreykamp, medewerker van de werkgroep 2000. Dit vraaggesprek is afgedrukt in *De Nieuwe Linie* van 12 januari. De confrontatie tussen beide heren is daarom ook zo aardig, omdat Kreykamp in *De Nieuwe Linie* van 7 oktober jl. liet weten dat de Club van Rome hem gestolen kon worden, omdat hij goed gerichte actiegroepen

belangrijker vond dan de inhoud van het MIT-rapport.

Kreykamp acht in dit vraaggesprek het MIT-rapport een „systeemanalytische prestatie”, waarmee je niet veel verder komt. Hij wil ook de machts-politieke verhoudingen tot voorwerp van onderzoek maken. Terecht stelt hij: „de politiek bepaalt mede de macro-economische structuur van een land. Die moet je bij je onderzoek betrekken”. Evenzeer eens ben ik het echter met Böttcher, die zegt dat niet verlangd kan worden „dat we ook nog op de borstwering gaan staan en de boosdoeners binnen de machtsconcentraties aanwijzen”. Dat is inderdaad iets dat beter aan de politici kan worden overgelaten. De waarheid ligt tussen de standpunten van beide heren in. De resultaten van het onderzoek van de Club van Rome moeten inderdaad zodanig gepresenteerd en gekwantificeerd worden dat ze geschikte aanknopingspunten vormen voor het uitstippelen van de weg, waarlangs politieke instrumenten ontwikkeld kunnen worden. Dat ontwikkelen zélf moeten de politici doen. En dat zijn wij allemaal.

Internationale monetaire perikelen

PROF. DR. A. J. REITSMA

„..... this is the age of the politicians, and not of the central bankers, in monetary policies”.
(*The Economist*, 27 november 1971, blz. XI)

Hij die tegenwoordig bereid is zijn visie te geven op de internationale monetaire problematiek, dient er zich van bewust te zijn dat hij zich in de positie kan bevinden van de ontwerper van het militaire vliegtuig, dat reeds is verouderd als het model het tekenbord verlaat. Hij zal er verstandig aan doen te trachten zoveel mogelijk afstand te nemen.

Het onderstaande moet dan ook worden gezien als een wat zakelijke poging om na de jongste internationale monetaire gebeurtenissen inventaris op te maken, zonder overigens in detail te treden. Over deze problemen heeft de laatste tijd een enigszins geladen politieke sfeer geheerst. Het lijkt — ofschoon hierover reeds heel veel is geschreven — daarom dienstig, zij het uiterst summier en dus ook onvolledig, nogmaals te trachten de feiten op een rijtje te zetten.

De feiten

Zoals bekend, werd door de grote geallieerde mogelijkheden gedurende de jongste wereldoorlog in 1944 te Bretton Woods geopteerd voor een wisselkoersstelsel dat sindsdien de naam heeft gekregen van het systeem van de „adjustable peg”. Door de mogelijkheid van koerswijziging, indien noodzakelijk voor het herstel van het betalingsbalansevenwicht, zou — zo werd gedacht — het Bretton Wood systeem de nodige flexibiliteit kunnen verschaffen, zonder dat het principe van vaste wisselkoersen werd aangetast.

Gebleken is evenwel, dat sinds de jaren zestig, dit stelsel steeds duidelijker in gebreke bleef in zijn functie van aanpassingsmechanisme. Koerswijzigingen van belangrijke valuta's gingen gepaard met speculatiegolven, de zogenaamde goudpool moest worden opgeheven en het aantal monetaire „crises” in het afgelopen decennium is op de vingers van twee handen niet meer te tellen. Met name voor de reservevaluta's bleek het element „peg” van meer belang dan het element „adjustable”. Het pond sterling behield 18 jaar lang (van 1949 tot 1967) een zelfde koers. De dollarkoers had zich in 37 jaar (1934-1971) niet gewijzigd.

Intussen waren de verhoudingen in de wereld wel in belangrijke mate veranderd. Hulpbehoevende Europese

landen groeiden uit tot produktieve en sterke economieën. Toch bleef Amerika een groot deel dragen van de defensielasten van de westerse wereld. Het bleef tevens voor een belangrijk deel de ontwikkelingshulp verzorgen. Ook de investeringen in het buitenland bleven op een hoog peil. Geen wonder dat er in Amerika aanzienlijke betalingsbalanstekorten ontstonden. Ofschoon deze geruime tijd konden voorzien in de grote behoefte aan dollars als internationaal betaalmiddel, was het toch onvermijdelijk dat het vertrouwen in de vaste dollarkoers door die tekorten steeds meer zou worden ondermijnd. Dit geldt temeer indien men bedenkt dat op het einde zelfs de traditioneel gunstige goederenbalans van Amerika een importsaldo ging vertonen.

Beperkte mogelijkheden

Met name van Europese zijde werd er bij Amerika herhaaldelijk op aangedrongen, stappen te ondernemen ter verbetering van de betalingsbalans. Men zou dan in Europa niet langer gedwongen zijn dollars aan zijn reserves toe te voegen en aldus, zo werd wel gesteld, inflatie te importeren. Ondanks Amerikaanse pogingen vooral de kapitaalexport wat in te dammen bleef een permanente verbetering van de betalingsbalans uit.

Het klassieke middel — deflatie van de economie — was voor Amerika niet geschikt. Men moet hierbij bedenken dat het in dat land, in de tweede helft van de jaren zestig, qua groei en werkgelegenheid allerminst naar wens ging. Een land waarvan de internationale handelssector een zeer gering percentage uitmaakt van de totale economische activiteit, kan bezwaarlijk bewust een verdere economische teruggang gaan verwekken ten behoeve van de betalingsbalans. Dit zou een geval zijn van „the tail wagging the dog”. Terwijl binnenlandse deflatie dus weinig haalbaar bleek gaf ook het alternatief, een wisselkoerswijziging, speciale moeilijkheden. Het feit dat de dollar, via zijn band met het goud, tevens internationale waardestandaard was, maakte een zelfstandige depreciatie van deze munt ten opzichte van de rest van de wereld onmogelijk.

Een verandering van de pariteit van de dollar als algemene interventievaluta zou in eerste aanleg immers niet meer behoeven te betekenen dan een verandering van de goudwaarde. De koersverhouding met andere valuta's behoefde daardoor niet te worden gewijzigd. Devaluatie van de dollar zou dan slechts een verhoging

van de goudprijs betekend hebben, waaraan in ruime kring weinig behoefte bleek te bestaan.

Naast interne deflatie en devaluatie bleef als tweede alternatief een opwaardering van de relatief sterke valuta's. Zoals bekend, werd dit proces, onder de drang der omstandigheden, sinds mei 1971 inderdaad in gang gezet, ten dele door het gaan „zweven” van belangrijke valuta's.

De Amerikaanse maatregelen

Het zou onjuist zijn te stellen dat President Nixon met zijn in het midden van augustus 1971 plotseling aangekondigde pakket van maatregelen met één slag een ernstige monetaire „crisis” in het leven had geroepen. De monetaire onrust was er al lang. Het was een ieder duidelijk dat er iets moest gebeuren. De internationale koortsthermometer, de vrije goudprijs, was fiks opgelopen en de patiënt vereiste dringend behandeling. Het is tegen deze achtergrond dat men de maatregelen van Nixon moet zien. Mede gelet op de zeer verdeelde reacties in de wereld, zowel binnen als buiten Europa, is het de vraag of ook het abrupte en eenzijdige karakter van de maatregelen had kunnen worden vermeden.

Het Amerikaanse pakket van maatregelen kan worden verdeeld in interne stimuleringsmaatregelen, de importheffing en de monetaire ingreep van het sluiten van het goudluik. Beginnen wij met het laatste, dan lijdt het weinig twijfel dat met het verbreken van de band tussen dollar en goud het Bretton Woods systeem, of althans de goud-dollar-standaard waartoe het zich had ontwikkeld, in de wortel werd aangetast. We zagen echter dat voor Amerika, wilde het zelfstandig een poging doen om een einde te maken aan de fundamentele onevenwichtigheid in zijn betalingsbalans, er weinig keuze overbleef. Bovendien kwam daarmee slechts een einde aan een door de geslonken Amerikaanse goudvoorraad reeds in feite fictief geworden inwisselbaarheid van dollars tegen goud voor centrale banken als houders. Een devaluatie zonder meer zou, wij zagen het reeds, de pariteit ten opzichte van andere valuta's niet behoeven te wijzigen en zou in dat geval slechts de officiële goudprijs hebben verhoogd.

De breuk met het goud ontlastte andere landen van hun verplichting jegens het IMF ten behoeve van de dollarkoers te interveniëren. Op deze wijze, zo werd in Amerika gehoopt, zou een effectieve depreciatie van de dollar ten opzichte van de sterkere valuta's kunnen worden bewerkstelligd met — naar men kon hopen — uiteindelijk een gunstig effect op de Amerikaanse handelsbalans. Op deze wijze zou ook de speculatie de wind uit de zeilen kunnen worden genomen.

Wat de tweede maatregel betreft, de extra-heffing op de invoer, hier kon men uiteraard bezwaarlijk gelukkig mee zijn. Het is bekend dat het beoogde effect van koersveranderingen op de handelsbalans tijd vraagt. Het instrument van de invoerheffing bij acute betalingsbalansmoeilijkheden heeft zijn precedenten. Bedenklijker was echter, dat het tevens werd gehanteerd als onderhandelingsmiddel. Gelukkig is de extra-heffing inmiddels ingetrokken.

Van de interne maatregelen kan tenslotte worden vermeld dat de stimulering van de investeringen een „buy American”-clausule bevatte, terwijl de belastingverlaging

op auto's eveneens de concurrentie met niet-Amerikaanse auto's moest vergemakkelijken. Dergelijke protectionistische maatregelen zijn op de lange duur eveneens bepaald ongewenst en zullen, naar verluidt, worden afgeschaft.

Reacties

Wij zagen dat de Amerikaanse maatregelen eerder dienden te worden gezien als gevolg, dan als oorzaak van een monetaire „crisis”. Deze laatste vloeide weer voort uit onvolkomenheden in het tot voor kort vigerende stelsel, dat een grote mate van starheid heeft vertoond met betrekking tot het evenwichtsherstel in het internationale handels- en betalingsverkeer.

Toch hebben de reacties op de Amerikaanse maatregelen velen zorg gebaard. Men kan zeggen dat tot in mei 1971 internationale monetaire zogenaamde crisis-situaties met behulp van allerlei maatregelen ad hoc steeds eendrachtig door de samenwerkende centrale banken werden aangepakt. De oplossing van de meest recente moeilijkheden scheen evenwel in de politieke sfeer te moeten worden gezocht. Beslissingen over het al dan niet devalueren van de dollar schenen mede af te hangen van besprekingen tussen de Presidenten van Amerika en Frankrijk.

Gebleken is dat men aanvankelijk wel bereid was de schuld van betalingsbalansmoeilijkheden te geven aan het betrokken land, doch dat men veel minder bereid bleek de consequenties van herstelmaatregelen, zoals een lagere dollarkoers en een daardoor vergrote Amerikaanse concurrentiekracht te aanvaarden. Indien het evenwichtsherstel moest komen van het herstel van een belangrijk gunstig saldo op de handelsbalans, dan betekende dit voor het betreffende land dat de importen moesten dalen en/of de exporten moesten stijgen. Voor het buitenland betekent dat normaliter een vermindering van de exporten en/of een stijging van de importen. Was dit voor dat buitenland onaanvaardbaar, dan is het duidelijk dat er moeilijkheden moesten ontstaan. Het gevaar van het ontketenen van een handels- of valuta-oorlog, waarmee uiteindelijk niemand gediend zou zijn geweest, was allerm minst denkbeeldig.

Een tekortland weigeren zijn munt effectief te laten depreciëren, ruikt sterk naar het soort acties dat in de jaren dertig werd aangeduid met „competitive exchange depreciation”, hetgeen door het Internationale Monetaire Fonds formeel werd uitgebannen. Het weigeren van het accepteren van reële wisselkoersen zou het monetaire bestel de speelbal maken van neo-mercantilistische en puur nationaal-politieke motieven. De recente voorlopige akkoorden waren er in hoofdzaak op gericht dit gevaar af te wenden.

Ontwikkelingen sinds medio augustus 1971: Alice in dollarland

De recente monetaire gebeurtenissen en onderhandelingen moeten vele beschouwende krantelers wel eens het gevoel hebben doen bekruipt van Alice in Wonderland, waar alles zo anders plaatsvond dan in de normale mensenmaatschappij. Een eenvoudige van geest zou zich de loop der zaken als volgt hebben kunnen voorstellen.

Iedereen was het er over eens dat er een meer realistische dollarkoers moest komen. Ieder was het er ook over eens, dat een hervorming van het internationale monetaire bestel dringend gewenst was. Welaan, men laat de valuta's geruime tijd zweven ten opzichte van de dollar, ten einde meer realistische koersen te verkrijgen. Zij die onderling vaste koersen wensen (bijv. de EG-landen) zweven gezamenlijk.

Intussen beraadt men zich over de hervormingen die het internationale monetaire bestel dient te ondergaan. Afhankelijk van de besluitvorming worden de koersen daarna al dan niet gefixeerd; in het eerste geval al dan niet met grotere bandbreedte en/of „sliding peg”.

In de praktijk hebben we een heel andere gang van zaken gezien. Van meet af aan is er een roep geweest om herstel van vaste pariteiten, iets waaraan Amerika aanvankelijk weinig behoefte bleek te hebben. Van meet af aan ook, trachtten de betrokken landen te voorkomen dat er een aanzienlijk lagere dollarkoers ten opzichte van de eigen valuta tot stand zou komen. Deze pogingen werden aangeduid met een nieuwe term, die aan het reeds zo uitgebreide Engelse jargon werd toegevoegd, namelijk „dirty floating”.

Inmiddels bleek Amerika plotseling wel bereid te onderhandelen over het herstel van vaste pariteiten. De „prijs” die het bereid bleek te betalen, was een devaluatie van de dollar ten opzichte van het goud. Vooral dit laatste — hoeksteen blijkbaar van de onderhandelingen — is voor de economist als zodanig een weinig duidelijke zaak. Immer's, een nieuwe koersverhouding is een nieuwe koersverhouding, of die nu tot stand komt met of zonder een verhoging van de dollarprijs van het goud.

Waar vooralsnog de Amerikanen het goudluik niet heropenden, leek het er sterk op dat het ging om zaken van psychologie en politiek prestige: het afdwingen van een Amerikaanse erkenning dat de dollarmoelijkheden grotendeels de schuld waren van de Amerikaanse inflatie en betalingsbalanspolitiek.

Waarom zo spoedig mogelijk vaste pariteiten?

Waarom, zo kan men vragen, kon in ruime kring reeds aanstonds de roep worden vernomen tot een snelle terugkeer naar vaste pariteiten? Was het omdat het laten „zweven” van een aantal valuta's een chaotische toestand had geschapen en bedrijven en financiële instellingen had lam gelegd?

Volgens een recente enquête, gepubliceerd in *The Economist* van 27 november jl., is dit geenszins het geval geweest: „While the politicians and their advisors were acting out a grim and self-inflicted game of statues, the wheels of commerce continued to turn with surprising smoothness”. *The Economist* acht het woord „crisis” dan ook een onjuiste omschrijving van wat zich de laatste maanden heeft afgespeeld. Tegen zwevende koersen bleken minder bezwaren te bestaan dan tegen niet-realistische koersen. De ondervonden last vloeide in hoofdzaak voort uit ingrepen in de valutamarkten die het afwentelen van risico op de termijnmarkt belemmerden.

Toch was de vrees voor een realistische vrije koers wel begrijpelijk. Een dollarkoers die het evenwicht op de Amerikaanse betalingsbalans herstelt, zou — indien

sinds 1917

sinds 1917

STENOGRAFENBUREAU W. STEMMER & ZN N.V.

Schiebroekseweg 22-24, telefoon (010) 22 38 66,
postbus 35007, Rotterdam

vervaardigt o.a. de officiële gemeenteraadsverslagen van Arnhem, Baarn, Breda, Dordrecht, Eindhoven, Groningen, Haarlem, Hilversum, Maastricht, Renkum, Rheden, Rotterdam en Veldhoven. Wij leveren ook:

NOTULEN VAN DIRECTIE- EN AANDEELHOUDERSVERGADERINGEN

De jarenlange gedegen ervaring van ons bureau, toepassing van moderne geluidsopnametechniek en vooral onze eerste-klas medewerkers garanderen snel en accuraat werk, uitgevoerd op uiterst betrouwbare en discrete wijze.

(I.M.)

dit hoofdzakelijk dient te geschieden door een verbetering van de handelsbalans — een bijzonder forse verschuiving in de handel van o.m. de industrielanden moeten betekenen. In Amerika is wel gesproken over een verschuiving van \$ 13 mrd. per jaar ten einde, bij volledige werkgelegenheid, te komen tot een voordelige goederenbalans van \$ 8 mrd., die dan de buitenlandse hulp en troepen in het buitenland alsmede de investeringen naar buiten zou moeten dekken.

Dat is inderdaad een schrikbarend bedrag en men kan zich voorstellen dat Amerika's handelspartners die ommezwaai zo geleidelijk mogelijk zouden willen zien geschieden, onder meer door de dollarkoers wat minder concurrerend te maken dan vereist voor de doelstelling van Amerika. Men vergete echter niet, dat het effect van een lager gewaardeerde dollar op de buitenlandse handel slechts zeer geleidelijk zal worden gesorteerd. Men kan ook het standpunt innemen dat de mate van economische groei belangrijker is dan de wisselkoersen.

Indien een overgewaardeerde dollar de economische groei in Amerika zou belemmeren, dan zou dit zijn terugslag hebben op de rest van de wereld. Het beste zou dan zijn een sterk groeiende wereldhandel, waarbij de Amerikaanse exporten relatief het sterkst zouden stijgen.

De korte en de lange termijn

In de kolommen van dit tijdschrift is recentelijk discussie gevoerd over het prioriteitenprobleem van vaste pariteiten vóór of ná een hervorming van het internationale monetaire bestel. Terwijl Drs. Van der Heijden het noodzakelijk achtte dat men het over de contouren van een nieuw bestel eens moet zijn alvorens over te gaan tot het vaststellen van nieuwe pariteiten (*ESB*, 8 december 1971), was Dr. Advokaat van mening, dat het nieuwe bestel een probleem is op wat langer zicht. Daarentegen achtte hij het overeenkomen van nieuwe vaste pariteiten urgent ten einde” . . . voor enige tijd een redelijk verloop van het internationale handels- en betalingsverkeer (te) garanderen” (*ESB*, 13 oktober 1971, blz. 915).

Wij hebben reeds geconstateerd dat blijkbaar over het al dan niet redelijk verloop van zaken bij banken en bedrijven in het recente verleden genuanceerd kan

worden gedacht. Zou door de zwevende koersen, of wellicht juist door de voortdurende interventie die ze begeleidde, het handelsverkeer grote schade gaan lijden, dan diende men zich zeker op te stellen achter Dr. Advokaat. Zouden echter conjunctuur en handel weinig invloed hebben ondervonden van de monetaire situatie, dan zou er wellicht meer voor te zeggen zijn geweest om prioriteit te geven aan het hervormen van het huidige monetaire systeem, ondertussen de koersen de kans gevend om een realistisch niveau te vinden. In de werkelijkheid lijkt het alternatief van vaste pariteiten echter „dirty floating” te zijn geweest.

Onder die omstandigheden zijn eerstgenoemde wellicht te prefereren omdat er minder kans zou kunnen zijn op manipulatie. „Clean floating” is tot op heden niet gebleken tot de praktische mogelijkheden te behoren. Een belangrijke zaak is dat landen, alvorens zich definitief vast te leggen op nieuwe pariteiten, zullen willen weten welke handelsbelemmeringen in de naaste toekomst kunnen worden verwacht. Het lijkt derhalve logisch dat aan bindende afspraken op dit gebied prioriteit wordt gegeven.

De resterende problemen

Met de afspraak omtrent nieuwe pariteiten en een vergrote bandbreedte is slechts dan veel gewonnen, indien zij het bewijs zou zijn van een hernieuwde oprechte wil tot monetaire samenwerking en indien hiermede het gevaar van een voortschrijdende valuta-oorlog inderdaad voorlopig is bezworen. Indien men zich thans tevens zet aan het opruimen van handelsbelemmeringen dan is dat ongewoon belangrijk in de huidige fase van de wereldconjunctuur. Toch beseft iedereen, dat we er dan ook nog lang niet zijn. Immers, wat betreft de zo noodzakelijke hervorming van het internationale geldstelsel, is men het zelfs over de blauwdruk nog niet eens.

Welke alternatieven er op dit gebied bestaan, werd op heldere en overzichtelijke wijze geschetst door T. de Vries in zijn artikel „Het internationale geldstelsel op de tweesprong” (*ESB*, 15 december 1971, blz. 1117-1123). Door De Vries wordt gesteld dat door hun sterk geslonken reserve-activa en door het niet-acceptabel zijn van een deflatoire binnenlandse politiek, de Verenigde Staten een herstel van de convertibiliteit van dollars in goud niet zullen kunnen en willen aanvaarden.

Dit betekent echter tevens, zo zegt hij, dat Amerika — zolang men alleen de dollar als interventiemiddel blijft gebruiken — wat betreft de dollarkoers geheel afhankelijk blijft van het beleid van andere landen. Waar, volgens hem, het gebruik van goud als interventiemiddel niet gewenst moet worden geacht, zou men de speciale trekkingsrechten deze functie kunnen toebedelen, hetgeen hem technisch mogelijk lijkt. Daarnaast zou het bestaan van een dollargebied denkbaar blijven. Men moet hier echter bij aantekenen dat het niet waarschijnlijk is dat de grote handelslanden het op korte termijn eens zouden kunnen worden over het aanvaarden van een stelsel waarbij de SDR's het interventiemiddel bij uitstek zouden worden.

Als alternatief zou dan nog kunnen gelden — aldus De Vries — het gebruiken van een aantal veel verhandelde valuta's. Dit zou neerkomen op een soort „in-

ternationale betalingsunie” in analogie met de Europese betalingsunie uit de jaren vijftig. Lukt ook een dergelijke opzet niet, zo zegt De Vries, dan moet men vrezen dat er valutablokken zullen ontstaan met het gevaar dat een Europees blok zich van het goud als interventiemiddel zou gaan bedienen.

Uit bovenstaande korte schets van de alternatieven blijkt dat we nog voor heel grote en (politiek) wellicht schier onoplosbare problemen staan. Daarbij dreigt dan voortdurend het gevaar van toenemende restrictieve maatregelen op valuta- en handelsgebied. Behoudens de grotere koersmarges zijn we in feite nog niet veel verder gekomen. Met name betreft dit ook de vooralsnog voortdurende onmogelijkheid voor de Amerikanen om zelfstandig de dollarkoers aan te passen. Dit klemt te meer, daar, door de veelvuldige interventies tijdens het „zweven” van de koersen, niemand weet hoe „realistisch” de huidige pariteiten zijn.

Het systeem der flexibele koersen heeft geen feitelijke proefperiode kunnen doormaken. Dit stelsel wordt door De Vries niet als alternatief gezien en zonder meer van de hand gewezen. Toch moet men bedenken dat, indien men het niet eens zou kunnen worden over duurzame hervorming van het internationale monetaire bestel, een systeem van vrije koersen, waarvan nog niet is bewezen dat het niet kan fungeren, wel eens het enige stelsel zou kunnen zijn dat voortdurend toenemende belemmeringen op handels- en valutagebied zou kunnen voorkomen.

Speciale problemen, tenslotte, liggen er nog binnen de EG. Zoals bekend, wordt officieel door de EG-landen gestreefd naar het bereiken, in het huidige decennium, van een monetaire unie, waarbij de onderlinge koersen — bij volledige convertibiliteit — onherroepelijk vast zouden komen te liggen. Op weg naar deze unie wil men de onderlinge koersmarges geleidelijk vernauwen. Men had hiervoor het beeld ontworpen van „de slang in de tunnel”. Een (holle) slang waarbinnen de onderlinge koersen konden fluctueren en een wat bredere tunnel waarbinnen men gezamenlijk (als slang) zou kunnen bewegen. De aanzienlijk ruimere marges welke thans in wereldverband zijn overeengekomen, scheppen hierbij thans problemen. Het verwijden van de marges geeft moeilijkheden voor de gemeenschappelijke landbouwmarkt, zoals deze werd geconcipieerd.

Men moet zich afvragen of het gehele probleem van het geleidelijk tot stand brengen van een monetaire unie niet opnieuw dient te worden gezien. Het is duidelijk dat van een in de pas lopen op economisch gebied van de lidstaten onderling nog allerminst sprake is. Van een bereidheid tot overdracht van nationale bevoegdheden op economisch terrein is evenmin weinig te bespeuren. Monetaire eenwording mag dan niet worden gezien vanuit de behoefte van een bepaalde conceptie van een geïntegreerde landbouwmarkt. De nadruk zou veeleer dienen te worden gelegd op de in de voorziene toekomst nog bestaande behoefte aan het hanteren van het instrument van de wisselkoers.

De vraag mag daarbij worden gesteld of, in de moeilijke overgangperiode naar verdere economische, en vooral ook naar de daartoe vereiste politieke, integratie, het niet gewenst zou zijn ruime in plaats van nauwe onderlinge koersmarges te hebben.

A. J. Reitsma

De Leidse Baan en een nieuwe visie op de wegebouw

De laatste tijd vindt er een heroriëntering plaats ten aanzien van de wenselijkheid van de aanleg van nieuwe autosnelwegen. Enerzijds worden wij geconfronteerd met de toenemende schade die aan stad, landschap en natuur wordt toegebracht. Anderzijds zien we, dat het aanleggen van een nieuwe weg maar voor een korte periode een oplossing biedt voor de problemen die door het toenemende verkeer ontstaan. Bovendien wordt door het aanleggen van nieuwe wegen een verdere groei van het autoverkeer bevorderd: een nieuwe verbinding doet het totale aantal ritten toenemen en veroorzaakt door de verkorting van de reistijd met de auto, een verschuiving van de voertuigkeuze ten nadele van het openbare vervoer.

Nieuwe wegen kunnen een structuurverstorend element in de ruimtelijke ordening vormen. Het gevaar bestaat dat zij een ongewenste fragmentatie van velerlei functies en activiteiten in de hand werken, waarbij nieuwe woon-, werk- en winkelgebieden ver van elkaar komen te liggen en door hun bouwwijze op een eenzijdig gebruik van de auto worden afgestemd. Op deze wijze lijkt de groei van het autoverkeer een autonoom verschijnsel, dat onvermijdelijk steeds meer kostbare ruimte en schaarse financiële middelen claimt.

De vraag dient gesteld te worden, of de huidige verkeers- en vervoerplanning, die in de eerste plaats een verdere uitbouw van het snelwegennet noodzakelijk acht en, zij het op langere termijn, in een hoogwaardig openbaar vervoer voorziet, uit stedenbouwkundig en landschappelijk oogpunt wenselijk en budgetair haalbaar is. Het belang van deze vraag moge geïllustreerd worden met het feit, dat de Provinciale autoriteiten van Zuid-Holland ervan overtuigd zijn, dat op den duur 70% van het woon-werkverkeer op de relatie Den Haag-Leiden per openbaar vervoer afgewikkeld dient te worden, terwijl zij tot voor kort geen concrete studie in de mogelijkheden van die openbaar-vervoerverzorging hadden geëntameerd.

Men dient zich tevens af te vragen of in het belang van de ontwikkeling van een door iedereen gewenst openbaar-vervoerstelsel, een doelbewuste afremming van de geplande groei van de weginfrastructuur niet een noodzakelijk instrument zou kunnen zijn. Immers, zolang een weg niet „vol” is zal bij de huidige kwaliteit van het openbare vervoer, de auto geprefereerd worden en loopt de rentabiliteit van de openbaar-vervoerverzorging gevaar.

Het niet aanleggen van een snelweg zou moeten

samengaan met een aantal maatregelen, die erop gericht zijn de door sommigen „natuurlijk” genoemde groei van het autoverkeer ¹⁾ in bepaalde relaties te verminderen door o.a.:

- een zodanige situering van sociale en economische activiteiten binnen de gestelde doeleinden van de ruimtelijke ordening, dat de groei van de vervoersbehoefte wordt afgeremd;
- een op het openbaar vervoer geënte ontwikkeling van nieuwe woon-, werk-, winkel- en recreatiegebieden;
- een op een selectief gebruik van de auto afgestemd parkeerbeleid;
- directe voorzieningen om doorgaand verkeer uit woongebieden te weren.

Dat dergelijke maatregelen ook bij een hoog autobezit effectief kunnen zijn, bewijst een stad als Stockholm, waarheen vanuit de voorsteden bijna 90% van de vervoersstromen met het openbaar vervoer wordt afgewikkeld.

Het voorgaande weegt des te zwaarder indien een nieuwe autosnelweg niet alleen het stedelijke woonklimaat zou aantasten, maar bovendien onherstelbare schade zou toebrengen aan een rijk en intact landschap.

Onze conclusie moet dan ook zijn, dat de wijze van vervoer ondergeschikt moet zijn aan de primaire doelstelling van het overheidsbeleid inzake het bevorderen van een veilig en gezond leefklimaat. De overheid dient te beseffen dat het aanleggen van bepaalde nieuwe wegen niet alleen de individuele keuze ten nadele van het gebruik van openbaar vervoer zal beïnvloeden, maar tevens dat bij continuering van het huidige wegebouwbeleid, onvoldoende middelen aanwezig zullen zijn om ook het openbare vervoer op het gewenste niveau te brengen. Het moge daarom duidelijk zijn dat de overheid nu voor een directe keuze is komen te staan. Een keuze, die gestalte zou kunnen krijgen op 27 januari a.s. bij de beslissing over de Leidse Baan.

H. A. Udo de Haes *
J. Vogelaar

¹⁾ Voor de goede orde: wij bedoelen hier autoverkeer, niet autobezit.

* De auteurs zijn resp. lid van de Werkgroep Milieubeheer der Rijksuniversiteit te Leiden en wetenschappelijk medewerker van het Nederlands Economisch Instituut. Voor een vollediger behandeling van dit onderwerp zij verwezen naar de brochure *Is de Leidse Baan werkelijk nodig*.

Het nieuwe vennootschaps- en ondernemingsrecht 1971

PROF. MR. P. SANDERS

Het jaar 1971 bracht ons op het terrein van het vennootschaps- en ondernemingsrecht veel nieuws. In chronologische volgorde traden de volgende wetten in werking:

- a. op 1 januari 1971 de Wet betreffende de herziening van het enquêterecht;
- b. op 1 april 1971 de nieuwe Wet op de ondernemingsraden;
- c. op 1 mei 1971 de Wet op de jaarrekening;
- d. op 21 juni 1971 de Wet tot aanpassing van de Nederlandse wetgeving aan de Eerste Richtlijn van de Raad van de Europese Gemeenschappen van 9 maart 1968;
- e. op 29 juni 1971 de Wet op de besloten vennootschap met beperkte aansprakelijkheid;
- f. op 29 juni 1971 de Wet tot aanpassing van de wetgeving in verband met de onder e genoemde wet;
- g. op 29 juni 1971 de Wet tot wijziging van de artikelen 36e en 45d WvK;
- h. op 1 juni 1971 de Structuurwet (voorzieningen met betrekking tot de structuur der naamloze en besloten vennootschap).

Dit alles is bijna „des Guten zuviel”. Zowel de juristen als de justiciabellen hebben moeite zich al het nieuwe eigen te maken. Bezien wij het totaal der wijzigingen, dan springen uit de wetgevingslawine, die over ons kwam, twee markante punten naar voren. Om te beginnen kreeg Nederland naast de tot nu toe éنية, maar voor vele doeleinden bruikbare vorm der naamloze vennootschap, de rechtsvorm der besloten vennootschap met beperkte aansprakelijkheid erbij. Daardoor komen wij op één lijn te staan met de andere EG-landen waar men al sinds geruime tijd naast de Aktiengesellschaft de GmbH, naast de Société anonyme de Sàrl enz. kent.

In de tweede plaats kan men, het geheel der wijzigingen overziende, van mening zijn dat ons vennootschapsrecht zich in de richting van een ondernemingsrecht ontwikkelt. Vooral wanneer men de Wet op de ondernemingsraden (b) en de Structuurwet (h) in de beschouwing betreft, valt een versterking van de positie van de factor arbeid in het ondernemings- en vennootschapsgebeuren te constateren. Ook bij het enquêterecht (a) en bij de Wet op de jaarrekening (c) ziet men de stijgende invloed van de factor arbeid¹⁾. Deze invloed komt eveneens tot uiting door de mogelijkheid zich als belanghebbende tot de Ondernemingskamer te wenden.

a. Herziening van het enquêterecht

Hierbij gaat het om een wijziging der artikelen 53-54c van ons WvK. Hoewel dit herziene enquêterecht aldus in de eerste plaats de NV betreft, is het ook van toepassing op de BV en de Coöperatieve Vereniging. Dit nieuwe enquêterecht vindt geen parallel in de andere landen der EG; het is een eigen Nederlandse uitvinding, welke in het buitenland dan ook de nodige aandacht trekt. Daarmede wordt de mogelijkheid geboden een onderzoek te doen instellen naar het beleid en de gang van zaken in de NV, BV of Coöperatieve Vereniging, wanneer er sprake is van gegronde redenen om aan een juist beleid te twijfelen. Het verzoek daartoe moet worden ingediend bij de Ondernemingskamer van het Gerechtshof te Amsterdam, een nieuwe voor dit doel én voor de controle op de naleving van de Wet op de jaarrekening in het leven geroepen instantie. De samenstelling van de Ondernemingskamer is geregeld naar het voorbeeld van de Pachtkamer bij het Gerechtshof te Arnhem: drie raadsheren, leden van het Gerechtshof, en twee deskundige leden, raden genoemd.

Het enquêteverzoek kan worden ingediend door aandeelhouders of houders van certificaten van aandelen die een tiende van het geplaatste kapitaal vertegenwoordigen of nominaal f. 500.000 aandelen en/of certificaten van aandelen bezitten (bij de coöperatieve vereniging: een tiende der leden of minstens 300) of — en daarbij zien wij de gesignaleerde toenemende invloed van de factor arbeid — door een vakorganisatie die onder haar leden personen telt die in de onderneming werkzaam zijn. Deze vakorganisatie moet aan enkele voorwaarden voldoen — o.a. minstens twee jaar in het bezit zijn van rechtspersoonlijkheid — en moet tevoren de ondernemingsraad in de gelegenheid hebben gesteld schriftelijk zijn gevoelens omtrent de indiening van het verzoek kenbaar te maken.

Naast de genoemde personen en organisatie kan ook de Procureur-Generaal bij het Gerechtshof te Amsterdam om redenen van openbaar belang een enquête vorderen. Steeds zal men, op straffe van niet-ontvanke-

¹⁾ De bijdrage van Prof. Mr. P. Sanders in de opstellenbundel *Met eerbiedigende werking*, aangeboden aan Prof. Mr. L. J. Hijmans van den Bergh, Kluwer, 1971, gaat hierop nader in.

lijkheid, eerst aan directie en commissarissen der vennootschap, resp. aan het bestuur der coöperatieve vereniging, schriftelijk tevoren zijn bezwaren tegen het beleid of de gang van zaken moet hebben kenbaar gemaakt en zal men deze bestuurders een redelijke termijn moeten hebben gegeven die bezwaren te onderzoeken en naar aanleiding daarvan maatregelen te nemen.

Het bijzondere van het nieuwe enquêterecht — vergeleken bij de oude, alleen voor NV's geldende regeling — is vooral gelegen in de voorzieningen die de Ondernemingskamer kan treffen, indien uit het verslag van het onderzoek, dat op last van de Ondernemingskamer werd ingesteld, blijkt dat er inderdaad van wanbeleid sprake is. Deze voorzieningen kunnen bestaan uit:

- schorsing of vernietiging van een besluit van de bestuurders, van commissarissen, van de vergadering van aandeelhouders of van enig ander orgaan der vennootschap;
- schorsing of ontslag van een of meer bestuurders of commissarissen;
- tijdelijke aanstelling van een of meer bestuurders of commissarissen;
- tijdelijke afwijking van de door de Ondernemingskamer aangegeven bepalingen der statuten;
- ontbinding der vennootschap.

Uit deze catalogus van mogelijke maatregelen blijkt hoever het enquêterecht reikt. Anders dan onder de oude regeling, welke ophield bij het verslag van de deskundigen, is het enquêterecht thans van zeer effectieve sancties voorzien.

b. De nieuwe wet ondernemingsraden

Deze wet vervangt de wet van 1950, waarbij de ondernemingsraad hier te lande werd geïntroduceerd. De functionering van de ondernemingsraad (OR) is aanzienlijk verbeterd; zijn bevoegdheden zijn aanmerkelijk uitgebreid. Iedere onderneming — ongeacht de rechtsvorm — waarin in de regel tenminste 100 personen werkzaam zijn, moet thans een OR hebben. Onder onderneming verstaat de wet: elk in de maatschappij als zelfstandige eenheid optredend organisatieverband waarin krachtens arbeidsovereenkomst arbeid wordt verricht. Een apart hoofdstuk van de wet is gewijd aan de centrale ondernemingsraad; zijn bevoegdheden beperken zich tot de gemeenschappelijke aangelegenheden van de betrokken ondernemingen.

Een ondernemingsraad bestaat uit de bestuurder der onderneming, tevens voorzitter, en 7 (bij 100 - 200 werknemers) tot 25 leden, die door de in de onderneming werkzame personen uit hun midden rechtstreeks worden gekozen. De verkiezing geschiedt bij geheime schriftelijke stemming en aan de hand van een of meer kandidatenlijsten. Dergelijke kandidatenlijsten kunnen worden ingediend door óf vakorganisaties, die onder haar leden in de onderneming werkzame personen tellen met wie zij vooraf overleg moeten plegen over de samenstelling van de lijst, óf éénderde der kiesgerechtigde werknemers, die geen lid zijn van een vakorganisatie, met dien verstande dat 30 handtekeningen voldoende zijn. De OR regelt zijn werkwijze in een reglement. Dit reglement bepaalt o.a. hoeveel leden de bijeenroeping van de raad kunnen verlangen, de voorziening in het secretariaat en het opmaken van de

agenda welke minstens zeven dagen tevoren moet worden toegezonden.

Nieuw is, dat in ondernemingen met minstens 25 werknemers jonger dan 21 jaar een vaste jongerencommissie wordt ingesteld, welke voor minstens de helft uit deze jongeren bestaat. Deze commissie dient de OR van advies inzake alle aangelegenheden die van overwegend belang zijn voor deze jeugdige personen. Nieuw is ook, dat de OR het recht heeft, met het oog op de behandeling van een bepaald onderwerp, een of meer deskundigen uit te nodigen; de kosten van de deskundigen komen ten laste van de onderneming. Een zodanige uitnodiging kan de OR ook doen aan een of meer directeuren of commissarissen. De OR en zijn commissies vergaderen tijdens de normale arbeidstijd met behoud van loon. Hetzelfde geldt voor onderling beraad van de werknemers-leden van de OR of voor hun beraad met derden over aangelegenheden die in de OR aan de orde zijn geweest of zullen komen.

Ook voor scholing en vorming, welke zij voor de vervulling van hun taak als lid van de OR nodig oordelen, kunnen de werknemers-leden gedurende een bij reglement te bepalen aantal dagen per jaar vrij krijgen met behoud van loon. De werknemers-leden van de OR mogen niet uit hoofde van hun lidmaatschap van de OR of van een commissie uit die raad worden benadeeld in hun positie in de onderneming. Zo kan de dienstbetrekking van een werknemer die korter dan twee jaar geleden lid was van de OR niet dan met voorafgaande toestemming van de Kantonrechter worden beëindigd. De Kantonrechter geeft die toestemming slechts als het hem aannemelijk voorkomt dat de opzegging geen verband houdt met het lidmaatschap van de raad. Ziedaar enige facetten van het functioneren van de OR nieuwe stijl.

Belangrijker nog zijn zijn bevoegdheden. Wij kunnen daarbij een onderscheid maken tussen (a) informatie en besprekingen, (b) consultatie en (c) meebeslissen.

Wat het eerste betreft: de OR komt minstens zesmaal per jaar bijeen. In die vergaderingen kunnen alle aangelegenheden aan de orde komen, de onderneming betreffende, ten aanzien waarvan de ondernemer dan wel de OR overleg wenselijk acht. Minstens tweemaal per jaar staat de algemene gang van zaken van de onderneming op de agenda; op één van de beide vergaderingen wordt de jaarrekening besproken. Heeft de onderneming de vorm van een NV of BV, dan zijn bij die twee vergaderingen één of meer commissarissen aanwezig. Heeft zij de vorm van een vereniging of stichting dan geldt dit voor de bestuursleden van de vereniging of stichting die geen lid van de OR zijn. Voor alle vergaderingen geldt, dat de OR aan de ondernemer wensen en bezwaren kenbaar kan maken en voorstellen kan doen.

De ondernemer is verplicht aan de OR en zijn commissies alle inlichtingen te verschaffen welke zij voor de vervulling van hun taak redelijkerwijs nodig hebben. Die inlichtingen mogen slechts worden geweigerd wanneer zwaarwichtige belangen van de ondernemer of van de direct bij de onderneming betrokken belanghebbenden zich daartegen verzetten. In geval van geschil beslist de Kantonrechter. Nieuw is de bepaling dat de OR — wederom onder het voorbehoud dat zwaarwichtige belangen dit niet beletten — vooraf in kennis moet worden gesteld van een voorgenomen benoeming of ontslag van een directeur.

Thans de consultatie. De Wet geeft een lijst van besluiten welke slechts genomen mogen worden — wederom tenzij zwaarwichtige belangen zich daartegen verzetten — nadat de OR in de gelegenheid is gesteld daarover advies uit te brengen. De consultatie betreft:

- overdracht van de zeggenschap over de onderneming of een onderdeel daarvan aan een andere ondernemer;
- beëindiging van de werkzaamheden van de onderneming of een onderdeel daarvan;
- belangrijke inkrimping, uitbreiding of andere wijziging van de werkzaamheden van de onderneming;
- belangrijke wijziging in de organisatie van de onderneming;
- wijziging van de plaats waar de onderneming haar werkzaamheden uitoefent;
- het aangaan of verbreken van duurzame samenwerking van de onderneming met andere ondernemingen.

Bij deze vergaderingen zijn commissarissen of overige bestuursleden van een vereniging of stichting aanwezig, indien de OR dit wenst. De ondernemer moet aan de OR een overzicht geven van de beweegredenen van het besluit alsmede van de gevolgen die dit naar zijn oordeel voor de in de onderneming werkzame personen zal hebben en van de maatregelen die naar zijn oordeel naar aanleiding daarvan moeten worden getroffen.

De ondernemer moet voorts te allen tijde — dus zonder de beperking van de zwaarwichtige belangen — de OR vooraf consulteren over een te nemen besluit met betrekking tot de vaststelling of wijziging van:

- een tarief of andere beloningsregeling;
- een maatregel op het gebied van de opleiding;
- een beoordelingssysteem;
- een der hoofdlijnen van het aanstellings-, ontslag- of promotiebeleid;
- een maatregel op het gebied van het bedrijfsmaatschappelijk werk.

Deze verplichting tot consultatie geldt niet voor zover het betrokken onderwerp voor de onderneming regeling vindt in een CAO.

Tenslotte het meebeslissen. De ondernemer heeft de instemming van de OR nodig voor een besluit met betrekking tot de vaststelling of wijziging van:

- een intern arbeidsreglement (art. 1637 BW);
- een pensioenregeling, een winstdelingsregeling of een spaarregeling;
- een werktijd- of een vakantieregeling;
- een maatregel op het gebied van de veiligheid, de gezondheid of de hygiëne.

Ook hier weer, tenzij het onderwerp voor de onderneming regeling vindt in een CAO.

Uit dit overzicht blijkt reeds dat de OR is uitgegroeid tot een orgaan dat in belang niet onderdoet voor de algemene vergadering. Wat zijn informatie betreft, welke zich in regelmatige contacten met het bestuur der onderneming over het gehele jaar uitstrekt, is de OR zelfs in een betere positie dan de AVA. De OR vergadert — minstens zesmaal per jaar — onder voorzitterschap van de bestuurder der onderneming. Op het consultatieve vlak en heel algemeen op besprekingsniveau komen in de OR allerlei economische aangelegenheden aan de orde. Het meebeslissen is beperkt tot het sociale terrein.

Voor de betekenis van de OR moet men ook andere wetten in de beschouwing betrekken. Wij troffen de OR reeds aan bij het enquêterecht: de OR moet door de vakorganisatie geconsulteerd worden alvorens deze het-verzoek tot het instellen van een dergelijk onderzoek kan indienen. Bij de Structuurwet zullen wij de OR opnieuw aantreffen: de OR kan personen voor benoeming tot commissaris aanbevelen en tegen een voorgenomen benoeming bezwaar maken. Hij staat bij de onder de Structuurwet vallende NV's en BV's op één lijn wat dit betreft met de AVA. De OR kan — als de AVA — een commissaris voor ontslag voordragen bij de Ondernemingskamer van het Amsterdamse Hof. Kortom, de OR ontwikkelt zich tot een vierde orgaan naast Directie, Commissarissen en AVA.

c. De Wet op de jaarrekening

Bij de beoordeling van dit geheel nieuwe stuk wetgeving moet men een onderscheid maken tussen de werking naar binnen en die naar buiten (publiciteit). Naar binnen geldt zij voor elke NV, BV en Coöperatieve Vereniging (en onderlinge waarborgmaatschappij). Al deze ondernemingsvormen moeten hun jaarrekening — voor het eerst die over het boekjaar waarin 1 mei 1971 valt — inrichten volgens de voorschriften der wet. Onder jaarrekening wordt verstaan de balans en winst- en verliesrekening mét de toelichting. De toelichting vormt dus een onderdeel van de jaarrekening. De deelgenoten in de genoemde rechtspersonen, aandeelhouders en leden, krijgen dus in elk geval informatie omtrent vermogen en resultaat der onderneming welke de nieuwe wet verzekert.

Een andere zaak is in hoeverre die informatie ook naar buiten toe wordt gegeven, d.w.z. wordt gepubliceerd door deponering van de jaarrekening op het handelsregister. De overgangsregeling buiten beschouwing latende, zal iedere NV in de toekomst volledig haar jaarrekening moeten publiceren. Bij de BV moet men een onderscheid maken. Een BV die het bank- of verzekeringsbedrijf uitoefent, zal volledig de jaarrekening moeten publiceren; zo ook, als zij schuldbrieven aan toonder heeft uitstaan of certificaten aan toonder van schuldbrieven op naam. De overige BV's zullen slechts de balans (met enkele niet essentiële weglatingen) moeten publiceren, indien de som van haar activa minstens f. 8 mln. bedraagt en zij bovendien op de balansdatum minstens 100 werknemers in dienst hebben. Het is vooral deze beperkte publikatieplicht welke de grote stimulans vormt voor omzettingen van NV's in BV's. Wij komen daarop onder e terug.

De Coöperatieve Vereniging is op haar beurt tot volledige publikatie verplicht, indien de som harer activa op de balans minstens f. 3 mln. aanwijst. Men vindt deze publikatieplicht voor NV, BV en CV overigens niet geregeld in de Wet op de jaarrekening, maar bij de genoemde rechtspersonen afzonderlijk. De Wet op de jaarrekening houdt zich slechts bezig met de inrichting der jaarrekening, derhalve met het inzicht dat deze aan de deelgenoten moet geven.

Kern van de nieuwe wet vormt het eerste hoofdstuk, de algemene bepalingen en daarvan met name de artikelen 2, 3 en 5.

Artikel 2: De jaarrekening geeft een zodanig inzicht dat een verantwoord oordeel kan worden gevormd

omtrent het vermogen en het resultaat der onderneming, alsmede voor zover de aard van een jaarrekening dat toelaat, omtrent haar solvabiliteit en liquiditeit.

Artikel 3: 1. De balans met de toelichting geeft getrouw en stelselmatig de grootte en de samenstelling van het vermogen van de onderneming op het einde van het boekjaar weer.

2. De winst- en verliesrekening met de toelichting geeft getrouw en stelselmatig de grootte en de samenstelling van het resultaat van de onderneming over het boekjaar weer.

Artikel 5: 1. De grondslagen waarop de waardering van de activa en de passiva en de bepaling van het resultaat berusten, voldoen aan normen die in het maatschappelijke verkeer als aanvaardbaar worden beschouwd.

2. De toelichting geeft een uiteenzetting omtrent deze grondslagen.

3. Een wijziging in de grondslagen wordt, indien zij van wezenlijk belang is, uitdrukkelijk vermeld, onder mededeling van haar invloed op het vermogen en het resultaat.

Aan deze algemene vereisten zal elke jaarrekening moeten voldoen. Wat de waarderingsgrondslagen betreft (art. 5) geeft de Wet een grote speelruimte. Allerlei waarderingsystemen, ook de waardering op vervangingswaarde, zijn toegelaten. Uit de toelichting moet echter duidelijk blijken welk systeem is gevolgd. De bedrijfseconomie is nog niet zover gevorderd, dat de wetgever zich op bepaalde systemen kan vastleggen. De verwijzing naar de „normen die in het maatschappelijke verkeer als aanvaardbaar worden beschouwd” laat de mogelijkheid open zich bij de verdere ontwikkelingen aan te sluiten. Stille en geheime reserves zijn echter niet langer geoorloofd; zij zijn niet in overeenstemming met het door de wet vereiste getrouwe beeld.

In hoofdstuk II vindt men voor de balans en in hoofdstuk III voor de winst- en verliesrekening een aantal detailleringen voorgeschreven die men óf in die stukken óf in de toelichting — men kan vrij kiezen — dient te vinden. Daarmede zijn een groot aantal vragen, die anders zouden rijzen, bij voorbaat opgelost, zonder dat daarbij al te zeer in details werd gegaan. De Wet biedt derhalve een zeker compromis tussen uitsluitend algemene bepalingen — in welk geval men met hoofdstuk I had kunnen volstaan — en een vergaande detaillering, neergelegd in wettelijke schema's zoals bijv. de Duitse wet die kent en het ontwerp vierde richtlijn (zie onder e) die ook ons land wil introduceren. Voor de praktijk zijn de bepalingen in hoofdstuk II omtrent de deelnemingen van veel belang. Het zou ons te voeren daarop hier nader in te gaan.

Ook is van belang, hoe de naleving op de Wet is verzekerd. Allereerst speelt hierbij de (register-) accountant een rol. Zijn verklaring moet bij de jaarrekening worden overgelegd. Voor zover de jaarrekening niet aan de bepalingen van de wet voldoet, moet de verklaring daarvan melding maken: Nieuw is echter de inschakeling van een speciale rechterlijke instantie, de Ondernemingskamer bij het Gerechtshof te Amsterdam, hierboven bij het enquêterecht reeds genoemd. De procedure van de Ondernemingskamer wordt in hoofdstuk IV geregeld. Zij eindigt met een bevel van de Ondernemingskamer, indien de vordering gegrond wordt bevonden, hoe de jaarrekening dan wél moet worden ingericht. Wij vinden hier dus in Nederland de introductie van de uit het Angelsaksische recht bekende

„injunction”. Pas als men aan dit bevel niet voldoet, maakt men zich strafbaar.

Wie kunnen zich tot de Ondernemingskamer wenden? De wetgever heeft die mogelijkheid geopend voor iedere belanghebbende die van oordeel is dat de jaarrekening van een onderneming niet beantwoordt aan hetgeen daaromtrent in de wet is bepaald. Dit is minder precies dan bij de herziening van het enquêterecht, waar duidelijk is aangegeven wie dit recht toekomt. Hier is het aan de rechtspraak overgelaten te ontwikkelen wie onder „belanghebbenden” zijn begrepen. Daarnaast kan — evenals bij het enquêterecht — de procureur-generaal bij het Gerechtshof te Amsterdam in het openbaar belang de vordering instellen.

Het belang van de Wet op de jaarrekening lijkt ons groot. Wanneer men zich realiseert hoezeer steeds meer het zwaartepunt van het beleid naar de leiding der onderneming wordt verlegd, is het vollediger inzicht dat de wet omtrent dit beleid en zijn resultaten biedt als een tegenstuk daarop te beschouwen. Het stelt tot betere beoordeling en controle in staat. In hoeverre de algemene vergadering, die in haar invloed steeds meer is teruggedrongen, hetgeen vooral bij de hierna te bespreken Structuurwet (h) naar voren komt, van de geboden gelegenheid tot controle gebruik zal maken, moet worden afgewacht. Voor zover de jaarrekening wordt gepubliceerd krijgt ook de financiële pers ruime mogelijkheden van kritische begeleiding. Daarmede is overigens het belang der wet niet uitputtend geschetst, doch slechts één — zij het bepaald belangrijk — facet aangegeven ²⁾.

d. Aanpassing Nederlandse wetgeving aan Eerste Richtlijn

De Eerste Richtlijn van de Raad van de Economische Gemeenschappen dd. 9 maart 1968 bevatte, zoals bekend, een drietal onderwerpen: publikatievoorschriften (openbaarmaking), rechtsgeldigheid van verbintenissen van de vennootschap, nietigheid van de vennootschap.

Van het eerste onderwerp was voor Nederland vooral van belang de in artikel 2 van de Richtlijn vervatte verplichting voor elke NV om haar balans en winst- en verliesrekening te publiceren. De Richtlijn laat zich niet in met wat er gepubliceerd moet worden; voorschriften omtrent de inhoud van genoemde stukken is aan een nadere richtlijn voorbehouden. De Richtlijn bepaalt slechts wie moet publiceren. Voor Nederland gaf dit de stoot tot de creatie van de BV. Voor de BV's is de verplichte publikatie krachtens de Eerste Richtlijn opgeschort tot genoemde nadere richtlijn, die tevens voor zover het bedrag van de balans beneden een in die richtlijn te bepalen hoogte blijft, gehele of gedeeltelijke ontheffing van de publikatieplicht kan geven. Die grens heeft de Nederlandse wetgever, vooruitlopend op de nadere richtlijn, bepaald op f. 8 mln. plus 100 werknemers. Onder die grens behoeft niets te worden gepu-

²⁾ Het meest uitvoerige commentaar op de Wet op de jaarrekening, met vermelding van de parlementaire geschiedenis, is te vinden in de losbladige uitgave *Wet op de jaarrekening* van Samsom, verzorgd door Prof. Mr. P. Sanders met medewerking van Prof. Drs. R. Burgert en Prof. Drs. G. L. Groeneveld.

bliceerd; daarboven alleen de balans (zie onder c). Nederland zal zijn beleid moeten aanpassen, wanneer de nadere richtlijn, waarvan men niet mag aannemen dat deze identiek zal zijn aan het Nederlandse stelsel, van kracht is geworden. Het ontwerp voor die nadere richtlijn is als ontwerp vierde richtlijn op 16 november verschenen (zie onder e).

De Richtlijn heeft betrekking op NV's en op vennootschappen met beperkte aansprakelijkheid en de CV op aandelen! Voor Nederland geldt zij derhalve ook voor de BV. Zij is — gezien de uitzondering welke op het stuk van publikatie van balans en winst- en verliesrekening in de richtlijn voorhands voor de BV is gemaakt — vooral van belang voor de andere twee onderwerpen die de richtlijn regelt. De nietigheden zijn daarbij voor de praktijk van minder belang. De Eerste Richtlijn grijpt vooral in ons vennootschapsrecht in, door hetgeen in de tweede afdeling omtrent de rechtsgeldigheid van verbintenissen der vennootschap is bepaald.

Hier wijzen wij op het bij de Aanpassingswet aan ons WvK toegevoegde artikel 36h:

Artikel 36h: De naamloze vennootschap kan zich er niet op beroepen dat een in haar naam verrichte rechtshandeling niet dienstig kan zijn tot verwezenlijking van het doel van de vennootschap, tenzij zij aantoonst dat de wederpartij wist dat het doel werd overschreden, of dat hij van die overschrijding niet onkundig kon zijn; aan de wederpartij komt een beroep op overschrijding van het doel niet toe.

en vooral op de gewijzigde artikelen 47a en 47b WvK:

Artikel 47a: Indien er meer bestuurders zijn, wordt de vennootschap tegenover derden door ieder der bestuurders vertegenwoordigd, tenzij de akte van oprichting bepaalt dat de algemene vertegenwoordigingsbevoegdheid berust bij twee of meer gezamenlijk handelende personen of bij een bepaalde bestuurder.

Artikel 47b: Andere beperkingen van de bevoegdheid van bestuurders in de akte van oprichting dan die, bedoeld in het voorgaande artikel, kunnen niet door of tegen derden worden ingeroepen, onverminderd het bepaalde in artikel 36h.

Daardoor komt de vooral sinds het Fokker-arrest (HR, 24 juni 1949, no. 750) beruchte mogelijkheid voor de vennootschap om zich tegenover derden te beroepen op het ontbreken der statutair voorgeschreven goedkeuring van commissarissen, te vervallen. Het gaat hier om de bescherming van derden die met een directie hebben gehandeld. In het groeiende internationale verkeer viel de eis, dat men ter beoordeling van de bevoegdheid der directie eerst de statuten had moeten raadplegen alvorens de transactie aan te gaan, niet te handhaven.

Gebleven is de mogelijkheid, dat de statuten meer handtekeningen van directeuren kunnen voorschrijven of de handtekening van een directeur en een procuratiehouder; art. 47a spreekt immers van „twee of meer gezamenlijke handelende personen”. Mogelijk is ook, dat de vertegenwoordigingsbevoegdheid bij een bepaalde directeur wordt geconcentreerd. Dit alles moet dan echter in het handelsregister zijn ingeschreven en in de Staatscourant zijn gepubliceerd (art. 47a WvK en art. 31 juncto 30a van de Handelsregisterwet), wil men daarop tegenover derden een beroep kunnen doen.

Op een doeloverschrijding kan een derde zich voortaan nimmer beroepen. De vennootschap kan dit alleen als zij aantoonst, dat de wederpartij zulks wist of daarvan niet onkundig kon zijn (art. 36h). Bekendmaking van de statuten alleen is daarvoor echter geen voldoende bewijs (Richtlijn art. 9, eerste lid en MvT op art. IV van de Aanpassingswet).

e. De Wet op de besloten vennootschap

Sinds 29 juni 1971 kennen wij in ons land deze nieuwe rechtsvorm voor de onderneming. Daarmede sluit Nederland zich aan bij de andere EG-landen die al lang naast de NV een BV kenden. Hoewel men zou hebben verwacht dat, gezien deze situatie, bij het ontwerpen van de Nederlandse regeling der besloten vennootschap een dankbaar gebruik zou zijn gemaakt van de rechtsvergelijking en de ervaring elders opgedaan, is daarvan niets gebleken³⁾.

De Nederlandse wetgever heeft het zich gemakkelijk gemaakt. De BV is ingevoegd achter de NV, in de vierde afdeling van Boek I WvK, welke sinds 1934 vacant was toen de handeling voor gemene rekening uit de wet verdween. In 32 bepalingen (art. 57 - 57w en 58 en 58g) is zij geregeld. Daarbij wordt verwezen naar 116 artikelen van de NV-regeling. Wij vermelden dit alleen om aan te tonen, hoezeer de BV van de NV is afgeleid. Vele van de ca. 30.000 huidige NV's zijn in feite BV's. Men mag dan ook verwachten dat een zeer groot aantal gebruik zal maken van de eenvoudige omzettingprocedure, welke bij de wet is voorzien, voor het te laat is, d.w.z. vóór 29 december 1972. Zij die na die datum nog als NV bestaan, zullen haar jaarrekeningen over de boekjaren 1970 en 1971 alsnog binnen een maand moeten publiceren, ook al waren zij als NV — onder het oude art. 42c WvK — daartoe voordien niet verplicht.

Omtrent de publikatieplicht der BV zelve valt nog het volgende op te merken. Bij de bespreking van de Wet op de jaarrekening (onder c) wezen wij op de vrijgevigheid van onze wetgever: de BV is vrijgesteld van elke publikatie tot de daar genoemde grens van f. 8 mln. als som der activa en 100 werknemers; daarboven behoeft alleen een (vereenvoudigde) balans te worden gepubliceerd. Het is echter de vraag, hoe lang die vrijgevigheid zal gelden. Op 10 november 1971 verscheen immers het ontwerp van een Vierde Richtlijn der Commissie in Brussel voor de harmonisatie van bepalingen in de EG omtrent de inrichting der jaarrekening. Die Richtlijn bevat ook een regeling voor de publikatieplicht der BV, welke essentieel afwijkt van de Nederlandse opvatting. Elke BV moet publiceren. De kleine BV (balanstotaal hoogstens 100.000 RE, netto-omzet hoogstens 200.000 RE, werknemers hoogstens 20) moet een vereenvoudigde balans publiceren.

Zodra aan één dezer drie voorwaarden niet is voldaan, volgt reeds volledige balanspublicatie. Kan de

³⁾ In deze lacune is achteraf voorzien door het preadvies, dat Prof. Mr. F. J. W. Löwensteyn voor de nog jonge Nederlandse vereniging voor rechtsvergelijking uitbracht (Kluwer, 1970).

middelgrote BV (balanstotaal van 100.001 tot hoogstens 1.000.000 RE, netto-omzet van 200.001 tot hoogstens 2.000.000 RE, werknemers van 21 tot hoogstens 100) nog volstaan met een vereenvoudigde winst- en verliesrekening, de BV die boven één van die drie grenzen uitkomt, zal ook een volledige winst- en verliesrekening moeten publiceren. Over hoogstens vijf jaar zal voor de BV de publikatieplicht — aannemende dat deze Richtlijn na de daarvoor in het Verdrag van Rome vastgestelde procedure door de Ministerraad aldus of in grote trekken wordt vastgesteld — er totaal anders uitzien⁴⁾.

Onze BV is dus vergaand gemodelleerd op het voorbeeld der NV. Zij is een rechtspersoonlijkheid bezittende vennootschap met een in aandelen verdeeld maatschappelijk kapitaal, waarin ieder der vennoten voor een of meer aandelen deelneemt. De aandeelhouders zijn niet persoonlijk aansprakelijk voor hetgeen in naam der vennootschap wordt verricht en niet gehouden boven het bedrag dat op hun aandelen behoort te worden gestort in de verliezen bij te dragen. Tot zover klopt de definitie met de NV. Dit wordt anders waar de wet bepaalt: „Aandeelbewijzen worden niet uitgegeven; de aandelen zijn niet vrij overdraagbaar”.

De aandeelhouder ontvangt dus geen aandeelbewijs. Hij wordt ingeschreven in een register dat de vennootschap bijhoudt, waarin de namen en adressen van alle aandeelhouders zijn opgenomen met vermelding van het op ieder aandeel gestorte bedrag. Desgewenst kan de aandeelhouder een uittreksel uit het register verlangen voor zover het zijn aandelen betreft, doch dit is geen verhandelbaar papier. Aandeelhouders mogen dit register ten kantore der vennootschap inzien. Een ieder kan inzage daarvan krijgen voor zover het niet-afgestorte aandelen betreft. De wet gaat zover, de uitgifte van certificaten aan toonder van aandelen te verbieden. Wordt in strijd daarmee gehandeld, dan kunnen, zolang certificaten aan toonder uitstaan, de aan het aandeel verbonden rechten niet worden uitgeoefend.

De kern van de wet vormt de bepaling waarin de overdracht der aandelen wordt geregeld. Slechts aan zijn echtgenoot, aan bloed- en aanverwanten in de rechte lijn (onbeperkt) en in de zijlijn (in de tweede graad) aan een mede-aandeelhouder en aan de vennootschap kan de aandeelhouder vrij overdragen. De statuten kunnen de kring uitbreiden tot de vierde graad zijlijn. Voor elke andere overdracht dienen de statuten een blokkeringsregeling te bevatten. De statuten kunnen nog verder gaan. De genoemde vrije overdracht geldt immers slechts „voor zover de statuten die bevoegdheid niet beperken of uitsluiten”.

Voor de blokkeringsregeling geeft de wet enige voorschriften. Zij kan óf daarin bestaan dat de aandeelhouders voor de overdracht de goedkeuring behoeven van een bij de statuten daartoe aangewezen orgaan der vennootschap, óf dat de statuten bepalen dat de aandeelhouder de aandelen die hij wil vervreemden eerst moet aanbieden aan zijn mede-aandeelhouders. In het eerste geval moeten de aandelen binnen drie maanden nadat de goedkeuring wordt verleend, worden overgedragen. Bij weigering van goedkeuring moet het orgaan dat met de beslissing is belast tevens opgave doen van een of meer gegadigden die bereid zijn alle betreffende aandelen tegen contante betaling te kopen. Zo niet, dan geldt de goedkeuring als verleend.

In het tweede geval — de statuten schrijven aanbidding aan de mede-aandeelhouders voor — kunnen de

statuten bepalen dat, zo de mede-aandeelhouders het aanbod niet aanvaarden, het aanbod moet geschieden aan andere gegadigden, aangewezen door een bij de statuten daarmee belast orgaan der vennootschap. De aanbieder kan zijn aanbod intrekken binnen een maand nadat hij weet wie de gegadigden zijn en tegen welke prijs. Indien niet alle aangeboden aandelen worden afgenomen (à contant) is de aanbieder gedurende drie maanden vrij zijn aandelen aan derden over te dragen.

Voor beide gevallen geldt, dat de aandeelhouder de mogelijkheid moet hebben, desgewenst zijn aandelen door een of meer onafhankelijke deskundigen te doen taxeren. In beide gevallen kan — dit om fiscale redenen — slechts met toestemming van de aanbieder de vennootschap zelve gegadigde zijn. Tenslotte bepaalt de wet, dat de overdraagbaarheid der aandelen onmogelijk of uiterst bezwaarlijk wordt gemaakt.

De eigen signatuur der BV tegenover de NV is praktisch tot deze beide punten — geen aandeelbewijzen, beperking der overdraagbaarheid — én tot het niet, resp. minder behoeven te publiceren (zie hierboven onder de jaarrekening) beperkt. Wij twijfelen er niet aan, dat zij zich verder zal ontwikkelen. Op een gegeven moment zal het harmoniseringsstreven van Brussel zich ook tot de besloten vennootschappen uitstrekken. Dan zal vanzelf ook onze BV weer op de helling moeten en zal zij meer dan thans het geval is een eigen gezicht gaan krijgen.

f. Aanpassing BV

De invoering van de BV werkt door bij niet minder dan 41 wetten, het WvK, het Wetboek Burgerlijke Rechtsvordering en het Wetboek van Strafrecht. De nodige aanpassing geschiedde bij de Aanpassingswet besloten vennootschap van 3 mei 1971, welke tegelijk met de Wet op de besloten vennootschap op 29 juni 1971 in werking trad. Zo is ook de Wet op de jaarrekening thans van toepassing op de BV.

g. Wijziging artt. 36e en 45d WvK

De wijziging van artikel 36e WvK — gronden voor weigering der ministeriële verklaring van geen bezwaar — heeft vele pennen in beweging gebracht (zie het losbladig commentaar VVS, Algemeen Deel, blz. 134 e.v.). Het departementale onderzoek naar de antecedenten van de personen die het beleid van de vennootschap bepalen of mede bepalen, heeft thans een duidelijke wettelijke basis gekregen. Tevens is in de laatste vier leden van het artikel het vol beroep op de Kroon geregeld. Deze laatste vier leden zijn ook van toepassing verklaard wanneer het gaat om de ministeriële verklaring van geen bezwaar op een statutenwijziging. Wat in deze artikelen is bepaald voor de NV geldt — door verwijzing — ook voor de BV.

⁴⁾ Voor meer informatie over de Vierde Richtlijn moge worden verwezen naar een artikel van Prof. Mr. P. Sanders in *TVVS* van januari 1972.

h. De Structuurwet

Deze wet is vooral van belang door hetgeen is bepaald omtrent samenstelling en bevoegdheden van de Raad van Commissarissen (RvC) bij de grote NV en BV. Daardoor zou men bijna vergeten dat zij ook een aantal andere, niet onbelangrijke, wijzigingen bevat. Wij noemen daarvan:

- een regeling van de positie van de certificaathouders;
- een nadere regeling van het commissariaat in het algemeen. Deze houdt o.a. in een omschrijving in de wet van de taak van de RvC, de verplichting bij de benoeming van commissarissen mededeling te doen over hun leeftijd, beroep, aandelenbezit in de vennootschap, andere commissariaten en betrekkingen; leeftijdsgrens 72 jaar;
- een recht op inlichtingen van de algemene vergadering van aandeelhouders.

De kern der wet wordt echter gevormd door de in een nieuwe, afzonderlijke paragraaf, geregelde samenstelling en bevoegdheid van de RvC der grote NV en BV. Daaronder moeten worden verstaan de vennootschappen met een eigen vermogen (kapitaal en reserves) van f. 10 mln. en 100 werknemers. Bij deze vennootschappen is de RvC niet meer facultatief, maar verplicht.

Het meeste stof heeft de *samenstelling van de RvC* dezer vennootschappen doen opwaaien. Nederland is daarbij met een eigen regeling der medezeggenschap uit de bus gekomen. De wet gaat uit van het beginsel van coöptatie. De RvC, die slechts uit natuurlijke personen kan bestaan ten getale van minstens drie, kan het beste zelf beoordelen wie tot het college moeten toetreden. De bevoegdheid tot benoeming kan niet — anders dan bij de NV en BV in het algemeen — door een bindende voordracht worden beperkt. Alvorens tot benoeming over te gaan, moeten eerst de Algemene vergadering van Aandeelhouders (AVA), de directie en de ondernemingsraad (OR) in de gelegenheid worden gesteld aanbevelingen te doen. De AVA kan haar bevoegdheden en verplichtingen, wat de hier beschreven benoemingsprocedure betreft, overdragen aan een commissie van aandeelhouders; deze overdracht geldt voor hoogstens twee jaren en kan te allen tijde ongedaan worden gemaakt.

AVA (of commissie) en OR worden door de RvC in kennis gesteld van de persoon op wie de keus van de RvC is gevallen met opgave van personalia als boven omschreven. De RvC gaat tot benoeming van die persoon over, tenzij de AVA (of commissie) of de OR bezwaar maakt op grond van de verwachting dat de voorgedragen persoon ongeschikt zal zijn voor de vervulling van de taak van commissaris of dat de RvC bij zijn benoeming niet naar behoren zal zijn samengesteld; twee gronden voor mogelijk bezwaar. Ondanks een dergelijk bezwaar kan de benoeming toch doorgaan, indien de RvC de zaak voorlegt aan de SER en deze het bezwaar voor ongegrond verklaart nadat hij de RvC en vertegenwoordigingen van AVA (of commissie) en OR daarover heeft gehoord.

Van deze benoemingsprocedure verwacht men, dat de leden van de RvC zowel het vertrouwen van de werknemers als van de aandeelhouders zullen hebben. Deze vertrouwenstheorie staat in tegenstelling tot het Duitse systeem dat een deel van de RvC door de werknemers laat kiezen en waar men eenderde werk-

nemerscommissarissen tegenover tweederde kapitaalcommissarissen vindt (nog afgezien van de qualifizierte Mitbestimmung: — fifty-fifty — bij de kolen- en staalindustrie). Men meende dat daardoor een conflictsituatie in de RvC zou kunnen ontstaan. Of in het Nederlandse systeem dit vermeden zal worden, zal moeten worden afgewacht.

De leden van de RvC zullen de belangen van de vennootschap en de met haar verbonden onderneming in haar totaliteit moeten behartigen en niet vanuit één bepaalde gezichtshoek mogen bezien. Zo is het ook te verklaren dat personen in dienst der vennootschap of bestuurders dan wel personen in dienst van de vakorganisatie die bij de CAO-onderhandelingen betrokken zijn, van benoeming tot commissaris zijn uitgesloten. De commissarissen van de grote NV of BV hebben zitting voor uiterlijk vier jaren. Zij kunnen tussentijds ontslagen worden op verzoek van de vennootschap, ten dezen vertegenwoordigd door de RvC, of op verzoek van een daartoe aangewezen vertegenwoordiger der AVA of op verzoek van de OR. Ook hier is dus de OR in de vennootschapsstructuur ingebouwd. De beslissing op het verzoek is geconcentreerd bij de Ondernemingskamer van het Gerechtshof te Amsterdam.

Aan de aldus samengestelde RvC zijn uitgebreide *bevoegdheden* gegeven. Om te beginnen is het deze RvC en niet de AVA die de directie benoemt. Deze bevoegdheid kan niet door enige bindende voordracht worden beperkt. De AVA (of de commissie) wordt slechts van een voorgenomen directeursbenoeming in kennis gesteld.

Ditzelfde geldt voor de OR, maar dan onder de clausule „tenzij zwaarwichtige belangen zich daartegen verzetten”. Het is ook de RvC die de directeur ontslaat, zij het niet dan nadat de AVA (of de commissie) over het ontslag is gehoord. In de Wet op de ondernemingsraden vinden wij — als bij benoeming van een directeur — het geclausuleerd in kennis stellen van een voorgenomen ontslag.

Een tweede afwijking van de normaal geldende bevoegdheidsverdeling vinden wij bij de vaststelling van de jaarrekening. Ook die bevoegdheid komt bij de grote NV en BV aan de RvC toe in plaats van aan de AVA. Wel worden de vastgestelde balans en winst- en verliesrekening met toelichting gelijktijdig aan de AVA en aan de OR (voor zover de vennootschap tot publicatie verplicht is) ter behandeling voorgelegd. De jaarrekening behoeft alsnog de goedkeuring van de AVA (art. 42, tweede lid WvK). De jaarrekening wijzigen kan de AVA niet. Het bedrag van de winst blijkt uit de door de RvC vastgestelde jaarrekening. Over de winstbestemming — reserveren of uitkeren — kan de AVA nog wel beslissen, tenzij in de statuten ook de reserveringsbevoegdheid aan de RvC is toegekend. Keurt de AVA de jaarrekening niet goed, dan zal de RvC een gewijzigde jaarrekening moeten opstellen. Overigens komt dit in de praktijk slechts hoogst zelden voor. Zolang de jaarrekening niet is goedgekeurd, kan geen (slot)dividend worden uitgekeerd.

Tenslotte is de positie van de RvC versterkt door een in de wet opgenomen lijst van besluiten die de directie niet kan nemen dan met goedkeuring van de RvC. Deze lijst ziet er als volgt uit:

- a. uitgifte, verkrijging en intrekking van aandelen in en schuldbrieven ten laste van de vennootschap;
- b. medewerking aan de uitgifte van certificaten van aandelen;

- c. aanvraag van notering of van intrekking der notering van de onder a en b bedoelde stukken in de prijscourant van enige beurs;
- d. duurzame rechtstreekse of middellijke samenwerking met een andere vennootschap of rechtspersoon, alsmede verbreking van een zodanige samenwerking, indien deze samenwerking of verbreking van ingrijpende betekenis is;
- e. rechtstreekse of middellijke samenwerking in het kapitaal van een andere vennootschap, waarvan de waarde ten minste gelijk is aan het bedrag van een vierde gedeelte van het geplaatste kapitaal met de reserves der deelnemende vennootschap volgens haar balans met toelichting, alsmede een ingrijpende wijziging in de omvang van een zodanige deelneming;
- f. investeringen welke een bedrag gelijk aan ten minste een vierde gedeelte van het geplaatste kapitaal met de reserves der vennootschap volgens haar balans met toelichting vereisen;
- g. een voorstel tot wijziging van de akte van oprichting;
- h. een voorstel tot ontbinding der vennootschap;
- i. aanvraag van faillissement en van surséance van betaling;
- j. beëindiging van de dienstbetrekking van een aanmerkelijk aantal arbeiders tegelijkertijd of binnen een kort tijdsbestek;
- k. ingrijpende wijziging in de arbeidsomstandigheden van een aanmerkelijk aantal arbeiders.

Deze lijst kan in de statuten nog worden uitgebreid.

Ook zonder dat is het duidelijk dat de RvC in belangrijke aangelegenheden niet gepasseerd kan worden. Deze lijst correspondeert met de bestaande statutaire praktijk bij de grotere vennootschappen waarbij men meestal nog verder gaat dan de wettelijke opsmoming. Het opnemen van deze lijst in de wet voorkomt dat de bevoegdheden van de RvC — uit vrees voor zijn andere samenstelling — zou kunnen worden uitgehold. Integendeel zijn thans — zoals de MvT het formuleert —

waarborgen geschapen om tot een evenwichtige en deskundige afweging van belangen te komen:

„Door zijn toezichhoudende en raadgevende functie is de RvC gemengd in de hoofdlijnen van het ondernemingsbeleid, tegenover het bestuur neemt hij een onafhankelijke positie in, algemeen wordt de wenselijkheid van een maatschappelijk veelzijdige samenstelling ingezien. Dit alles biedt de gelegenheid het ondernemingsbeleid te toetsen en de bij de onderneming betrokken belangen tegen elkaar af te wegen, mede tegen de achtergrond van de meer algemene maatschappelijke belangen. Daarbij komt dat uitbreiding van de bevoegdheden van de RvC in de lijn der verwachting ligt, hetgeen de medezeggenschap ten aanzien van zijn samenstelling meer gewicht en inhoud geeft”.

De structuurwet brengt ons derhalve een volledig ander type NV en BV, zodra de daarvoor gestelde grenzen (f. 10 mln. eigen vermogen en 100 werknemers) zijn bereikt. De bevoegdheidsverdeling ligt in deze door de structuurwet beheerste vennootschappen wettelijk geheel anders dan bij de „gewone” NV of BV. Weliswaar moet aan het handelsregister opgave worden gedaan, zodra de vennootschap onder de criteria der Structuurwet valt. Daarnaast missen wij echter node dat ook uit de naam der vennootschap, bijv. door een eenvoudige toevoeging (Structuurwet), dit tegenover een ieder duidelijk blijkt.

Het geheel overziende kan men wel concluderen, dat het jaar 1971 ons een zeer essentiële wijziging in het vennootschapsrecht en ondernemingsrecht heeft gebracht waarvan de betekenis voor de praktijk moeilijk kan worden overschat.

P. Sanders

ESB

Ingezonden

Het einde van de wereld

Het is niet gebruikelijk in *ESB* te reageren op boekbesprekingen, zelfs niet wanneer die in een wat ruimer kader zijn geplaatst, zoals Drs. P. Ressenar dat deed in zijn rubriek „Prognostities” in het nummer van 15 september 1971. Dat ik het toch waag, en nog wel maanden later, komt voort uit Ressenars onbevredigde gelatenheid, die hem zelfs doet vragen om een uitspraak van de overheid.

Het door Ressenar besproken boek van Desmond King-Hele (*Het einde van de 20e eeuw*) maakt op hem een onbetrouwbare indruk; er komen nogal speculatieve uitspraken in voor en gunstige ontwikkelingen worden verzwegen.

Ik zou de aandacht willen vestigen op de in 1970 verschenen studie van Anne en Paul Ehrlich: *Population-resources-environment* (380 blz.). De problematiek, waardoor Ressenar wordt verontrust, komt hierin zakelijk aan de orde. Het bevolkingsvraagstuk wordt met gedetailleerde cijfers per land toegelicht en zowel in historisch als toekomstperspectief geplaatst. De begrenzingen van deze aarde worden stuk voor stuk besproken en aan de hand van feiten en (tegenstrijdige) meningen daarover aan de lezers voorgesteld. Energie, delfstoffen, water, de verschillende mogelijkheden van verhoging der voedselvoorziening komen gedocumenteerd aan de orde. De milieuproblemen worden op de

zelfde wijze behandeld, waardoor men een inzicht krijgt in wat er aan de gang is op het gebied van vervuiling (lucht, water, vast vuil, bestrijdingsmiddelen uit de landbouw, kunstmest, radioactiviteit enz.), zowel kwalitatief als kwantitatief.

De Ehrlichs bespreken ook de kansen en mogelijkheden van bevolkingsremming in verschillende delen van de wereld. Niet omdat zij dit het zaligmakend middel vinden, maar omdat zij het een voorwaarde vinden om de bestaande problemen op te lossen. Ze bezien wat de Verenigde Staten in eigen land zouden kunnen doen en hoe de problematiek uit hun boek internationaal aan de orde kan worden gesteld.

Gezien het door hen verzamelde materiaal zijn de beide schrijvers niet bijzonder optimistisch over de mogelijkheid en de gevolgen van een grootscheepse, toekomstige welvaartsontwikkeling in westerse zin. Toch geloven ze dat het probleem kan worden opgelost, doch dan zal de westerse economie zich niet verder moeten ontwikkelen, doch inwikkelen.

Kort gezegd, is hun programma voor de Verenigde Staten als volgt:

- Bevolkingsafremming is uiterst noodzakelijk als voorwaarde.
- Vanuit de basis der bevolking moet de regering der Verenigde Staten ertoe worden gebracht deze effectieve bevolkingspolitiek te voeren.
- De kwaliteit van het Amerikaanse grondgebied moet worden hersteld, met name mede door inwikkelen van de economie. De economen moeten een stabiele lage-consumptie-economie met sterk genivelleerde inkomensverdeling ontwerpen en invoeren. Daardoor kan het ecologisch evenwicht terugkeren en de exploitatie der grondstoffen op blijvende basis worden gesteld.
- Wanneer de Verenigde Staten hun eigen vuile was in het sop hebben gezet, kunnen zij hetzelfde propageren bij de andere rijke landen. De arme landen kunnen worden geholpen zich zo te ontwikkelen, dat cumulatieve milieuverstoringen uitblijven. Via allerlei wegen dienen de internationale spanningen te worden verminderd.
- De opvatting, die bij steeds meer jongeren en ouderen heerst, dat de overheid niet „omgeturnd” kan worden door het parlementaire proces, is fataal. Er is geen tijd alternatieve structuren te bouwen. De bestaande gouvernementele en parlementaire structuur moet beïnvloed en omgebogen worden, tenzij men een onherroepelijke ramp wil laten gebeuren. Wellicht kan het beste pressie worden uitgeoefend door een nieuwe politieke partij, die zich baseert op de uitdaging het natuurlijke milieu te redden.
- Het voornaamste ingrediënt, nodig om de problemen van de Verenigde Staten en de wereld op te lossen, is een visie hoe de wereld eruit behoort te zien en wat voor soort mensen er zouden moeten leven. De samenleving heeft altijd visionairen gehad, die liefde, zekerheid en overvloed predikten. De praktijk heeft voorrang gegeven aan smog, oorlogen en haat. Kunnen de „realisten”, die dit hebben bevorderd, nog op tijd worden overreed de echte realiteit onder ogen te zien?

Zeer recent zijn de discussies in en naar aanleiding van de FAO over het gebruik van DDT, kunstmest en de

nieuwe graansoorten der groene revolutie. De voorstanders staan onder de dwang van de snelle bevolkingsgroei: iedere 5 dagen weer 1 miljoen zielen meer op deze beperkte aarde, waar al zoveel kwalitatieve en kwantitatieve honger wordt geleden. Zelfs een bescheiden voorziening van de ontwikkelingslanden met de vele materiële welvaartsgoederen van het Westen zal het grondstofverbruik en de afvalhoeveelheden verdubbelen. Het energieverbruik wordt verveelvoudigd. Daar de exploitatie van beperkte voorraden haar grens heeft, is de raad van de Ehrlichs: „Ontwikkel een mentaliteit, die een laag verbruik aan materiële goederen paart aan een hoog cultureel niveau en vermijdt het volkomen overbodige militaire verbruik”.

Het is niet zo erg belangrijk of het door onheilsprofeten aangekondigde einde van de wereld over 30 of 100 jaar wordt voorspeld. Wanneer de ontwikkeling, die in de 20ste eeuw heeft plaatsgevonden, wordt doorgetrokken, komt dit einde in ieder geval (de termijn kan wat worden verlegd). Iedere vijver heeft nu eenmaal maar plaats voor een beperkt aantal vissen. Dat geldt ook voor de Nederlandse vijver; het zwemwater is daar al bedorven. Zelfs al zouden daarin meer vissen kunnen zwemmen dan worden ze daar toch niet gelukkiger van.

Uitgaande van deze gedachte kunnen voor Nederland enkele voor de hand liggende streefpunten worden opgesteld. Houdt de bevolking constant, dat wil zeggen breng het geboortetal terug van 240.000 per jaar tot 180.000. Breidt de goederenproductie niet uit, doch maak duurzame in plaats van wegwerpartikelen. Stop met investeringen, die alleen door buitenlanders productief kunnen worden gemaakt. Verschuif de investeringen (en de daarmee gemoeide mankracht) naar woningbouw, rioolwaterzuiveringen. Richt vrijkomende mankracht op de dienstensector, voornamelijk onderwijs en verzorging. Onderbreek de „rat-race”, waarbij iedereen vóór wil komen op zijn buurman, door een sterke nivellering van de inkomensverhoudingen. Stuk voor stuk noten, die de medewerkers van ESB zouden kunnen proberen te kraken. De overheid zal dan vanzelf wel mee gaan doen.

J. Varkevisser

Naschrift

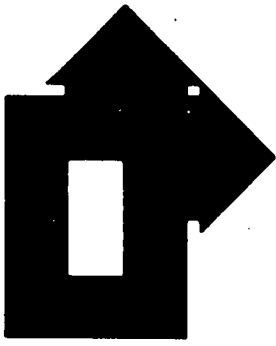
De heer Varkevisser trekt uit mijn betoog ten onrechte de conclusie dat ik uit een soort onbevredigde gelatenheid over de milieuproblematiek uitspraken van de overheid verlang. Het tegendeel is waar. Hoewel ik de ernst van de milieuproblematiek volledig onderken, heb ik ernstige bezwaren tegen allerlei ongecontroleerde en vaak ongefundeerde uitspraken, die sommige quasi-deskundigen en politici op de mensheid loslaten en die ten onrechte verwarring kunnen veroorzaken.

Het lijkt mij een gezonde zaak als de overheid daar wat deskundig en feitelijk commentaar bij zou kunnen leveren en niet hooghartig blijft zwijgen of meelevend ach en wee roept, omdat dat nu eenmaal wordt verwacht. We moeten mijns inziens niet te ver doorslaan en te pessimistisch doen. Ik stel het dan ook op prijs als minister Stuyt in de Tweede Kamer verklaart: „De vervuiling zullen we de baas worden”, want ik geloof inderdaad dat zulks het geval is.

Ik geloof echter niet dat de Ehrlichs hiervoor de juiste wegen aangeven. Ik heb niet het minste vertrouwen in visionairen die liefde en dergelijke preken. Bovendien ontgaat het mij, hoe economen een stabiele lage-consumptie-economie met sterk genivelleerde inkomensverdeling moeten ontwerpen en invoeren (nota bene). Voorts zie ik niet, wat dit met het vraagstuk te maken heeft. Economen hebben helemaal niets in te voeren. Daarvoor hebben wij in onze verdorven samenleving gelukkig nog steeds een parlement („omgeturnd” of niet). Terecht stelt de heer Varkevisser overigens dat we de bestaande parlementaire structuur niet moeten verwerpen. Zijn voornaamste overweging is echter, dat daar geen tijd meer voor is. Mijn overweging is eerder dat er geen bruikbaar alternatief aanwezig is.

Overigens vraag ik mij wel af, of de behoefte aan een nieuwe politieke partij, die zich baseert op de uitdaging het natuurlijke milieu te redden, alleen maar voortvloeit uit de zorg over het milieubederf. Of is het misschien zo, dat de angst voor de milieuvervuiling juist wordt gebruikt als een bruikbare katalysator om een progressief monsterverbond van de grond te krijgen?

De recente uitspraken van Dr. Mansholt hierover, doen mij sterk

Loonpolitiek op z'n Zweeds

A. F. VAN ZWEEDEN

Nu wij in Nederland aan de vooravond staan van een serieus arbeidsconflict in de metaalindustrie, loont het misschien de moeite eens na te gaan hoe in een verwant en in vele opzichten vergelijkbaar land als Zweden loonpolitiek wordt bedreven.

Wij hebben in ons eigen land zojuist het mini-drama van het mislukte centrale overleg achter de rug. De grotere tragedie in de metaalindustrie is zeker voor een deel tot het falen van de centrale arbeidsmarktorganisaties te herleiden, die er immers niet in geslaagd zijn algemeen aanvaarde normen voor de ontwikkeling van de arbeidsvoorwaarden te stellen. De opstelling van de werkgevers in de metaalindustrie ligt in het verlengde van de gedragslijn die VNO en NCW hebben aangegeven. De voorzitter van de onderhandelingsdelegatie van de werkgevers, de heer A. Prins, heeft al eens gezegd, dat de relatie eerder omgekeerd is. De FME kan immers niet als opdrachtgever van de heer Bakkenist worden beschouwd, dan als navolger van diens beleid.

denken aan de angstvisioenen die vroeger door de kerk werden opgeroepen, om de kudde bij elkaar te houden en de afgedwaalde schapen van de dwalingen huns weegs te genezen. Het viel mij op dat Dr. Mansholt ook de automatisering weer van stal heeft gehaald. Dat onderwerp is al eens eerder als schrikverwekker gebruikt en doet het nog steeds goed voor het dagelijks gebruik in de politiek.

Dit alles doet overigens niets af aan de waardering die ik heb voor degenen die zich oprecht over de milieuvervuiling ongerust maken. Ik meen de heer Varkevisser daartoe te kunnen rekenen, ook al ben ik het met zijn benadering niet geheel eens.

P. Ressenar

Het metaaldrama lijkt overigens de tendens tot verdergaande decentralisatie van de loonpolitiek in ons land te versterken. De Industriebond NVV, die geweigerd heeft een bedrijfstak-CAO te ondertekenen, op basis van de voorwaarden die de vijf confessionele bonden hebben aanvaard, zal per onderneming voorstellen voor een beter contract indienen die bij afwijzing stakingsacties, tot gevolg zullen hebben. In Zweden is uit een situatie die heel goed vergelijkbaar is met die van Nederland een omgekeerde ontwikkeling ontstaan.

De normen voor de arbeidsvoorwaarden voor alle werknemers, zowel in de particuliere sector als bij de overheid, worden in Zweden op centraal niveau vastgesteld. De loonpolitiek wordt beheerst door de machtige werkgevers- en werknemersorganisaties die er tot nu toe in zijn geslaagd elke bemoeiing van de overheid buiten de deur te houden. In de afgelopen jaren is het ook hun niet gelukt de loonontwikkeling binnen de door de produktiviteitsgroei bepaalde ruimte te houden. Een van de voornaamste oorzaken is het in Zweden sterk verbreide stukloonsysteem, dat er bij een gespannen toestand op de arbeidsmarkt toe leidt, dat de incidentele loonstijging gemakkelijk de overeengekomen marges binnen de collectieve overeenkomsten te buiten gaat.

Ook in Zweden zijn de marktkrachten sterker gebleken dan de marktorganisaties. Maar in tegenstelling tot Nederland hebben deze organisaties daaruit niet de consequentie getrokken dat het beter zou zijn de CAO-onderhandelingen te decentraliseren. Integendeel, de centralisatie aan de top is nog versterkt. Bovendien zijn werkgevers en werknemers ertoe overgegaan meerjarige contracten te sluiten.

Het in september vorig jaar gehouden congres van LO, de grote Zweedse vakcentrale, heeft het centrale

model voor de loononderhandelingen nog eens uitdrukkelijk bevestigd. Een paar jaar geleden heeft de werkgeversorganisatie, SAF, een voorstel tot wijziging van het systeem gedaan, dat door de twee grote vakcentrales, LO en TCO, het verbond van de ambtenorganisaties, is afgewezen. De werkgevers wilden namelijk de incidentele loonstijgingen onder controle brengen door ze bij de CAO-onderhandelingen te betrekken. De drie partijen hebben toen wel een gemeenschappelijke studiec commissie gevormd die in 1968 een rapport heeft uitgebracht waarin een analyse wordt gemaakt van de Zweedse economie.

Uitgangspunt van dit onderzoek was, dat de economie te verdelen valt in twee sectoren: een beschermde sector en een sector die blootstaat aan de internationale concurrentie, de B- en de C-sector. De loonontwikkeling zou moeten worden bepaald, aldus de voornaamste conclusie van deze studie, door het concurrentievermogen van de C-sector. De produktiviteitsverhoging en de aan de internationale prijsontwikkeling gekoppelde prijsbeweging in deze sector zijn immers bepalend voor de ruimte, die beschikbaar is voor lonen en winsten. De verdeling van die ruimte moet worden overgelaten aan de onderhandelende partijen, maar maatstaf moest zijn handhaving van het concurrentievermogen van de Zweedse economie.

Gevolg van de solidaristische loonpolitiek die LO en TCO voorstaan is, dat op centraal niveau overeengekomen loonsverhogingen in de gehele economie doorwerken. In de B-sector, waar de produktiviteitsstijging veel lager is dan in de C-sector, leiden deze uniforme loonsverhogingen tot prijsstijgingen. Wordt bij de vaststelling van de beschikbare ruimte uitgegaan van een gemiddelde nationale produktiviteitsstijging, d.w.z. het gemiddelde van de stijgingen in de B- en de C-sector, dan zullen in de beschermde sectoren de prijzen toch

Boeken nieuws

verhoogd moeten worden, terwijl zich in de C-sector een verschuiving zal voltrekken die ten goede komt aan de ondernemingswinsten. Op grond van deze analyse beval de studiec ommissie een economische politiek aan, die deflatoire en inflatoire tendenties moest tegengaan, maar die zich zou moeten onthouden van ingrijpen in de lonen op grond van structurele prijsverschillen.

In wezen vormde deze aanbeveling nog geen oplossing voor het loonpolitieke vraagstuk. De commissie was eigenlijk alleen maar tot de conclusie gekomen, dat de zaken moesten blijven zoals ze waren. De verantwoordelijkheid voor de loon- en prijsvorming moest bij de arbeidsmarktorganisaties blijven. Van een inkomenspolitiek van de regering kon geen sprake zijn. Alleen de voorwaarden waaronder collectieve arbeidsovereenkomsten moeten worden gesloten, waren aangescherpt. Criterium is nu immers handhaving van het concurrentievermogen van de internationaal georiënteerde ondernemingen.

Dit betekent, dat ook voortaan de ruimte voor loonstijging in de C-sector wordt bepaald. LO en TCO hebben aan de uitkomsten van de twee-sectorenanalyse deze uitleg gegeven, dat de C-sector niet de hele produktiviteitswinst voor zichzelf mag behouden. Er zal een zekere verdeling tot stand moeten komen, waarbij de beschikbare ruimte toch zo moet worden verdeeld dat de loonstijging in de B-sector niet achterblijft bij die in de C-sector.

Dit betekent, dat het inflatoire element in het centrale loonpolitieke model à la Suède aanwezig blijft. Dit te meer, omdat de B-sector zich ook in Zweden sterk uitbreidt ten koste van de industriële sector, waar de werkgelegenheid achteruitloopt. De tegen de internationale concurrentie beschermde sectoren worden voor een steeds groter deel van de werkgelegenheid en daarmee van de totale loonsom verantwoordelijk, terwijl de basis waaruit de produktiviteitswinst moet komen, steeds smaller wordt. Ook Zweden kent het conflict tussen onverenigbare economische doelstellingen, dat er al toe heeft geleid dat er net als in Nederland een werkloosheidsprobleem bestaat dat minder gemakkelijk is op te lossen met koopkrachtinjecties en een openbare-werkenpolitiek dan in een tijd toen werkloosheid alleen nog maar een verschijnsel was dat voorkwam in tijden van deflatie.

A. F. van Zweeden

Eric Paërl: Nederlandse macht in de Derde Wereld. Een inventarisatie van economische belangen, Nederlandse Praktijk, Van Genneep, Amsterdam, 1971, 453 blz., f. 17,90.

In dit boek is getracht om op overzichtelijke wijze een inzicht te geven in de activiteiten van het Nederlandse bedrijfsleven in de Derde Wereld en met name in de consequenties van die activiteiten voor het ontwikkelingsproces in die landen. In de eerste drie hoofdstukken wordt een verhandeling gegeven over de Nederlandse bedrijven, die zich bezighouden met de produktie of de verwerking van resp. strategische goederen (aardolie, tin, aluminium en rubber), niet-strategische goederen (cacao, koffie, suiker e.d.) en technische goederen en diensten, terwijl tenslotte in een vierde hoofdstuk de huidige exploitatie in de voormalige koloniën aan de beurt komt.

Het geheel is geen dorre opsomming van feiten geworden, doch een zeer leesbaar goed opgebouwd verhaal, waarbij gepoogd is het onderwerp ook in zijn historische context te beschouwen, hetgeen het inzicht zeker ten goede komt. Het boek is ook geen dorre opsomming geworden, omdat het geenszins alleen de objectieve inventarisatie is, die de subtitel doet vermoeden. Integendeel, er wordt zeer duidelijk stelling genomen tegen vele praktijken van het bedrijfsleven in de ontwikkelingslanden en gezien het verzamelde documentatiemateriaal is daar ook alle aanleiding toe. Het valt zonder meer toe te juichen dat de auteur, bijgestaan door een aantal studiegroepen, heeft getracht harde feiten en cijfers in te brengen in de dikwijls zo onvruchtbare discussie over dit onderwerp.

Dat wil overigens geenszins zeggen dat met dit boek het laatste woord in die discussie is gezegd. Paërls stellingname, gebaseerd op het verzamelde feitenmateriaal, is, dat de activiteiten van het bedrijfsleven in de Derde Wereld hoogstens een marginaal positief effect kunnen hebben, maar dat door de veel grotere macht van met name de grote multinationale ondernemingen de ontwikkelingslanden altijd in een afhankelijke en dus zwakkere positie staan. Uit deze situatie ziet hij echter wel een uitweg, die hij

in een uiterst summier stukje inleiding even aanduidt, namelijk in een eerste fase een mobilisering van de arbeidende bevolking in de Derde Wereld, in een tweede fase een vereniging van de gesocialiseerde ontwikkelingslanden met gelijkgerichte belangen en in de derde fase een streven in het Westen om de contacten met de Derde Wereld niet op basis van overmacht, maar op basis van humaniteit en solidariteit te laten verlopen.

Aan deze paragraaf had de auteur m.i. wel wat meer aandacht mogen besteden. Allereerst is het mij niet duidelijk waarom de genoemde fasen niet simultaan zouden kunnen beginnen. In de tweede plaats is het niet alleen de ondernemer die de internationale solidariteit in de weg staat, zoals gesuggereerd wordt, maar ook de arbeiders staan deze solidariteit in de weg. De vakbonden zijn erg huiverig acties te onderschrijven die de overplaatsing van bepaalde bedrijfstakken in het kader van een internationale arbeidsverdeling beogen. Verder is de „mobilisatie van de arbeidende bevolking” een vrij inhoudsloze kreet, zeker wanneer daaraan wordt toegevoegd (blz. 56): „Bovendien () kan het gebrek aan kapitaal in deze landen ondervangen worden door deze mobilisatie van alle arbeidskrachten. Want de huidige werkloosheid is de voornaamste oorzaak van het huidige gebrek aan kapitaal en niet omgekeerd”. Het kip-en-ei-probleem dat hier aangesneden wordt, is irrelevant; om de huidige werkloosheid tegen te gaan, zal er immers toch eerst geïnvesteerd moeten worden.

De suggestie van een vrijwel volledige substitueerbaarheid van arbeid en kapitaal is wel erg onrealistisch. Natuurlijk, het is een vrij algemeen erkend feit, dat vele kapitaalintensieve Westerse produktiemethoden in de Derde Wereld beter zouden kunnen worden vervangen door meer arbeidsintensieve, al wordt er op dat gebied nog bitter weinig research gedaan. Maar paradoxaal genoeg meent de auteur zelf (blz. 26), dat eenvoudige

arbeidsintensieve produktiemethoden toch niet zullen concurreren met de geautomatiseerde westerse industrie. Dit wordt min of meer als een losse opmerking geciteerd uit een krant-artikeltje en daarmee is dan ook de hele discussie over een internationale arbeidsverdeling in één zin afgedaan!

Het boek wekt trouwens toch de indruk dat de auteur niet gekozen heeft voor een economisch gefundeerde benadering. Dat is jammer, want bijv. in het hoofdstuk waarin de traditionele aanval wordt ingezet op de exploitatie van de Surinaamse bauxiet, wordt een nauwkeurige sociaal-economische „cost-benefit“-analyse t.a.v. de vestiging van een aluminiumfabriek in dat land node gemist. Daarmee zou dit hoofdstuk een veel overtuigender argumentatie geboden hebben dan nu het geval is, nu de auteur in machteloze woede uitvalt tegen het bedrijfsleven op een soms toch wel onredelijke wijze. Dat gebeurt op andere plaatsen ook nogal eens: sociale misstanden bij Philips in het begin van de eeuw en de Duitse gevoelens van een Shell-directeur in 1933 kunnen toch niet serieus als relevante gegevens worden beschouwd bij het onderhavige onderwerp.

Het komt in dit boek irritant vaak voor, dat uit een klein aantal artikelen uit kranten en pamfletten van zo uiteenlopende signatuur als *De Telegraaf*, *De Waarheid*, *Elsevier* en de

Rode Tribune vergaande conclusies worden getrokken. Dit leidt er al vrij snel toe, dat de lezer de betrouwbaarheid van de gegevens niet al te hoog zal schatten. Er staan inderdaad een aantal onjuiste en een nog groter aantal twijfelachtige gegevens in het boek. Op blz. 296 worden bijv. Amsterdamse elektriciteitsprijzen van 1971 met Surinaamse van 1954 vergeleken en daaruit worden conclusies t.a.v. de uitbuiting van Suriname getrokken!

In een inleiding wordt geklaagd over de moeilijkheid voldoende gegevens te verkrijgen over deze problematiek. In zoverre dát de reden is geweest om krantartikelen als voornaamste documentatiebron te gebruiken, moet worden opgemerkt dat de auteur waarlijk niet uitputtend op zoek is geweest naar standaardwerken over dit onderwerp. In het hoofdstuk over aardolie mist men bijv. bij de literatuuropgave recente en behoorlijk kritische werken als *The large international firm*, *The international petroleum industry* van Prof. E. T. Penrose en *Oil and World Power* van Prof. P. Odell.

Het boek is daardoor toch te oppervlakkig gebleven; de auteur wordt teveel meegesleept door zijn verontwaardiging en a priori overtuigingen om het werkelijk veel overtuigingskracht te geven. Niettemin moet het worden gewaardeerd als een poging om de effecten van particuliere investeringen in ontwikkelingslanden te

onderzoeken en zijn er interessante en onthullende gegevens verzameld. Een aantal bijeengebrachte uitspraken van Nederlandse ondernemers getuigen bijvoorbeeld van een uiterst verwerpelijke mentaliteit. Hieraan moet worden toegevoegd dat de volgende stap veel moeilijker zal zijn, want daarin zou m.i. moeten worden onderzocht welke maatregelen er internationaal zouden moeten worden genomen om de belangen van de zo moeilijk controleerbare multinationale ondernemingen meer op die van de ontwikkelingslanden af te stemmen.

Herbert Visscher

PONSTYPISTES ?

★ uitzending van:

OPERATORS
PROGRAMMEURS
SYSTEEMANALISTEN
PONSTYPISTES

★ alle computeropleidingen

★ 24 uur

COMPUTERSERVICE
PROGRAMMEERSERVICE
PONSSERVICE

SYSTEMS 2000®

hoofdkantoor
haagweg 100 rijswijk (z-h)
tel. (070) 11 89 61

De ontwikkeling van de economische theorie

Drs. A. Nentjes

geb. f 24,75 ISBN 90 01 62520 7

Dit boek, dat vooral bedoeld is als ondersteuning van de studie in de algemene economie, onderscheidt zich op een aantal punten van gangbare inleidingen tot de geschiedenis van de economie:

1. Het beperkt zich tot de ontwikkeling van de economische theorie, waarin duidelijk wordt gemaakt hoe de huidige economische theorieën zich ontwikkeld hebben uit de theorieën van het verleden.
2. De ontwikkelingslijnen van de theorie worden zover mogelijk tot het heden doorgetrokken.
3. De uiteenzetting van de meer recente theorieën beslaat een relatief groot aantal pagina's.
4. Naast de gebruikelijke chronologische benaderingswijze biedt de auteur ook een alternatieve indeling van de stof, zodat een rangschikking naar deelgebieden mogelijk is.

Verkrijgbaar bij de boekhandel en bij de uitgever

WNI

Wolters-Noordhoff

361-70 24/656

Presentatie

„Bewust zal men moeten investeren in „improductieve” capaciteit, want milieu-investeringen dragen op zichzelf niet bij tot de vergroting van de produktie”. Deze zin staat in een artikel in *De Nederlandse Onderneming (DNO)* van 7 januari jl., waarin wordt uitgerekend dat de kosten die Nederland moet maken om de milieuverontreiniging te bestrijden, jaarlijks f. 4 mrd. à f. 5 mrd. zullen bedragen.

Steeds vaker wordt verkondigd, dat we een gedeelte van onze economische groei moeten opofferen om de milieuverontreiniging te voorkomen. Dit lijkt mij, zolang we nog vasthouden aan de huidige berekeningsmethode van de economische groei, een twijfelachtige stelling, die bovendien desastreuze gevolgen kan hebben. Zolang namelijk een groot gedeelte van de Nederlandse bevolking van mening is dat er een onrechtvaardige inkomensverdeling bestaat, zal het onmogelijk zijn de vakbeweging ertoe te bewegen, genoeg te nemen met een geringere inkomensgroei voor haar leden. Het staat echter geenszins vast dat het doen van milieu-investeringen ten kosten zal gaan van die groei.

In het hier aangehaalde artikel in *DNO* wordt vermeld, dat milieu-investeringen improductief zijn, waardoor moeilijkheden ontstaan bij de financiering ervan. Het beginsel „de vervuiler betaalt” kan de concurrentiepositie van bedrijfstakken verslechteren, zodat de gemeenschap te hulp moet komen, via bijv. fiscale faciliteiten, aldus *DNO*. „De gemeenschap staat voor de keuze welke voorkeur zij heeft voor een schoon milieu, welke voorkeur zij toont voor de groei van de materiële welvaart en de werkgelegenheid, welke voorkeur zij toont voor andere terreinen, zoals woningbouw enz.” Dit klinkt allemaal zeer aannemelijk, maar uiteindelijk komt de aap uit de mouw, als *DNO* schrijft, dat de groei van de reële consumptie van particulieren en overheid moet dalen om enig herstel van de rentabiliteit van de onderneming mogelijk te maken.

Om aan te tonen dat er tussen *DNO* en mij in de praktijk toch geen grote meningsverschillen bestaan, heb ik het volgende voorbeeld nodig. Er zijn autofabrikanten, die van eenzelfde type auto twee uitvoeringen op de markt brengen. Het ene type is eenvoudig; het heeft bijv. normale stoelen en ruitwissers met slechts één snelheid. Het andere type is luxueuzer omdat het is uitgevoerd met volledig verstelbare kuipstoelen en ruitwissers met twee snelheden. Het luxe autotype is duurder dan het eenvoudige. De hogere prijs ervan wordt

veroorzaakt doordat de autofabrikant voorzieningen heeft aangebracht die de „leefbaarheid” van de automobilist vergroten. Vele automobilisten zullen tegen deze hogere prijs geen bezwaar maken omdat zij er een kwalitatief beter vervoermiddel voor krijgen. Niemand zal de luxe uitvoering improductief vinden.

Op een zekere dag schrijft de overheid voor, dat in de auto's een apparaat moet worden ingebouwd om luchtverontreiniging te voorkomen. Hierdoor wordt de kwaliteit van de auto hoger, evenals diens prijs. Door die hogere kwaliteit wordt de leefbaarheid van de gehele bevolking, ook van de automobilist, vergroot. Zouden we de mening van *DNO* aanvaarden, dan zou de voorziening die de luchtverontreiniging door auto's voorkomt, improductief zijn, evenals de investeringen die moeten worden verricht om de hiervoor benodigde apparaten te fabriceren, terwijl de fabricage van kuipstoelen wel productief is.

Het zelfde verhaal kan worden opgesteld voor andere milieu-investeringen, die niet zo direct verbonden zijn met een bepaald consumptie-artikel, maar die er toch voor zorgen dat de consument kwalitatief betere (en duurder) artikelen aanschaf. Bovendien moet nog worden vermeld dat door de milieu-investeringen nieuwe commerciële mogelijkheden ontstaan, zoals onlangs M. F. Strong, secretaris-generaal van de milieuconferentie van de Verenigde Naties, verkondigde ¹⁾.

Toch zal de gemeenschap zich door de milieu-investeringen beperkingen moeten opleggen, zoals *DNO* ook beweert. De consument zal kwalitatief betere producten moeten aanschaffen, die uiteraard een hogere prijs hebben. Hierdoor wordt de consument verplicht een bepaald deel van zijn reële inkomensstijging aan bepaalde artikelen uit te geven. Ook mét de milieu-investeringen blijft de reële inkomensstijging dus bestaan, de consumptievrijheid echter wordt meer aan banden gelegd.

De gehele gemeenschap zal hierdoor één stukje vrijheid moeten afstaan omdat de particuliere en overheidsbestedingen (consumptie en investeringen) afgestemd moeten worden op niet-vervuilende produktie. Dit heeft *DNO* kennelijk niet durven schrijven, al zullen de voorstellen van dit blad dezelfde uitwerking hebben. Jammer dat deze presentatie nog niet wordt aangedurfd.

L.H.

¹⁾ *Het Financieele Dagblad*, 7 januari 1972.

Inhoud

Presentatie	73
<i>Drs. W. Siddré:</i> Wie inviteert Turvey?	75
<i>Drs. R. F. M. Lubbers:</i> De metaal-CAO	76
<i>Prof. Dr. P. Hennipman:</i> Welvaartstheorie of welzijnstheorie?	79 (commentaren van Prof. Dr. L. H. Klaassen, Prof. Dr. C. Goedhart en Dr. J. van den Doel).
<i>J. Erkelens:</i> De verdeling van de werkgelegenheid over de grote sectoren	89
Belgische kroniek Monetaire verwickelingen en economische vooruitzichten in België, door <i>E. Thielemans</i>	87
Bericht	77
Fisconomie Ontwikkelingen op fiscaal gebied in de EG, door <i>Prof. Dr. J. H. Christianse</i>	93
Mededelingen	96

Onderzoek

is nodig. Het NEI heeft zich daarop sinds 1929 gericht. Naast het pure onderzoekwerk houdt het zich bezig met het uitvoeren van opdrachten van overheden en bedrijfsleven in binnen- en buitenland. Het heeft thans ervaring op vele gebieden, in een spreiding over 50 landen. Er heeft in die periode een specialisatie plaatsgevonden, maar door de samenwerking in teams van economen, econometristen, wiskundigen, sociologen, sociaal-geografen, stedenbouwkundig ingenieurs en civiel-ingenieurs wordt een brede aanpak van de problemen gewaarborgd.

Redactie

*Commissie van redactie: H. C. Bos,
R. Iwema, L. H. Klaassen, H. W. Lambers,
P. J. Montagne, J. H. P. Paelinck,
A. de Wit.
Redacteur-secretaris: L. Hoffman.*

Adres: Burgemeester Oudlaan 50,
Rotterdam-3016; kopij voor de redactie:
postbus 4224.
Tel. (010) 14 55 11, toestel 3701.
Bij adreswijziging s.v.p. steeds adresbandje
meesturen.

Kopij voor de redactie: in tweevoud,
getypt, dubbele regelafstand, brede marge.

Abonnementsprijs: f 57,20 per jaar,
studenten f 36,40, franco per post voor
Nederland, België, Luxemburg, overzeese
rijksdelen (zeepost).
Prijs van dit nummer: f 1,50.
Abonnementen kunnen ingaan op elke
gewenste datum, maar slechts worden
beëindigd per ultimo van een kalenderjaar.

Betaling: giro 8408; Bank Mees & Hope
NV, Rotterdam; Banque de Commerce,
Koninklijk plein 6, Brussel,
postcheque-rekening 260.34.

Advertenties: N.V. Koninklijke Drukkerijen
Roelants - Schiedam,
Lange Haven 141, Schiedam,
tel. (010) 26 02 60, toestel 908.

Stichting
Het Nederlands Economisch Instituut

Adres: Burgemeester Oudlaan 50,
Rotterdam-3016; tel. (010) 14 55 11.

Onderzoekafdelingen:

Balanced International Growth
Bedrijfs-Economisch Onderzoek
Economisch-Sociologisch Onderzoek
Economisch-Technisch Onderzoek
Industriële Vestigingspatronen
Macro-Economisch Onderzoek
Project-studies Ontwikkelingslanden
Regionaal Onderzoek
Statistisch-Mathematisch Onderzoek
Transport-Economisch Onderzoek

Wie inviteert Turvey?

Twintig jaar geleden publiceerde een briljant Engels econoom, Ralph Turvey, een classificatie van inflatoire processen. Zijn schema werd sindsdien uitgebreid, maar ik geloof dat zijn analyse van de krachten achter een inflatieproces nog steeds in grote lijnen actueel is. Turvey's classificatie is gebaseerd op hypothesen over de prijsvorming van goederen enerzijds en op hypothesen over de prijsvorming van arbeid anderzijds. In zijn schema zijn prijzen hetzij flexibel hetzij door kosten bepaald. Een toename van de vraag veroorzaakt bij flexibele prijzen in het algemeen een stijging van het prijsniveau. In het geval van „cost-determined” prijzen wordt het prijsniveau verkregen door een winstopslag te zetten op de kosten per eenheid produkt. Bij „cost-determined” prijzen zal een grotere vraag alleen dan het prijsniveau verhogen, als door de grotere vraag de productie-omvang stijgt en als hierdoor ook de kosten per eenheid produkt stijgen.

Analoge definities gelden bij de lonen. Een aanbodoverschot doet de lonen dalen, als zij flexibel zijn, zelfs bij een ongewijzigde index van de prijzen. In het geval van „cost-determined” lonen, wordt de invloed van de vraag uitgesloten. Loon- en/of prijsstijgingen kunnen op drie manieren ontstaan. Daarover de volgende vier alinea's.

De normale loonvoet kan gaan stijgen als werknemers, via prijsindexclausules, proberen hun reële inkomen intact te houden. Een loonvoetstijging kan ook spontaan plaatsvinden, als werknemers hun reële claims op het reële nationale inkomen wensen te vergroten. Een onderzoek naar het ontstaan van deze inkomensclaims behoort waarschijnlijk slechts ten dele tot het werkkterrein van de econoom, maar veeleer tot het terrein van de socioloog of sociaal-psycholoog. Het prijsniveau stijgt als ondernemers, bij constante arbeidsproductiviteit, hogere loonkosten doorberekenen of als zij een hogere winstmarge plaatsen op de kosten per eenheid produkt. On-

dernemers pogen hiermede hun aandeel in het reële nationale produkt te handhaven of te vergroten. Ook hier behoort een onderzoek van deze handelwijze waarschijnlijk slechts ten dele tot het vakgebied van een econoom.

In bovenstaande situaties is er sprake van (democratische) strijd om de aandelen in het reële nationale produkt. Pogingen om de bestaande claims te handhaven of te vergroten leiden tot een inflatieproces, als deze claims ter tafel komen in een situatie waarbij het reële nationale produkt niet groter kan worden. Grenzen aan dat volume van het nationale produkt worden op de korte termijn gesteld door de grootte en de kwaliteit van de beroepsbevolking, voorts door de grootte en de aard van de bestaande kapitaalgoederenvoorraad en de verdeling van de beroepsbevolking en kapitaalgoederenvoorraad over de verschillende bedrijfstakken.

Een stijging van het prijsniveau kan het resultaat zijn van de strijd om de reële bestedingen te handhaven of het resultaat van de strijd om de reële bestedingen (van consumenten, investeerders, overheid en buitenland) te vergroten tot op een niveau dat fysiek niet mogelijk is. Ook nu geldt dat de motieven achter deze bestedingsneigingen slechts ten dele tot het vakgebied van de econoom behoren.

Tenslotte resteert nog de mogelijkheid dat bij volledige werkgelegenheid de nominale loonvoet gaat stijgen omdat de vraag naar arbeid groter geworden is, of omdat, bij gegeven vraag naar arbeid, het aanbod kleiner

is geworden. Deze loonvoetstijging treedt op als ondernemers en overheid proberen meer arbeid aan te trekken om hun produktievolume te handhaven of te vergroten. Hier is sprake van strijd om de schaarse produktiefactor arbeid.

Turvey geeft op grond van de bovenstaande drie mogelijkheden de volgende samenvatting: „Inflatie is het proces, dat ontstaat uit actieve pogingen om het totale reële inkomen, de totale reële bestedingen en/of de totale produktie te handhaven op een niveau dat fysiek onmogelijk is, of te vergroten tot op een niveau dat fysiek onmogelijk is”.

Onlangs liet Turvey¹⁾ zijn licht opnieuw schijnen over de forse, bijkans mondiale, prijsstijgingen van recente datum. Hij verwerpt drie gangbare suggesties. De verklaring van de inflatie in een bepaald land moet z.i. niet alleen gezocht worden bij internationale transmissiemechanismen. Als inflatie een mondiaal verschijnsel is, dan moet er een „world-wide” verklaring komen. Ten tweede zijn de huidige uitschieters (naar rechts boven) uit het keurslijf van de Phillips-curve geen toevalstreffers; daardoor treden ze te systematisch op in een groot aantal geïndustrialiseerde landen tegelijk. Ten derde verwerpt Turvey de suggestie dat hogere kosten van stakingen (o.m. door kapitaalverliezen op voorraden en op moeizaam opgebouwde distributiekanaalen) ondernemers inschikkelijker zouden doen reageren op hogere loonclaims.

„We are left with phenomena which we as economists are not competent to investigate . . . why should all economic phenomena have economic causes?”. Turvey suggereert dan ook dat onze noties over acceptabele inkomensverschillen moeten worden

¹⁾ Zie zijn bijdragen in *The Current Inflation*, ed. H. G. Johnson en A. R. Nobay, 1971.

De metaal-CAO

DRS. R. F. M. LUBBERS*

Zelden zullen onderhandelingen over een nieuwe collectieve arbeidsovereenkomst in de metaalindustrie zo ondoorzichtig en onduidelijk zijn gevoerd als thans het geval is geweest. Het begon allemaal helder en eenvoudig. De werkgevers boden 1% reële verbetering en de werknemers vroegen 3%, waarbij zij in eerste instantie 0,4% voor verhoging van de bijdrage aan het fonds van vakbondsactiviteiten reserveerden, zodat voor de werknemers zelf slechts 2,6% resteerde. Met betrekking tot de prijzen vroegen de vakbonden volledige compensatie. Met dien verstande echter, dat zij bij de compensatie voor prijsstijgingen per 1 juli 1972 een ½% wilden laten zitten, als de overheid de vakcentrales op een daarmee corresponderend eisenpakket, op het gebied van investeringsbeleid, woningbouw, milieuhygiëne enz. tegemoet zou komen.

De werkgevers van hun kant handhaafden in hun voorstel de maximering in het prijsindexeringsmechanisme (aanvankelijk op 6%) en drongen aan op een „zuivering” van de prijsindexcijfers. Zolang de werkgevers hun bod niet belangrijk boven de 1% brachten, was het voor de vakverenigingen niet moeilijk een éénstemmig neen te laten horen. Minder eenvoudig werd het, toen de werkgevers hun bod tot 1,9% verhoogden (1½% per 1 januari en 0,4% verhoging van de vakantietoeslag, het prijsmaximum verhoogden tot 6½%, terwijl zij daarnaast interessante voorstellen op pensioen gebied deden.

Pensioenen

De voorgestelde herstructurering van het Bedrijfspensioenfonds betekende niet alleen voordeel voor reeds ingegane pensioenen, maar ook premievoordelen voor grote groepen werknemers. Dit laatste enerzijds, omdat

in verband met reeds ingegane en verwachte AOW-stijgingen het verzorgingsgebied van het Bedrijfspensioenfonds (en dus ook de premieheffing) bij een hoger salaris ging aanvangen en anderzijds omdat de werkgevers aanboden van een paritaire premieverdeling naar een verdeling 60%—40% over te stappen. Om de zaak te completeren besloten de werkgevers vervolgens aan de laagst betaalden (die weinig of niet van de herstructurering van het BPF zouden profiteren) een belangrijke verhoging van de vloer van de vakantietoeslag toe te kennen, en de inkomensstrekkers boven de ca. f. 16.500 te compenseren voor de voor hen optredende verhoging van de pensioenpremie.

Toen dit aanbod eenmaal op tafel lag, bleek het voor de werknemers aanzienlijk moeilijker één front te maken. Zij probeerden weliswaar nog enige tijd de herstructurering van het Bedrijfspensioenfonds in een onjuist daglicht te stellen en te hameren op een noodzakelijke minimale verdubbeling van de bijdrage aan het vakbonds fonds; dit leken echter niet de meest geschikte punten om er de barricaden voor op te gaan.

Publieke opinie

Intussen was er wel een belangrijke verandering in de atmosfeer van de onderhandelingen gekomen. Bij het indienen van hun voorstellen werden de vakbonden nog geconfronteerd met een publieke opinie, die de 0% van Bakkenist weliswaar erg karig vond, maar de 3% van de vakcentrales als duidelijk teveel ervoer. In de loop van de eerste twee weken van de onderhandelingen versterkte de landelijke opinie zich ten ongunste van

* De auteur maakte deel uit van de werkgeversonderhandelingsdelegatie in de Raad Overleg Metaalindustrie (ROM).

onderzocht. Loon- en prijseisen zijn vaak uitingen van sterke gevoelens van onbehagen over de bestaande inkomensverschillen. Misschien bestond er voorheen meer eensgezindheid over relatieve inkomens. Misschien bestaat er nu geen transitiviteit in de opvattingen over inkomensverschillen.

Werkclassificatie is een methode om binnen een productie-eenheid ac-

ceptabele inkomensverschillen te verkrijgen. Werkclassificatie op nationaal niveau is gewenst. Turvey: „I am not convinced, since I have not been able to look into it, by the argument that they tried it in Holland, and it did not work. Why didn't it work? Was it excess demand rather than an inherent defect of the approach that caused it to fail?” Wie geeft hem een kans deze vraag te beantwoorden en

daarover te rapporteren op een goed voorbereid congres over inkomensverdeling en inflatie?

W. L. Lubbers

het werknemersvoorstel. Dit was voor de heer Groenevelt, voorzitter van de Industriebond NVV, zelft aanleiding de onderhandelingen op te schorten. Was dat, zoals hij zelf zei, om zijn achterban te peilen, óf was dit een poging eerst de publieke opinie om te krijgen?

Hoe dan ook, juist in die schorsing vond de bekende SER-vergadering van 19 november plaats, waar de vakbeweging erin slaagde het merendeel van de kroonleden mee te krijgen en het deskundigenrapport te benutten als vlag, die haar 3% lading kon gaan dekken. Men kan zich niet aan de indruk onttrekken, dat door deze SER-vergadering bij het NVV een al te groot zelfvertrouwen ontstond. Omdat echter hun officiële voorstel uitging van 1,7% reëel per 1 januari, de werkgevers tot 1,5% gingen, de vakbondseis voor verhogingen van de vakantietoeslag 0,6% bedroeg en de werkgevers 0,4% boden, was het niet wel mogelijk nee te blijven zeggen. Hun eisen waren namelijk al te dicht door de werkgevers benaderd, zeker als men het pensioenplan erin betrok.

Indexering

In wezen bleef toen nog slechts één onderwerp over, waarover de degenen nog konden worden gekruist. Dat was het indexeringsmechanisme in de metaalindustrie. Enkele jaren geleden is dit mechanisme met voortvarendheid ingevoerd. Het is een systeem van na-indexering in twee halfjaarlijkse fasen met een maximum per 1 juli van 3% en een jaarmaximum van 6%, terwijl uitgegaan wordt van een zgn. ongezuiverd prijsindexcijfer (ongezuiverd betekend dat onder meer de uitverhogingen van indirecte belastingen resulterende prijsstijgingen toch weer via de lonen gecompenseerd worden; iets dergelijks geldt voor de prijsstijging in de sector medische verzorging die ook, voor zover zij niet ten laste komt van het budget van de werknemer, toch gecompenseerd wordt).

Welnu, dit prijsindexeringsmechanisme had als uitkomst voor 1971, dat 2,2% van de opgetreden prijsstijgingen niet in de lonen werden gecompenseerd, omdat het jaarmaximum van 6% met dat bedrag werd overschreden. Per 31 december 1971 bestond er dus optisch een achterstand van 2,2% in de prijsafrekening. Krachtens de toen geldende CAO zou daar een gesprek over moeten worden gehouden. Dit gesprek nu kwam in de onderhandelingen zeer moeizaam op gang en is nogal ondoorzichtig gevoerd.

Werkgevers wezen erop dat in het najaar 1970 tussen partijen het principe was vastgesteld, dat prijseffecten voortvloeiend uit de zgn. verhoging met f. 400 niet voor compensatie in aanmerking zouden moeten komen. Nu is moeilijk vast te stellen hoeveel de verhoging met f. 400, welke de *Macro-economische verkenning 1972* vertaalt in 3½% extra loonstijging, aan extra prijsstijging heeft opgeleverd. Gegeven het feit, dat juist deze loonstijging boven de produktiviteitsstijging uitging, zal het prijseffect echter dichter bij de 2% dan bij de 1½% hebben gelegen.

Daarnaast wezen de werkgevers erop dat het toch niet onredelijk was de zgn. „onzuivere elementen” uit het prijsindexcijfer te elimineren, een wens die zij expliciet stelden voor het jaar 1972. De vakbonden hebben op zichzelf deze argumenten, waarvan het eerste zeer hard en het tweede, althans voor het verleden, enigszins dubieus was, niet bestreden, doch anderzijds hebben zij

BERICHT

Hierdoor delen wij onze donateurs, leden en abonnees mede, dat dezer dagen gebruik zal worden gemaakt van de verleende toestemming tot automatische giro-afschrijving van aan ons verschuldigde bedragen.

De *donatie* voor 1972 bedraagt f. 100. De *contributie* bedraagt f. 75. De *abonnementsprijs* voor particulieren en studenten bedraagt resp. f. 57,20 en f. 36,40 (incl. BTW). Voor particulieren en studenten in het buitenland — uitgezonderd België en de Nederlandse Antillen — bedraagt de abonnementsprijs resp. f. 78,50 en f. 58,50. Alle bedragen per kalenderjaar.

Stichting
Het Nederlandsch Economisch Instituut

lang vermeden hun restant-claim, zoals zij die zagen, te kwantificeren. Toch kwam het ervan en wel op een zeer onverwachte manier.

De vakbonden stelden voor, hun claim uit hoofde van de prijsoverschrijding 1971 te verzilveren met een verhoging van de vakbondsbijdrage met 0,4% per jaar. Dit voorstel werd meer om principiële dan om kwantitatieve redenen door de werkgevers afgewezen. Later werd de afrekening 1971 vervangen door per 1 juli 1972 een extra loonsverhoging van ½% te geven.

Dit voorstel, door de vakbonden gezamenlijk naar voren gebracht, is kort daarop door de Industriebond NVV toch weer als onacceptabel verworpen. De argumenten hiervoor waren niet geheel duidelijk. Men zou mogen veronderstellen dat het met name voor die bestuurders van het NVV, die zich herinnerden hoeveel inspanning en gezondheid het hen gekost had om de metaalbewerkers in het najaar 1970 genoeg te laten nemen met een jaarverhoging van f. 400 (terwijl wilde groepen toen f. 25 per week eisten) teveel werd, om nu ook nog eens aan diezelfde metaalbewerkers uit te leggen, dat juist hierdoor prijsstijgingen waren ontstaan, die niet gecompenseerd zouden worden.

Hoe dan ook, men kan zich niet aan de indruk onttrekken, dat het NVV op dit punt zijn draai niet heeft kunnen vinden. Enerzijds wilden zij de claim uit hoofde van de 2,2% pas na 1972 realiseren om zoveel mogelijk van hun 3% voor 1972 veilig te stellen, anderzijds wilden zij uit strategisch oogpunt de, voor demagogische doeleinden zo aantrekkelijke 2,2%, zolang mogelijk achter de hand houden. Wellicht nog belangrijker voor de werknemers was hun pogen voor 1972 en volgende jaren het maximum uit het prijsindexeringsmechanisme te halen.

Tegenargumenten werkgevers

De werkgevers hadden een tweetal argumenten om zich hiertegen te verzetten. Eén van principiële betekenis, namelijk dat het voor het opereren op exportmarkten, wat de metaalindustrie in belangrijke mate doet, noodzakelijk is zichzelf enige grens aan een potentiële loonkostenstijging te stellen, en één van meer strategische betekenis, namelijk dat bij een ontbreken

van een maximum voor de vakverenigingen één reden voor zelfbeheersing zou verdwijnen. Op zichzelf genomen, hadden de vakverenigingen argumenten van gewicht om het maximum af te schaffen of belangrijk te verhogen.

Zij verzwakten echter hun tactische positie niet onaanzienlijk door de van werkgeverszijde aan de orde gestelde „zuivering” van de prijsindex voor 1972 af te wijzen. Dit was op zichzelf een zeer merkwaardige zaak. Op centraal niveau hadden de vakcentrales meegewerkt aan een concept SER-advies, waarbij deze zuivering aanbevolen werd. In de befaamde SER-vergadering van 19 november 1971 presenteren de vakcentrales een cijferopstelling, waarin zij op nationaal niveau trachten aan te tonen dat een reële loonsverhoging van 3% binnen de normen van het deskundigenrapport van de SER kan vallen, omdat bij de prijscompensatie in 1972 liefst 0,8% zou moeten worden gezuiverd. In de daarop volgende SER-vergadering blijken de vakcentrales plotseling het rapport over de indexering aan de opstelling waarvan zij hebben meegewerkt, voorlopig niet te willen behandelen.

Tegelijkertijd stellen de vakbonden op het niveau van de bedrijfstak, dat zij voor 1972 niet over de zuivering kunnen praten, omdat zij verkiezen per 1 juli 1972 al $\frac{1}{2}\%$ van de prijsstijging niet gecompenseerd te krijgen, onder voorwaarde dat de regering hen tegemoetkomt op een eisenpakket over investeringsbeleid, woningbouw, en andere collectieve wensen. Op zichzelf genomen misschien een lofwaardig streven, al mag men zich de vraag stellen of de vakverenigingen het vrije bedrijfstakgewijze overleg mochten belasten met een politieke zaak.

Hoe dan ook, de vakverenigingen in de metaal wensden geen zekerheid te geven, dat zij inderdaad $\frac{1}{2}\%$ van de prijsstijging zouden laten zitten en zij wilden het gesprek over de zuivering tot nader order uitstellen. Daarmee ontstond voor de werkgevers een reden te meer vast te houden aan een ongewijzigd prijsindexeringsmechanisme voor 1972 met dien verstande dat het maximum verruimd werd tot $6\frac{1}{2}\%$. De confessionele en beamptenbonden verklaarden toen, dat de werkgevers de voorgenomen aftrek van het „politieke” $\frac{1}{2}\%$ nu maar moesten vergeten. Daarmee werd de $6\frac{1}{2}\%$ een ongezuiverd maximum. Rekening houdend met een redelijk te achten zuivering, kan hier een prijsstijging van tenminste 7% mee worden opgevangen.

Conclusies

Overziet men nu het slagveld in de metaal dan kan men de volgende merkwaardige conclusies trekken.

De Industriebond NVV zal met verzwijging van de in het najaar 1970 gemaakte afspraak stellen dat in 1971 de werknemers 2,2% tekort zijn gekomen; dat zij in 1972 weliswaar ca. 2,3% stijging zullen zien, maar dat zij aan de prijsontwikkeling wel weer tekort zullen komen. De confessionele en beamptenbonden zullen stellen dat zij door de $\frac{1}{2}\%$ extra per 1 juli 1972 en door de realisering van het BPF-plan de prijsoverschrijding van 1971 goed uitgebuit hebben, zodat de werknemers er dooreen krap 2,5% reëel op vooruitgaan. Daar zullen zij nog aan toevoegen dat als de prijsstijging onverhoopt uit de pot gaat rijzen, zij de werkgevers daar per 1 januari 1973 echt wel voor zullen laten betalen.

De werkgevers kunnen zeggen, dat zij de claim over

1971, zo die er al was, op door de vakverenigingen gewenste wijze gecompenseerd hebben; en dat zij daarnaast voor 1972 een behoorlijke reële loonsverhoging doorvoeren. Bovendien laten zij dan nog de zuivering in het prijsindexmechanisme zitten, voor zover de prijzen tenminste niet meer dan $6\frac{1}{2}\%$ stijgen.

Als men de cijfers op deze wijze groepeert, ziet het er allemaal wat merkwaardig uit. Niet merkwaardiger overigens dan de bespreking van de SER op 12 november 1971, waar de deskundigen concludeerden dat bij een loonsomstijging van 11,7% in 1972 er vrijwel geen ruimte was voor een inkomensverbetering buiten de compensatie voor de prijsstijging, terwijl de vakverenigingen aantoonde dat bij een loonsomstijging van 12% hun 3% reëel uitstekend paste. Het ironische is, dat nu op het bedrijfstakniveau van de metaal beide partijen het omgekeerde bewijzen. De werkgevers stelden toch het overgrote deel van de 3% reëel te doen en de Industriebond NVV trachtte het bewijs te leveren dat slechts de prijzen werden gecompenseerd.

Om het beeld te completeren, moet worden vermeld dat bij de besprekingen is uitgegaan van de door het Centraal Planbureau geschatte landelijke arbeidsproductiviteitsstijging van 3% in 1972. Het zou wel erg bedroevend zijn als de metaal dit cijfer niet belangrijk overtreft. Anderzijds moet zeker in de metaal rekening worden gehouden met een belangrijke zgn. incidentele loonsstijging.

Hoe dan ook, de metaalindustrie in Nederland ziet haar loonkosten in 1972 met ca. 11% stijgen. Wie daar nog overheen durft te gaan moet óf over ijzeren zenuwen beschikken óf erg kortzichtig zijn. De reële daarbij behorende loonsverhoging zal bescheiden van aard zijn en daarvan kan evenzeer gezegd worden: wie daar onderdoor had willen gaan, moest evenzeer óf kortzichtig zijn óf over dezelfde ijzeren zenuwen beschikken. Dat geldt te meer als men zich realiseert, dat de werknemer van zijn reële loonsverhoging krap $\frac{1}{2}\%$ méér aan belasting en $\frac{1}{2}\%$ méér aan AOW/AWW-premie ziet wegvloeien.

R. F. M. Lubbers

OPERATORS ?

★ uitzending van:

PROGRAMMEURS
SYSTEEMANALISTEN
PONTYPISTES
OPERATORS

★ alle computeropleidingen

★ 24 uur

COMPUTERSERVICE
PROGRAMMEERSERVICE
PONSSERVICE

SYSTEMS 2000®

hoofdkantoor
haagweg 100 rijswijk (z-h)
tel. (070) 11 89 61

Welvaartstheorie of welzijnstheorie?

PROF. DR. P. HENNIPMAN

Over de actuele begrippen welvaart en welzijn bestaan zowel bij economen als bij niet-economen verschillen van inzicht. Deze verschillen hebben Prof. Hennipman aanleiding gegeven in het onderstaande artikel de verhouding tussen welvaart en welzijn aan de orde te stellen. Zijn betoog mondt uit in de conclusie dat de naam welvaartstheorie voorkeur verdient boven de naam welzijnstheorie. Prof. Hennipman schreef zijn artikel als reactie op drie publikaties: 1. een artikel van Prof. Klaassen, waarin deze volgens Prof. Hennipman het onderscheid tussen welvaart en welzijn op onvoldoende duidelijke wijze behandelt; 2. een artikel van Prof. Goedhart, waarin deze de term welzijnstheorie introduceert; 3. de dissertatie van Dr. Van den Doel, waarin opgemerkt wordt dat in de economie „welfare” met welzijn moet worden vertaald. Het artikel van Prof. Hennipman is voorzien van commentaren van Prof. Klaassen, Prof. Goedhart en Dr. Van den Doel.

Welvaart is de zaak, waarover economen in essentie spreken, het is de kern van onze wetenschap.

Prof. Drs. H. W. Lambers ¹⁾

Ook in dit tijdschrift is de veelbesproken verhouding tussen welvaart en welzijn herhaaldelijk aan de orde geweest. De voorspelling, die de toenmalige redacteur-secretaris enige jaren geleden heeft gedaan, dat in de toekomst het welvaartsbegrip nog menige kolom in dit blad voor zich zou opeisen ²⁾, is reeds ten volle bewaarheid. De aanleiding aan deze al lange reeks van bijdragen een verdere toe te voegen biedt het verrassende feit, dat de welvaartstheorie (ook, iets minder gelukkig, welvaartseconomie genoemd) in enige recente publicaties is herdoopt in welzijnstheorie. Voor zover mij bekend heeft deze nieuwe benaming haar intrede gedaan in het proefschrift van Dr. Van den Doel ³⁾; zij is voorts aan te treffen in een kortgeleden verschenen artikel van Prof. Goedhart ⁴⁾.

Vooralsnog lijkt deze naamsverandering mij geen verbetering. Als aanduiding van een onderdeel der economische theorie doet de term welzijnstheorie reeds aanstonds paradoxaal aan. Immers, bij de meningsverschillen over de verhouding tussen welvaart en welzijn bestond tot dusver althans in zoverre een zeer grote mate van overeenstemming, dat welvaart nagenoeg steeds als een economisch, welzijn als een niet-economisch begrip is opgevat: „welzijn plegen wij over te dragen in de richting van de sociaal-psychologen, de ethici en andere diep-denkende groepen” ⁵⁾. Het gevaar schijnt dus niet denkbeeldig dat de nieuwe naam de verwarring en onzekerheid zal vergroten, die niet alleen bij buitenstaanders maar ook in economische vakkrin-

gen bestaan over de verhouding tussen welvaart en welzijn en in aansluiting daaraan over de afbakening van het terrein van de economie en in het bijzonder de welvaartstheorie.

Er moet dus wel een dringende reden zijn om op de nieuwe naam over te gaan. Men moet aannemen dat degenen die hem hebben ingevoerd menen hiervoor een of meer goede argumenten te hebben, maar aangezien zij hun keuze niet of nauwelijks hebben gemotiveerd, kan men naar de gronden waarop zij berust slechts gissen. Het is echter niet moeilijk voor de breuk met de gebruikelijke terminologie een aantal mogelijke argumenten te bedenken; als ik het wel zie zijn zij evenwel geen van alle van voldoende gewicht om de vertrouwde naam van het vak door de nieuw voorgestelde te vervangen. Een toelichting op hun voorkeur van de zijde

¹⁾ Welstand, welvaart en welzijn, in *De structuur van de onderneming*, overdruk uit *Maatschappij-Belangen*, 1963, nrs. 8 en 9, blz. 4.

²⁾ Ter afsluiting, *ESB*, 17 december 1969, blz. 1245.

³⁾ J. van den Doel, *Konvergentie en evolutie*, Assen, 1971, blz. 51.

⁴⁾ C. Goedhart, Waar de prijstheorie verstek laat gaan, *Orbis Economicus*, jrg. 14, nr. 1, blz. 41, met de opmerking dat zij „meestal nog” als welvaartstheorie wordt aangeduid!

⁵⁾ H. W. Lambers, Economische toekomstkansen, in C. J. F. Böttcher e.a., *Morgen is vandaag begonnen. Futurologische verkenningen*, Alphen aan den Rijn, 1967, blz. 39. Volledige eenstemmigheid bestaat te dien aanzien overigens niet; zo vat bijv. F. J. de Jong, *Economie en ethiek*, in P. J. Roscam Abbing, J. J. Broeze e.a., *Om de mens. Ethiek in wetenschap en beroep*, Leiden, 1968, blz. 179, het welzijn op als de „onstoffelijke componenten van de welvaart”, terwijl E. D. J. Kruijtbosch, *De ruimtelijke ordening, Preadviezen Vereniging voor de Staathuishoudkunde*, 's-Gravenhage, 1969, blz. 8, het gelijkstelt aan optimale welvaart.

der voorstanders van deze vernieuwing zou daarom ter opheldering wenselijk zijn. Wellicht is het nuttig, ten einde deze opwekking te versterken, aan enkele van de mogelijke motieven voor het gebruik van de nieuwe naam en hiermee samenhangende vraagstukken enige opmerkingen te wijden.

Welvaarts- of welzijnsbegrip?

Als men zoekt naar een oogmerk voor het invoeren van de naam welzijnstheorie dringt zich als eerste veronderstelling op, dat hierbij de bedoeling voorziet te doen uitkomen dat het vak een ruimer gebied bestrijkt dan dikwijls wordt gemeend. Men zal dan met name denken aan de talrijke beschouwingen uit de laatste jaren, waarin, vooral in verband met de milieuverontreiniging en haar bestrijding, welvaart en welzijn tegenover elkaar worden gesteld als een economische en een niet-economische doelstelling. Degenen die een dergelijk onderscheid maken plegen de welvaart, als datgene waarmee de economie zich bezighoudt, zo op te vatten dat zij alleen afhangt van de grootte van het reële inkomen of de omvang van de produktie. In deze gedachtengang vallen de negatieve effecten van de produktie en de consumptie op het milieu, behalve voor zover zij de produktiviteit of het reële inkomen verkleinen, buiten de gezichtskring van de economie; zij tasten het welzijn maar niet de welvaart aan. Maatregelen van milieubescherming die ten koste gaan van de produktiviteit worden dan gekarakteriseerd als een economisch offer ten behoeve van het welzijn.

De tegenstelling die men aldus maakt tussen welvaart en welzijn doet zich het duidelijkste voor, indien het reële besteedbare inkomen van de consumenten als maatstaf van de welvaart wordt genomen. Zij is minder doorzichtig als de welvaart wordt afgemeten aan het nationale inkomen per hoofd. Volgens dit laatste criterium, dat anders dan het vorige voornamelijk in vakkringen wordt gebruikt, maken voorzieningen van de overheid of het bedrijfsleven ten behoeve van het milieu deel uit van de produktie en leveren zij derhalve een bijdrage tot de welvaart^{5a)}. Toch omvat ook bij deze variant de welvaart niet ten volle het van het milieu afhankelijke welzijn. In de eerste plaats wordt bij deze maatstaf een vergroting van de produktie die het milieu aantast in volle omvang als een toeneming van de welvaart aangemerkt en omgekeerd het afzien van produktie ter wille van het milieu (bijv. olie- of gaswinning in de Waddenzee) als een welvaartsverlies. Bovendien past het in deze welvaartsconceptie de produktiemethoden en investeringen te beoordelen naar hun effect op het produktieresultaat, daar zij immers inhoudt dat de welvaart het hoogst is bij een zo groot mogelijke produktie. Zo bezien betekenen milieuvoorzieningen die hogere produktiekosten met zich brengen, ook al behoren zij statistisch tot het inkomen, dat op „niet-economische” gronden niet de meest efficiënte of economisch voordeligste produktiewijze wordt toegepast. Vermoedelijk ligt vooral hier de reden waarom ook vele economen van professie geneigd zijn een tegenstelling tussen welvaart en het door het milieu bepaalde welzijn aan te nemen.

Deze voorstelling van de wijze waarop de economie de verschijnselen en meer in het bijzonder de milieu-

vraagstukken beziet en beoordeelt steunt op een eervoorwaarde en blijkbaar nog steeds voortlevende traditie in het vak, die evenwel de laatste tijd steeds meer terrein verliest aan een andere, eveneens reeds oude opvatting. Deze gaat uit van de welbekende gedachte, dat de economie zich niet alleen bezighoudt met het streven naar welvaart langs de weg van de produktie en inkomensverwerving, maar meer in het algemeen met het streven naar behoeftebevrediging met behulp van schaarse, alternatief bruikbare middelen. Deze formulering is ruimer dan de eerste, aangezien het zeer wel mogelijk is dat het voldoen aan bepaalde behoeften, bijv. die aan vrije tijd, met zich brengt dat met een geringer inkomen genoegzaam wordt genomen. In deze visie heeft het geen zin een zo groot mogelijke produktie of een zo hoog mogelijk inkomen als specifiek economische en behoeften die hiermee concurreren als niet-economische doeleinden te typeren, noch in de eerstgenoemde de enige economische beoordelingsmaatstaf te zien. Met betrekking tot doelstellingen die afhangen van schaarse goederen verliest dit onderscheid zijn betekenis: „there are no economic ends as such; there are only economic problems involved in the achievement of ends”⁶⁾.

Deze zienswijze is niet een min of meer willekeurige begripsbepaling, maar berust erop dat de uit de schaarste voortvloeiende verschijnselen, ongeacht het concrete doel waarvoor de goederen gebruikt worden, een eenheid vormen, juist uit het oogpunt van het nut dat de goederen kunnen verschaffen en het bewerkstelligen van een zo groot mogelijke behoeftebevrediging. In deze beschouwingswijze ligt opgesloten dat bij de besproken maatregelen van milieubescherming niet een economisch nadeel tegenover een niet-economisch voordeel staat, maar dat sprake is van het afwegen van verschillende behoeften bij het gebruik van economische goederen en dus van een economisch keuzeprobleem. Een beslissing af te zien van een mogelijke produktievergroting kan derhalve economisch doelmatig zijn, daar op die wijze de totale behoeftebevrediging verkregen uit economische goederen kan worden vergroot⁷⁾. De milieu-

^{5a)} Vgl. bijv. L. Hoffman, Milieu en groei, *ESB*, 1 december 1971, blz. 1069.

⁶⁾ L. Robbins, *The Economic Causes of War*, Londen, 1939, blz. 116/7; aldus ook *An Essay on the Nature and Significance of Economic Science*, 2e ed., Londen, 1935, blz. 145.

⁷⁾ In deze geest o.m. A. Heertje, De kosten van economische groei, *ESB*, 24 april 1968; Welvaart en welzijn, een schijn-tegenstelling, *Intermediar*, 15 januari 1970; De industriële sector structuurpolitiek, *Preadvies van Vereniging voor de Staathuishoudkunde*, 's-Gravenhage, 1971; R. Hueting, *Wat is de natuur ons waard?*, Baarn, 1970 (in welk boek een aantal eerder in *ESB* verschenen artikelen zijn herdrukt); Kruijtbosch, *De ruimtelijke ordening*, t.a.p. Voor verdere literatuur waarin deze visie op de welvaart en de economische politiek is verdedigd, kan worden verwezen naar P. Hennipman, Doeleinden en criteria der economische politiek, in *Theorie van de economische politiek*, onder red. van J. E. Andriessen en M. A. G. van Meerhaeghe, Leiden, 1962, blz. 53. Dat over de plaats van de externe effecten in de economische theorie nog geen volledige overeenstemming bestaat blijkt uit B. Goudzwaard, *Ongeprijsde schaarste*, Den Haag, 1970.

vraagstukken krijgen aldus logisch hun plaats in de economie en zij kunnen dan ook, zoals een reeds uitgebreide literatuur bewijst, met behulp van het apparaat der algemene economische theorie worden onderzocht⁸⁾.

Het kan nu voor de hand schijnen te liggen uit deze redenering, die bij economen steeds meer veld wint, af te leiden dat de economie zich klaarblijkelijk mede tot het welzijn uitstrekt en dat daarom de aanduiding welzijnstheorie de inhoud van het vak beter weergeeft dan de naam welvaartsstheorie. Als men de oude naam op deze grond afwijst, houdt men derhalve vast aan de interpretatie van het welvaartsbegrip in de zin van het inkomens- of produktie-criterium. Het is echter geenszins noodzakelijk en zelfs niet raadzaam dit te doen. Als men het terrein van de economie afbakt met behulp van het schaarstecriterium, is het niet anders dan logisch en consequent de welvaart, het doel en resultaat van het economische handelen en het economische proces, in overeenkomstige betekenis op te vatten, d.w.z. als iedere met economische goederen nagestreefde of verkregen behoeftebevrediging, of, nauwkeuriger, als het saldo van het positieve nut boven het negatieve nut veroorzaakt door externe effecten of produktieve inspanningen. Dit ruime, zgn. formele of indifferente (d.w.z. niet aan bepaalde concrete doeleinden gebonden) welvaartsbegrip is te onzent dan ook, juist in verband met milieuvraagstukken, veelvuldig gebruikt in de plaats van het engere, traditionele begrip⁹⁾.

Zo gezien bestaat er dus geen grond de welvaartsstheorie in welzijnstheorie te herdopen om tot uitdrukking te brengen dat haar gezichtspunt niet beperkt is tot een zo groot mogelijke produktie. De eerste naam past geheel bij de inhoud als men welvaart in de ruime betekenis opvat, zoals meer en meer wordt gedaan. Niettemin is het denkbaar dat men toch, uitgaande van die overweging betreffende het object van de economie, meent goed te doen van welzijnstheorie te spreken. Een mogelijke verklaring van deze voorkeur is dat men de welvaart in het dagelijkse en ten dele ook in het wetenschappelijke spraakgebruik zo sterk verbonden acht met de enge interpretatie, dat het gebruik ervan in een andere betekenis niet geschikt is het onjuiste beeld dat velen van de economie hebben weg te nemen¹⁰⁾.

Dit bezwaar is zeker niet geheel ongefundeerd. Weliswaar is het formele welvaartsbegrip bepaald geen nieuwerwetse buitenissigheid¹¹⁾ en heeft het in de laatste tijd juist in ons land meer en meer ingang gevonden, maar het is in de vakliteratuur nog geen gemeengoed. Mede doordat het minder operationeel is dan het traditionele begrip blijft het vooral bij empirische en praktisch gerichte onderzoekingen zeer gebruikelijk de welvaart van een volk af te meten naar het inkomen of sociaal produkt per hoofd. Ook al is men er zich daarbij doorgaans min of meer duidelijk van bewust dat deze maatstaf onvolledig is¹²⁾, toch draagt deze gewoonte ertoe bij de enge welvaartsopvatting in leven te houden. Buiten vakkringen is de ruimere interpretatie nog nauwelijks doorgedrongen en vindt zij weinig begrip¹³⁾.

Dat het welvaartsbegrip aldus een uiteenlopende inhoud heeft, leidt inderdaad licht tot verwarring. Maar als men om die reden het formele welvaartsbegrip ondoelmatig acht, is de vervanging ervan door welzijn een bijzonder ongelukkige keus. Daar deze term in nog veel mindere mate een vaststaande betekenis heeft dan welvaart voert hij van de regen in de drop. Het aantal definities is legio en, zoals reeds een zeer bescheiden bloemlezing leert, van een grote verscheidenheid: „goede gezondheid” (Van Dale; „bij leven en welzijn”); „de som van gevoelens uit welvaart en de plaats, die men in de maatschappelijke orde inneemt en zijn waardering daarvoor”¹⁴⁾; „simpelweg al datgene dat een harmonische ontplooiing van de mens bevordert”¹⁵⁾; „een toestand waarin de leden van een groepering voldoende ervaren in de totaliteit van de diverse belangrijke individuele en gezamenlijke facetten van hun leven”¹⁶⁾; „een produktie, georiënteerd op het concreet algemene subject”¹⁷⁾. De duidelijkste formulering van het welzijn als niet-economisch begrip geeft de omschrijving ervan als „al die aspecten van het menselijk geluk, die niet afhankelijk zijn van het omgaan met schaarse middelen”¹⁸⁾.

Naast deze onbepaaldheid in de betekenis van welzijn is een verder bezwaar, dat het slechts tot ernstige verwarring kan leiden wanneer de economie zich een term,

⁸⁾ Een zeer recent voorbeeld zijn de bijdragen van A. P. Lerner en J. L. Stein in *The American Economic Review* van september 1971.

⁹⁾ Behalve door de in noot 7 genoemde auteurs kort geleden in dit tijdschrift door J. van Est, Welvaart en ecologie, *ESB*, 27 oktober 1971, blz. 963 en W. Albeda, Groeien of niet groeien, *ESB*, 10 november 1971, blz. 1000. Vermeldenswaard is dat het welvaartsbegrip zeer uitdrukkelijk in deze betekenis is gebezigd in de Memorie van Toelichting bij de begroting voor 1972 van het Ministerie van Economische Zaken (Kamerstukken 11500, nr. 2, blz. 4).

¹⁰⁾ In deze richting gaat de opmerking van A. C. van Wickeren (Naschrift, *ESB*, 1 april 1970, blz. 348, noot 3), die het ruime welvaartsbegrip aanvaardt, dat hij liever het belaste woord „welvaart” wil prijsgeven dan het populaire woord „welzijn”. Ook Prof J. Timbergen heeft in een kort geleden verschenen publikatie de in ruime zin opgevatte term welvaart door welzijn vervangen: *Metten in de menswetenschappen*, Assen, 1971, blz. 13. Zijn opmerking, „dat de gehele theorie der economische wetenschap als centraal begrip het welzijn heeft gekozen” (blz. 46) is niet in overeenstemming met de tot dusver gangbare terminologie.

¹¹⁾ Zie nader P. Hennipman, *Economisch motief en econo-*

misch principe, Amsterdam, 1945, blz. 203 e.v.; vgl. voorts ook H. W. Lambers, *Welvaartsopvattingen in hun verband met de taak van de economist*, Haarlem, 1947 en *De Economist*, 1947.

¹²⁾ Op belangwekkende wijze heeft daarom R. Iwema, De Amerikaanse voorsprong: enkele cijfers, *ESB*, 28 februari 1968, blz. 174, een verfijning aangebracht door als criterium van de welvaart het nationaal produkt per man-uur van de beroepsbevolking te nemen, waardoor o.m. met de vrije tijd als welvaartsfactor rekening is gehouden.

¹³⁾ Zo meent bijv. A. J. M. van Tienen, Welzijn en toekomst, in *Anatomie van het welzijn*, samengesteld door A. J. M. van Tienen, Deventer, 1970, blz. 257, ten onrechte dat volgens deze interpretatie „er geen plaats is voor welzijnsproblemen” maar alleen voor welvaartsproblemen.

¹⁴⁾ Lambers, *Welstand, welvaart en welzijn*, t.a.p.

¹⁵⁾ D. Hazelhoff, Regionaal onderzoek in opmars, *ESB*, 21 mei 1969, blz. 506.

¹⁶⁾ Van Tienen, Inleiding: Welzijn en welzijnsbeleid, *Anatomie van het welzijn*, blz. 17 en 26.

¹⁷⁾ J. van Santen, *Welvaart en welzijn II*. Het dialectisch alternatief, Euroboekje 1970/3, blz. 111.

¹⁸⁾ Heertje, *Welvaart en welzijn*, t.a.p., blz. 33.

die in andere wetenschappen als de sociologie en ook de planologie een grote plaats inneemt, toeëigent ter aanduiding van haar belangrijkste begrip, dat tevens haar kenobject aanduidt. De benaming welzijnstheorie wekt bovendien de indruk van een overmatige pretentie van de zijde der economie. Het is daarom doelmatiger, ondanks het ontbreken van een enkelvoudige betekenis, de termen welvaart en welvaartstheorie te blijven gebruiken, tenzij men erin zou slagen een praktische nieuwe kunstterm te bedenken. Ook dan zal het echter niet gemakkelijk zijn zo'n neologisme algemeen ingang te doen vinden, zoals de ervaring met Pareto's „ophélimité” bewijst.

Welvaart en welzijn volgens Klaassen

Deze bedenkingen tegen het gebruik van de term welzijn in de economie naast of in de plaats van welvaart zijn ook van toepassing op de opmerkelijke beschouwing, die Prof. Klaassen onlangs in dit tijdschrift aan de verhouding van welvaart en welzijn heeft gewijd¹⁹⁾ en die mede wegens het gezag van de auteur om nader commentaar vraagt.

Hij geeft aan die tegenstelling een bijzondere eigen inhoud door de welvaart te omschrijven als de „voorziening met materiële individuele goederen” en haar te beschouwen als een onderdeel van het welzijn, dat daarnaast de voorziening met de materiële collectieve goederen en de immateriële goederen omvat²⁰⁾. Aan deze indeling verbindt hij de stelling, dat „van meet af aan de wezenlijke belangstelling van de economen is uitgegaan naar het welzijn van de mens”. Deze uitspraak moet naar is aan te nemen zo worden uitgelegd dat zij betrekking heeft op de belangstelling ex professo van de economen, of, anders gezegd, op het kenobject van de economie, hetgeen dus tevens inhoudt dat welzijn een economisch begrip is en de goederen die het welzijn bepalen economische goederen zijn. Het zou een logische consequentie van deze terminologie zijn de naam welvaartstheorie door welzijnstheorie te vervangen.

Het begrippenpaar van collega Klaassen vertoont een zekere gelijkenis met het onderscheid tussen het traditionele en het formele welvaartsbegrip en wellicht heeft dit hem voor ogen gestaan, al heeft hij dan, zij het zonder motivering, een andere nomenclatuur verkozen. Afgezien hiervan bestaat er in zoverre overeenstemming tussen de twee onderscheidingen, dat ook in de beschouwingwijze van Klaassen een zo groot mogelijk inkomen niet het specifieke economische doel en beoordelingscriterium is; hij zegt dit zelf uitdrukkelijk als hij zich kant tegen de misvatting „dat de economen slechts aan winst denken” en opmerkt „dat welzijn niet alleen afhangt van geldinkomen”.

Een verschil is evenwel dat Klaassen de begrippen, anders dan in de economische theorie gebruikelijk is, niet in subjectieve, maar in objectieve zin definieert, namelijk aan de hand van de voorziening met goederen, dus als datgene wat soms welstand wordt genoemd²¹⁾. Voorts is van belang, dat zijn welvaartsbegrip minder omvattend is dan de interpretatie die correspondeert met het inkomen per hoofd der bevolking als maatstaf, daar hierin de tot de lopende produktie behorende collectieve overheidsvoorzieningen mede zijn begrepen. Blijkbaar

denkt hij bij welvaart aan de eerder genoemde engere variant van de traditionele interpretatie, het reële besteedbare inkomen van de gezinshuishoudingen en mogelijk ook de hierbuiten vallende particuliere investeringen, hetgeen dan echter impliceert dat de tot het reële inkomen behorende diensten bij de materiële goederen zijn ingedeeld²²⁾ en het onduidelijk is wat met de immateriële goederen van de tweede categorie is bedoeld.

Een consequentie van Klaassens indeling schijnt te zijn, dat de aanleg van een weg waardoor een natuurgebied wordt aangetast, zodat het ene collectieve goed door een ander wordt vervangen, niet een conflict kan betekenen tussen wat hij welvaart en welzijn noemt, hoewel zijn verdere beschouwingen het doen voorkomen alsof dit wel zijn bedoeling is. Ook al is deze moeilijkheid op te lossen door in aanmerking te nemen dat de weg in tegenstelling tot het natuurgebied bijdraagt tot de inkomensvorming, zij doet toch ernstige twijfel rijzen aan de doelmatigheid van Klaassens classificatie van goederensoorten als hulpmiddel van de analyse. Het onderscheid van het schaarste- en het inkomensbeginsel en van de hiermee samenhangende welvaartsbegrippen is dan ook niet op een dergelijk schema gebaseerd.

De mening dat in de geschiedenis van de economie van de aanvang af steeds het welzijn zoals Klaassen dit omschrijft als haar kenobject is aanvaard, is zeer betwistbaar, daar men immers in het verleden veelvuldig het terrein van de economie heeft beperkt tot de verschijnselen m.b.t. de stoffelijke goederen. Het is voldoende hier de grote naam van Adam Smith te noemen en aan zijn produktiebegrip te herinneren. Gedurende de gehele 19e eeuw is deze kwestie een twistpunt geweest en de zienswijze van Smith heeft tot in onze eeuw aanhangers gehad²³⁾. Wel zijn daarbij meermalen ook collectieve goederen in de beschouwing betrokken, maar de „milieugoederen”, waarop Klaassen als welzijnsfactor sterk de nadruk legt, zijn in de oudere en zelfs in de meer recente literatuur zeker niet algemeen tot de economische goederen gerekend, hetgeen in het licht van de tijdsomstandigheden begrijpelijk is.

Evenmin kunnen de door Klaassen aangehaalde uitspraken van enige oudere auteurs dienen als bewijs, dat zij reeds eenzelfde opvatting van het begrip eco-

¹⁹⁾ Welvaart en welzijn, *ESB*, 21 juli 1971.

²⁰⁾ In deze begripsbepalingen is de verhouding van welvaart en welzijn dus omgekeerd aan die, waarin zij tot elkaar staan in de terminologie van De Jong, volgens welke immers het welzijn een onderdeel is van de welvaart.

²¹⁾ Bijv. Lambers, *Welstand, welvaart en welzijn*, t.a.p. blz. 3 en *Economische toekomstkansen*, t.a.p. blz. 40. Vgl. ook Hueting, t.a.p. blz. 84. „Bij geen enkele auteur worden met welvaart de goederen zelf aangeduid”.

²²⁾ „Diensten zijn toch ook immaterieel?”, aldus terecht Van Wickeren, t.a.p., blz. 348.

²³⁾ Zie nader I. M. Kirzner, *The Economic Point of View*, Princeton (N.J.) enz., 1960, blz. 29 e.v. („The Science of Material Wealth”). Typerend voor deze opvatting is o.m. het derde hoofdstuk („Of Unproductive Labour”) van de *Principles* van Stuart Mill. Over de doorwerking ervan in de Engelse neoklassieke theorie H. Myint, *Theories of Welfare Economics*, Londen enz., 1948, blz. 122 („On the definition of wealth and economic welfare the neo-classical economists compromised between the classical materialism and the utility approach”).

nomisch goed en van het object der economie hadden als Klaassen met zijn conceptie van het welzijn voor de geest staat. Het citaat van Menger zegt te dien aanzien weinig zo lang niet is gepreciseerd wat hij onder economische goederen verstaat. Als men dit nagaat, blijkt dat deze bij hem anders dan bij Smith naast de stoffelijke goederen wel de persoonlijke diensten omvatten, maar betreffende de collectieve goederen volstaat hij met een tamelijke vage aanduiding bij de bespreking van het begrip volksvermogen ²⁴⁾ en de milieugoederen worden niet genoemd. De aangehaalde passage van Pierson mag bepaald niet zo worden uitgelegd, dat hij alle in de eerste alinea genoemde zaken als economische goederen beschouwt. Dit zou ook in strijd zijn met zijn omschrijving van de economie als wetenschap van de stoffelijke welvaart voor zover deze wordt beïnvloed door het ruilverkeer ²⁵⁾. De volgens Klaassen „duidelijke en concrete” bonte opsomming van „material goods” van Marshall heeft evenmin uitsluitend betrekking op de economische goederen, die hij in zijn verdere behandeling, hoewel niet op zeer bevredigende wijze, nader afbakt ²⁶⁾.

Het goede begrip van de door Klaassen voorgestelde indeling wordt bovendien bemoeilijkt door enige verdere onduidelijkheden in zijn begripsbepalingen en toelichtingen, met als gevolg dat tal van vragen zich opdringen. Waarom wordt de welvaart ook materiële welvaart genoemd, terwijl het andere bestanddeel van het welzijn eveneens mede op materiële goederen berust? Waarom worden de materiële goederen eerst over twee categorieën verdeeld en later in de uitspraak, dat „milieugoederen exact dezelfde rol spelen als de overige materiële goederen”, als één geheel genomen? Hoe is de definitie van economische goederen als „die welke aan het ruilverkeer deelnemen” te rijmen met de rangschikking van de per definitie niet ter markt verhandelbare collectieve goederen ²⁷⁾ onder de economische goederen? En heel bevredigend is, dat tenslotte de oorspronkelijke indeling door een geheel andere wordt vervangen, waarin de milieugoederen, die eerst tot de materiële goederen zijn gerekend ²⁸⁾, tegenover de „materiële goederenvoorziening” worden gesteld en het welzijn afhankelijk wordt gezien van deze twee goederensoorten.

Door de wijze waarop Klaassen zijn betoog heeft uitgewerkt komt de toe te juichen strekking ervan, dat de economie een ruimer gebied bestrijkt dan men dikwijls meent, niet zo helder en overtuigend tot uitdrukking als bij een andere inkleding mogelijk ware geweest. Het is dan ook niet verwonderlijk dat zijn uiteenzetting op Prof. In 't Veld de indruk heeft gemaakt, dat de economen „enige moeite hebben op bevredigende wijze het probleem van de welzijnsbevordering in de theoretische economie in te passen” ²⁹⁾.

Welzijnstheorie volgens Van den Doel

Een geheel andere overweging die ten grondslag kan liggen aan de voorkeur voor de naam welzijns- boven welvaartstheorie is summier aangeduid in de belangwekkende studie van Van den Doel. Zij is veel eenvoudiger dan de eerst besprokene, raakt niet als deze aan moeilijke fundamentele problemen als het object

der economie, maar is naar althans uit de tekst is op te maken van strikt taalkundige aard. Hij voert namelijk de nieuwe benaming in met de motivering dat „welfare economics (...) het beste vertaald kan worden met *welzijnstheorie*”.

Nu is het op zichzelf inderdaad waar dat, zoals ook Van de Woestijne kortelings in zijn afscheidscollage onder verwijzing naar Van den Doel heeft opgemerkt ³⁰⁾, „welfare” primair de betekenis heeft van ons welzijn en derhalve niet klakkeloos met welvaart mag worden vertaald, waarvoor in het Engels „economic welfare” in zwang is. Hiermee is evenwel niet aangetoond dat voor de Nederlandse terminologie een letterlijke vertaling uit het Engels van de uitdrukking „welfare economics” beter is dan in de naam van het vak vast te houden aan de sinds jaar en dag in ons wetenschappelijke spraakgebruik gangbare term welvaart.

Bovendien is zeer wel de mening verdedigbaar dat, zo men al in de volledige aansluiting aan het Engelse taaleigen de toetssteen voor de Nederlandse terminologie wil zien, welvaartstheorie en niet welzijnstheorie de goede vertaling is, tenzij men op een der eerder besproken gronden deze laatste benaming verkiest, hetgeen dan echter niet een kwestie van juiste vertaling is. Pigou en tal van latere Engelstalige beoefenaren van de welvaarts- theorie beschouwen „economic welfare” als een component van „total welfare” of „general welfare”, waartoe de uitdrukking zelf aanleiding geeft. De „welfare economics” houdt zich aldus bezien bezig met het welzijn voor zover dit van economische factoren afhangt. Het is niet alleen alleszins correct, maar ook doelmatig dit aspect van het welzijn in het Nederlands welvaart te noemen, daar aldus duidelijk blijkt dat het desbetreffende onderzoek zich niet richt op het welzijn in zijn geheel, maar zich beperkt tot de economische problematiek. Bij de letterlijke vertaling als welzijns- theorie is dit niet het geval ³¹⁾. In het Engels komt de beperking tot het economische aspect voldoende uit in de benaming „welfare economics”; het zou niet alleen

²⁴⁾ *Grundsätze der Volkswirtschaftslehre*, ed. London School of Economics (*The Collected Works of Carl Menger*, deel I), Londen, 1934, blz. 74.

²⁵⁾ *Leerboek der staathuishoudkunde*, derde druk, Haarlem, 1912, deel I, blz. 18/19.

²⁶⁾ „Alfred Marshall's attempts at definition are no great aid to clarity, zegt Ch. Carter hieromtrent dan ook (*Wealth, An essay on the purposes of economics*, 2e ed., Pelican Books, Harmondsworth, 1971, blz. 26).

²⁷⁾ Hierover nader de belangwekkende bijdrage van Goedhart in *Orbis Economicus* t.a.p.

²⁸⁾ Overeenkomstig het betoog van Huetting, t.a.p., blz. 74 e.v. (De nieuwe schaarste is keihard, oorspr. in *ESB*, 1 april 1970): „De nieuwe schaarste heeft betrekking op materiële goederen” (blz. 75).

²⁹⁾ *Economie en welzijn*, *ESB*, 29 september 1971, blz. 866.

³⁰⁾ W. J. van de Woestijne, *Het wetenschappelijk oordeel en de maatschappelijke verantwoordelijkheid*, Haarlem, 1971, blz. 6; ook in *De Economist*, september-oktober 1971, blz. 526.

³¹⁾ Uit dit oogpunt bezien, zou de door Van den Doel (blz. 51 noot) afgewezen volledig letterlijke vertaling van de Engelse naam met „welzijns-economie” zelfs de voorkeur verdienen boven welzijnstheorie. In de samenstelling welvaartseconomie is daarentegen, zoals hij terecht opmerkt, de tweede term niet goed op zijn plaats.

weinig fraai, maar ook nodeloos omslachtig zijn te spreken van „economics of economic welfare” of „economic welfare economics”. „Welvaartstheorie” geeft dus in tegenstelling tot „welzijnstheorie” nauwkeuriger weer wat met „welfare economics” is bedoeld³²⁾. Dat wij over de term welvaart beschikken, heeft daarenboven het voordeel, dat wij bespaard zijn gebleven voor strijdvragen en discussies waartoe de band, die in „economic welfare” is gelegd met het welzijn, in de Engelstalige literatuur aanleiding heeft gegeven.

Voorts kan erop worden gewezen, dat in het Engels dikwijls en in toenemende mate kortweg de term „welfare” wordt gebruikt in plaats van „economic welfare”³³⁾. Ook deze zeer verbreide gewoonte, die overigens wel eens onzekerheid wekt over de betekenis die men op het oog heeft, rechtvaardigt het „welfare economics” als welvaartstheorie en meer in het algemeen als het zinsverband daartoe aanleiding geeft „welfare” met welvaart te vertalen³⁴⁾.

Van den Doel is echter ook een andere mening toegedaan betreffende de uitdrukking „social welfare function” (van degenen die de economische politiek voeren), die volgens hem „niet vertaald moet worden in sociale welvaartsfunctie, doch in maatschappelijk-welzijnsfunctie”³⁵⁾. Deze vertaling is aanvaardbaar als het begrip, overeenkomstig een door Van den Doel aangehaalde omschrijving van Tinbergen, wordt opgevat als „een centrale, alles omvattende conceptie omtrent het algemeen belang”. In de theorie van de economische politiek en ook bij Van den Doel is deze functie echter een economisch begrip, namelijk de samenvatting van de doeleinden der economische politiek (door Van den Doel uitdrukkelijk opgevat als alle overheidsdoelstellingen die

beslag leggen op schaarse middelen)³⁶⁾. In deze betekenis is de weergave als maatschappelijke-welvaartsfunctie niet alleen volkomen juist, maar op de genoemde gronden ook het meest verkieslijk³⁷⁾. Wel kan men echter om een geheel andere reden beide aanduidingen niet onverdeeld gelukkig vinden, namelijk omdat zij de indruk wekken betrekking te hebben op het werkelijke welzijn of de werkelijke welvaart van de individuele economische subjecten, terwijl de doelstellingen of preferenties van de overheid hiervan kunnen afwijken. Daarom zou het beter zijn een neutralere aanduiding als (economisch-politieke) doelstellings- of voorkeursfunctie te gebruiken³⁸⁾.

Aan de besproken argumenten ten gunste van de naam welzijnstheorie zouden nog andere zijn toe te voegen, maar ook uit deze onvolledige beschouwing kan blijken dat het raadzaam is met de naamsverandering voorzichtig te zijn. Men verzeilt hiermede onnodig in allerlei verwickelingen en roept misverstanden op in plaats van verheldering te brengen. Het zou ook te betreuren zijn als de eenheid in de terminologie (behoudens het verschil tussen welvaartstheorie en welvaartseconomie), waarmee we ons tot nu toe in tegenstelling tot sommige andere landen gelukkig kunnen prijzen³⁹⁾, onnodig verloren zou gaan. Mijn voorlopige slotsom is dan ook, dat we goed doen vast te houden aan de *welvaart* als „de kern van onze wetenschap” en het onderzoek daarvan toe te vertrouwen aan de *welvaartstheorie*. Maar misschien kunnen de voorstanders van de nieuwe naam mij van het tegendeel overtuigen.

P. Hennipman

³²⁾ Deze redenering vindt steun in de opmerking van D. H. Robertson (*Utility and All That and Other Essays*, Londen, 1952, blz. 30), dat Pigou er wellicht beter aan had gedaan zijn grote werk *A Study of Economic Welfare* in plaats van *The Economics of Welfare* te noemen.

³³⁾ De meest voor de hand liggende voorbeelden zijn de titels van de bekende boeken van T. Scitovsky, *Welfare and Competition* (Chicago, 1951; ook *Papers on Welfare and Growth*, Londen, 1964) en van J. E. Meade, *Trade and Welfare* (Londen enz., 1955). Anders dan Scitovsky spreekt Meade in de tekst ook van „economic welfare” (bijv. blz. 5). Een enkel willekeurig verder voorbeeld is: R. A. Berry, *A Note on Welfare Comparisons between Monopoly and Pure Competition*, *Manchester School*, maart 1969. Het aantal te noemen tekstplaatsen is naar believen uit te breiden; men kan daartoe o.m. het jongste septemnummer van *The Economic Journal* op blz. 580 en blz. 723 (de eerste vermelde titel) opslaan. Het verzet van I. M. D. Little (*A Critique of Welfare Economics*, 2e ed., Londen enz., 1960, blz. 77) tegen dit spraakgebruik, waarbij hij zelfs opmerkt dat „the word ‚economic’ usually gets left out”, heeft geen merkbare uitwerking gehad. Het is zonder nadere inlichtingen niet uit te maken of de in de onderwerpenclassificatie van het *Journal of Economic Literature* gebezigde aanduiding „welfare theory” als een dergelijke afkorting moet worden gezien of dat zij voortvloeit uit dezelfde voorliefde voor „welzijnstheorie” die zich nu te onzent openbaart.

³⁴⁾ Aldus ook Van de Woestijne, t.a.p.

³⁵⁾ T.a.p. blz. 49. Van de Woestijne t.a.p. sluit zich hierbij aan, zonder evenwel een voorkeur voor de benaming welzijnstheorie uit te spreken.

³⁶⁾ T.a.p., blz. 72.

³⁷⁾ Vermeldenswaard is dat de geestelijke vader van die functie, A. Bergson, de „Economic Welfare Function” als een bijzonder geval onderscheidt van de meer algemene „Social Welfare Function” (*Essays in Normative Economics*, Cambridge (Mass.), 1966, blz. 6). Aldus eveneens Little, t.a.p., blz. 117.

³⁸⁾ In de bespreking van het proefschrift van Van den Doel door Drs. R. Weststeijn in *ESB* van 17 november 1971, blz. 1040, wordt overeenkomstig deze aanbeveling van doelstellingsfunctie en niet van welzijnsfunctie gesproken.

³⁹⁾ Zie bijv. voor de Duitse terminologie W. Weber en R. Jochimsen, *Wohlfstandsökonomik, Handwörterbuch der Sozialwissenschaften*, deel 12, Stuttgart enz., 1965, blz. 348, waar wordt gesproken van een „Begriffsvielfalt”. In de Duitse literatuur wordt overigens niet zelden onvertaald de Engelse benaming „welfare economics” gebruikt. Over het Frans heeft een recensent van een welvaartstheoretische publikatie kort geleden opgemerkt: „L’expression anglo-saxonne ‚welfare economics’ n’a pas d’équivalent en langue française qui soit communément accepté” (*The Canadian Journal of Economics*, mei 1971, blz. 266).

COMMENTAAR VAN PROF. DR. L. H. KLAASSEN

Graag maak ik van de gelegenheid, mij door het artikel van collega Hennipman geboden, gebruik om de bedoeling van mijn beschouwingen over welvaart en welzijn iets te verduidelijken. Ik moet beginnen met op te merken dat ik niet, zoals Hennipman meent, welvaart omschrijf als de voorziening met materiële, individuele goederen. Onder welvaart moet in mijn artikel worden verstaan wat Hennipman het traditionele welvaartsbegrip noemt, namelijk inkomen of produktie. Welzijn is bij mij een kwestie van behoeftebevrediging. Het onderscheid tussen welvaart en welzijn ligt bij mij geenszins in de soorten economische goederen waarvan de bevrediging afhangt. Inkomen (welvaart) is bij mij slechts een — uiterst gebrekkige — indicator voor het welzijn.

Het misverstand als zou ik een nieuw welvaartsbegrip introduceren (en alle daaruit voortvloeiende definitieve complicaties) is ontstaan door de volgende zinsnede van mijn artikel: „zijn (d.w.z. 's mensen) voorziening met materiële, individuele goederen werd gezien als een wezenlijk onderdeel van dat welzijn, op één lijn te stellen met de materiële collectieve goederen en de immateriële goederen”. Bij deze opsomming van goederensoorten, die poogt aan te sluiten bij het voorstellingsvermogen en zelfs het spraakgebruik van een breed lezerspubliek, heeft mij echter geenszins voor ogen gestaan dat de eerste categorie met het begrip welvaart zou samenvalen; ik heb dat ook nergens beweerd. Ook heb ik niet gezegd en zeker niet bedoeld dat de drie categorieën goederen te zamen synoniem zijn met welzijn.

Ligt het door mij gehanteerde welzijnsbegrip dus veel dichter bij het welvaartsbegrip van Hennipman dan de laatste meende, het valt daarmee — als ik het goed zie — toch bepaaldelijk niet samen. Hennipman immers om-

schrijft de welvaart als „iedere met economische goederen nagestreefde of verkregen behoeftebevrediging”, terwijl ik als welzijn beschouw: „... de verhouding derhalve tussen behoeftebevredigingsmiddelen en behoeften, de mate dus waarin onze behoeften door de goederen die ons ter beschikking staan kunnen worden bevredigd”.

De strekking van mijn artikel was nu erop te wijzen dat *dit* welzijn afneemt door — zowel in de privé- als in de milieusfeer — aan de behoeftenzijde onbereikbare doeleinden te stellen. Ik sluit hierbij aan op het door R. Iwema — die reeds in 1965 de dreigende verkommering van ons milieu door het ongeremde „welvaarts”-streven (mij zij het gebruik van dit woord in de thans gebruikelijke zin vergeven) in dit tijdschrift in een satire op de welvaart signaleerde — gegeven citaat van Bordewijk: „Het economisch principe toepassen bij de produktie, doch elken breidel onthouden aan de woeking onzer behoeften, dat is eerst in den waren zin „monnikenwerk” verrichten”. Het stemt mij wat verdrietig dat Hennipman slechts op het taalgebruik in mijn artikel is ingegaan en de eigenlijke inhoud daarvan niet ter sprake brengt.

Na lezing van zijn artikel erken ik echter de bezwaren van het taalgebruik alsmede enkele daarin voorkomende slordigheden in mijn eigen artikel. Zij zijn voor zover ik het zie in hoofdzaak de bezwaren tegen het thans gangbare taalgebruik. Zit de wens voor dit te veranderen, dan zou ik achter Hennipmans opinie willen staan. Is er behoefte aan communicatie met de lezer, dan zou ik het bij mijn eigen taalgebruik willen houden.

L. H. Klaassen

COMMENTAAR VAN DR. J. VAN DEN DOEL

De kritiek, die Prof. Hennipman tegen mijn vertaling van *welfare* met *welzijn* aanvoert, is in mijn ogen ten dele niet relevant, ten dele voor betwisting vatbaar. De kritiek is in zoverre naar mijn mening irrelevant, dat aan niemand kan worden verweten dat een verkeerde term wordt gebruikt wanneer de term in kwestie exact is gedefinieerd. „What is in a name?”, zolang de naam ondubbelzinnig door de gebruiker is bepaald. In dit opzicht is de enig relevante vraag of ik, door van welzijn in plaats van welvaart te spreken, begripsverwarring heb gezaaid door wél van de conventie af te wijken doch de nieuwe term níét voldoende te om-

schrijven. Deze vraag moet ontkennend worden beantwoord. Hennipman zelf heeft immers geconstateerd dat ik *welzijn* uitdrukkelijk opvat als een doelstelling van economische politiek, d.w.z. als een doelstelling die beslag legt op schaarse middelen. Daarom kan bij economen, die in mijn dissertatie op het begrip *welzijn* stuiten, van „verwikkelingen” en „misverstanden” geen sprake zijn.

Hennipman stelt impliciet echter andere maatstaven aan economische terminologie. Deze maatstaven worden door hem weliswaar in verband gebracht met het kenobject van de economische wetenschap, doch hebben

in feite een taalkundig karakter. Uit het betoog van Hennipman volgt logisch, dat hij verwarring wil voorkomen bij degenen, die geen kennis hebben genomen van exacte begripsomschrijvingen. Gemeten aan deze maatstaf is Hennipmans kritiek op de term *welzijn* voor betwisting vatbaar. De verwarring over *welzijn* kan immers onmogelijk zo groot zijn als de verwarring, die over het begrip *welvaart* reeds decennia lang voortduurt. Hennipman geeft zelf toe dat het formele welvaartsbegrip „in de vakliteratuur nog geen gemeengoed” is en dat het buiten vakkringen „nog nauwelijks is doorgedrongen”. Dit is ook niet verwonderlijk. De begrippen *welvaart* en zijn Engelse equivalent *economic welfare*, opgevat als doelstellingen van economische politiek, suggereren bij leken immers dat er toch „economisch ends as such” zouden zijn, hetgeen Hennipman ¹⁾, Robbins citerend, steeds heeft ontkend. De onjuiste suggestie dat welvaart een economisch doel op zichzelf is in plaats van een algemeen doel dat beslag legt op schaarse middelen, heeft veel misverstand over de aard van de „welvaartstheorie” gewekt. Het gebruik van de term *welvaart* moet worden afgewezen door degenen, die niet onnodig in een ivoren toren willen vertoeven en daarom,

waar mogelijk, de maatschappelijke relevantie van hun onderzoek voor het voetlicht trachten te brengen..

Natuurlijk bestaat het gevaar dat, waar *welvaart* als te smal wordt gezien, *welzijn* te ruim zal worden opgevat. Zolang *welzijn* echter door economen wordt gebruikt in het kader van economische theorieën, is dit gevaar klein. De term *welstand*, die door Hennipman ²⁾ als het beschikbare pakket van goederen en diensten is gedefinieerd, blijkt volgens Van Dale „een goede gezondheid” of „een fraai uiterlijk” te betekenen. Hennipman heeft deze niet-economische term dus geannexeerd in een economische context, hetgeen nimmer tot enige verwarring heeft geleid.

J. van den Doel

¹⁾ P. Hennipman, Doeleinden en criteria der economische politiek, *Theorie van de economische politiek*, onder redactie van J. E. Andriessen en M. A. G. van Meerhaeghe, Leiden, 1962, blz. 50.

²⁾ P. Hennipman, *Economisch motief en economisch principe*, Amsterdam, 1945, blz. 78.

COMMENTAAR VAN PROF. DR. C. GOEDHART

Een terloops door mij geplaatste opmerking over „welzijnstheorie, meestal nog als welvaartstheorie aangeduid”, blijkt één van de inspiratiebronnen te zijn geweest voor een diepgaand pleidooi van Prof. Hennipman voor handhaving van de term *welvaartstheorie*. Zo mijn opmerking al op onvoldoend doordenken mocht blijken te berusten, dan heeft zij toch nut gesticht door bij te dragen aan het tot stand komen van een belangwekkend, zorgvuldig gecomponeerd en geformuleerd betoog over *welvaart* als kern van de economische wetenschap, van de hand van de meest gezaghebbende *welvaartstheoreticus* van ons land.

Misverstanden

Bij het plaatsen van mijn opmerking heeft geenszins de bedoeling voorgezet, te pleiten vóór vervanging van de term *welvaartstheorie* door *welzijnstheorie*. Veel eer was mijn overweging, dat er aanleiding kan zijn, deze beide termen als synoniemen te gebruiken en wel ter bestrijding van misverstanden omtrent de inhoud van het thans in de economie gangbare *welvaartsbegrip*. Ik ben geen voorstander van terminologische verspilling, waartoe het onnodig gebruik van synoniemen kan leiden. Bij een strikt esoterisch taalgebruik in het verkeer tussen economen onderling zou er geen aanleiding zijn, het hanteren van synoniemen als de onderhavige in overweging te nemen. De voorlichtende taak van de

economen in het maatschappelijke verkeer kan echter meebrengen, dat het doelmatig wordt te wijzen op synoniemen indien in ruime kring termen worden gebruikt, waartussen tegenstellingen worden gesuggereerd die bij nadere beschouwing schijntegenstellingen blijken te zijn.

Nu in en buiten het wetenschappelijke spraakgebruik geregeld de term *welzijn* opduikt en daarbij vaak wordt gesuggereerd, dat deze term een veel ruimere of een geheel andere inhoud zou kunnen dekken dan de term *welvaart*, lijkt het mij voor het bevorderen van een goed begrip omtrent werkerterrein en terminologie van de economie nuttig, te onderstrepen dat het formele *welvaartsbegrip* van de economie bewust zo ruim wordt opgevat dat er geen ruimte is voor een nog inhoudsvoller begrip *welzijn*.

Ik ben er nog niet van overtuigd dat het zinvol is om, zoals Hennipman doet, *welvaart* als economisch begrip te stellen naast *welzijn* als niet-economisch begrip. Wij zijn het als economen er allen over eens, dat het werkerterrein van de economie het meest doelmatig kan worden afgebakend met behulp van het schaarstecriterium. Maar dat houdt nog niet noodzakelijk in, dat ook het *welvaartsbegrip* op die wijze wordt bepaald. Dat zou wel het geval zijn, indien bij het menselijke streven naar behoeftenbevrediging behoeften zouden kunnen worden onderscheiden waarbij al dan niet het keuzeprobleem inzake het beschikken over schaarse, alternatief aanwendbare middelen zou rijzen. Naar ik

meen — maar hierover kan enige twijfel mogelijk zijn en daar ligt dan de kern van de zaak als het gaat om het al of niet identiek zijn van welvaart en welzijn — is dit onderscheid niet te maken. Alle leven en streven van de mens, als individu en als lid van gemeenschappen, stuit op de keuzeproblematiek, die door schaarste is bepaald; voor elk streven naar behoeftenbevrediging zijn er alternatieven en is dus de mens tot economiseren gedoemd.

Welvaart als behoeftenbevrediging is identiek met welzijn

Zo gezien — en ik ben mij ervan bewust dat in die visie geen plaats is voor de „vrije goederen” zoals die van „economische goederen” plegen te worden onderscheiden — is welvaart als behoeftenbevrediging (nutsaldo) identiek met welzijn. Welvaart is dan evenmin als welzijn een specifiek economisch begrip, maar het is en blijft de specifieke taak van de economie, het menselijke handelen, gericht op welvaart (= welzijn) te bestuderen uit het gezichtspunt van het kiezen uit schaarse, alternatief bruikbare middelen. Als abstracte categorie is in deze opvatting welzijn identiek aan het formele, niet aan bepaalde concrete doeleinden gebonden, begrip welvaart, zoals het in de economie tegenwoordig pleegt te worden gebruikt.

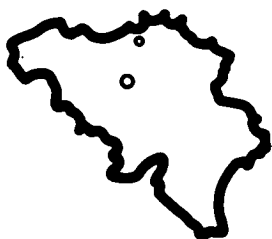
Verwarring dreigt te ontstaan, indien en voor zover — al of niet in het kader van beoefening van wetenschappen — op grond van waarde-oordelen de term welzijn wordt gereserveerd voor daartoe uitgekozen en wellicht uiteenlopende concrete vormen van behoeftenbevrediging. Het gebruik van één, algemeenheid suggererende term voor begrippen met uiteenlopende concrete inhoud, kan in het wetenschappelijke en het maatschappelijke spraakgebruik voedsel geven aan misverstanden. Mede daarom is het jammer, dat de term welzijn zo veelvuldig wordt gebruikt. Het volstaan met de term welvaart zou het leven, ook het wetenschap-

pelijke leven, iets eenvoudiger en doorzichtiger maken. Doen wij er daarom als economen goed aan, de term welzijn te verwijzen naar het gebied van niet-economische, vage begrippen en daarvan afstand te nemen door uitsluitend een „economische” term welvaart te gebruiken?

Wij lopen dan het gevaar, dat de reeds bestaande misverstanden voortwoekeren en dat nog meer dan thans welzijn wordt gezien als een complex van specifieke vormen van behoeftenbevrediging, staande naast of zelfs tegenover het welvaartscomplex, waarmee de economen als zodanig zich alleen maar zouden bemoeien. Ter bestrijding van misverstanden doen wij er beter aan te betogen, dat de term welzijn als algemene categorie slechts zinvol is in dezelfde formele, indifferente betekenis als welvaart. Welzijnstheorie als deel van de economie is dan identiek met welvaartstheorie. Ziet men welvaart (welzijn) niet als een specifiek economisch begrip, dan zijn ook de termen welvaartseconomie en welzijnseconomie zeer goed bruikbaar. Het teloorgaan van de eenheid van terminologie is de prijs, die helaas moet worden betaald om erger — namelijk een schijn-tegenstelling — te voorkomen. Die prijs kan zo laag mogelijk worden gehouden door de nadruk te leggen op welvaart en welzijn als synoniemen. De twee termen zijn in verschillende wetenschappen als synoniemen bruikbaar.

Slechts indien aannemelijk zou worden gemaakt, dat er behoeften zijn waarvan de vervulling niet stuit op het specifiek economische keuzeprobleem, zou er aanleiding zijn, welzijn ruimer te definiëren dan welvaart en deze laatste term te reserveren voor een specifiek economisch begrip. Welvaartstheorie zou dan mede als economische welzijnstheorie kunnen worden aangeduid. Maar dan zou de marge tussen welvaart en het ruimer opgevatte welzijn toch slechts klein kunnen zijn. Want waar zijn de menselijke doeleinden, die niet vallen onder de doem van het economiseren?

C.Goedhart

Belgische kroniek

Monetaire verwickelingen en economische vooruitzichten in België

E. THIELEMANS

Eens per maand zal in ESB een Belgische kroniek verschijnen. Deze kroniek, die de ontwikkeling van de Belgische economie wil volgen, zal worden verzorgd door medewerkers van de Kredietbank te Brussel. Hieronder volgt de eerste bijdrage, handelend over de monetaire problemen en economische vooruitzichten in België. Zij werd geschreven door E. Thielemans, economisch adviseur van de Kredietbank.

In september 1971 werd het Belgische parlement ontbonden. De regering zei tot de ontbinding en vervroegde verkiezingen over te gaan opdat een nieuwe regering voor een nieuwe ambtsperiode zou kunnen aantreden met een nieuw programma voor economische expansie en sociale vooruitgang dat aangepast is aan de nieuwe internationale en nationale omstandigheden.

Het was op dat ogenblik duidelijk geworden dat de komende maanden

wel eens ernstige economische problemen met zich konden brengen. De maatregelen van Nixon van 15 augustus 1971 hadden een vrij algemeen gevoel van onzekerheid doen opkomen. De opheffing van de inwisselbaarheid van de dollar, de invoering van een bijkomende 10% invoerheffing, de voorstellen om Amerikaanse produkten van een fiscaal gunstregime te laten genieten en de eis tot revaluaties van andere valuta's en tot herziening van de handelsrelaties kwa-

men nogal hard aan bij de partners van de Verenigde Staten. Men had het in Europa nogal moeilijk om zich een goed idee te vormen van wat de Verenigde Staten eigenlijk op het oog hadden en welke middelen zij wel en niet wilden aanwenden.

Zelden is de psychologische factor zo hoog aangeslagen bij het formuleren van vooruitzichten voor de economische ontwikkeling als in de daarop volgende maanden. De cruciale vraag was hoe het bedrijfsleven zou reageren op al die onzekerheid op de wisselmarkten. Immers, het vloten van de wisselkoersen met in het vooruitzicht de lang verwachte algemene pariteitsherziening — met of zonder dollardevaluatie — bracht verstoringen teweeg in het internationale deviezenverkeer en in de relatieve prijsverhoudingen en meteen in het internationale goederen- en dienstenverkeer. Het stelde bijzondere problemen voor lange-termijncontracten.

In België was zoals in andere landen het bedrijfsleven dan ook voorstander van een vlugge oplossing van de crisis; het drong aan op garanties inzake wisselrisico's voor contracten op langere termijn. Deze reacties waren begrijpelijk in een land waarvan de economie een zo hoge graad van vervlechting met het buitenland vertoont als dat in België het geval is. Bovendien waren er steeds meer tekens aan de wand te lezen, dat de interne hoogconjunctuur over haar hoogtepunt heen was en dat 1972 een jaar van conjuncturele recessie zou zijn. Het gevaar was niet denkbeeldig dat de samenloop van de monetaire onzekerheid met haar weerslag op de internationale handel en op de commerciële en investeringsbeslissingen enerzijds en op de conjuncturele afzwakking anderzijds, tot cumulatieve reacties zou leiden met als gevolg een werkelijk economisch inkrimingsproces.

Intussen zijn enkele maanden verlopen en hebben de internationale monetaire problemen een deel van hun acute aard verloren. Het akkoord van Washington, met als onmiddellijk resultaat de invoering van spilkoersen — die voorlopig dienst doen als herziene pariteiten — een verruiming van de marges voor koersschommelingen — die in de plaats komt van de vlottende koersen sedert mei of augustus, de afschaffing van de Amerikaanse bijkomende 10% invoerheffing — omdat de pariteitentoegevin-

gen voldoende werden geacht — en de opening van handelsbesprekingen heeft ontegensprekelijk wat opluchting gebracht. In de letterlijke zin van het woord kunnen de verantwoordelijken voor het economische en monetaire beleid in de betrokken landen opnieuw sedert vele maanden aandacht besteden aan wat in eigen land omgaat.

Het ware verkeerd te zeggen dat alle onzekerheid op de wisselmarkten verdwenen is. Men weet niet hoe de dollar het over een paar maanden zal stellen nadat de eerste technische reacties voorbij zullen zijn. Het zal enige tijd in beslag nemen alvorens de nieuwe verhoudingen zich volledig zullen uitwerken op de betalingsbalans. De tussenliggende periode is niet vrij van risico's voor nieuwe vlagen van wantrouwen, maar tevens zouden zelfs de eerste aanduidingen voor een evenwichtsherstel van de Amerikaanse betalingsbalans, de dollarpositie aanzienlijk kunnen versterken.

Voorlopig blijft deze betalingsbalans echter deficitair en ziet men niet hoe het tekort anders dan met dollars kan worden gefinancierd. De dollar blijft echter ook na het akkoord van Washington niet-inwisselbaar. Zo'n situatie is op den duur onhoudbaar, te meer omdat de centrale banken reeds over meer dan voldoende niet-inwisselbare dollarreserves beschikken met reële wisselrisico's. Dit stelt het probleem van de bestaande dollartegoeden, waarvan de oplossing moet worden gezocht in het raam van de zgn. grondige algemene hervorming van het internationale monetaire bestel die thans wordt voorbereid en niet op een drafje zal verlopen.

Er blijft tenslotte nog de vraag of het Amerikaanse parlement de dollardevaluatie, zoals te Washington overeengekomen, zal goedkeuren. Sommigen beweren dat de Verenigde Staten thans met de gedachte spelen de dollar niet te devalueren met een bescheiden 7,9% maar daarentegen zijn goudwaarde te herleiden tot de helft of zelfs tot één vierde van zijn officiële waarde. Vanzelfsprekend zal de nieuwe officiële dollarpariteit pas gekend zijn nadat het parlement ze bij de wet zal hebben vastgelegd en het parlement is hier eigenmachtig. Het zou echter een aanfluiting zijn van de internationale politieke en monetaire samenwerking indien na het akkoord van Washington ceteris paribus tot een dergelijke stap zou worden besloten. Het mag tevens als

vaststaand worden beschouwd dat de andere landen onmiddellijk zouden volgen en de dollarpariteitverhouding van hun respectieve valuta op peil zouden houden.

Deze korte beschouwingen leiden tot de conclusie dat de huidige internationale monetaire toestand in de ware zin van het woord een overgangsfase is, reeds heel wat minder verontrustend dan vóór het akkoord van Washington, maar tenslotte nog steeds niet volledig bevrijd van vraagtekens en onzekerheid.

De mate waarin de Verenigde Staten erin zullen slagen een nieuwe economische expansie te verwezenlijken met betere interne evenwichtsverhoudingen is wellicht de belangrijkste voorwaarde voor het uitblijven van nieuwe vertrouwensschokken. Over de conjuncturele opleving in de Verenigde Staten is thans geen twijfel meer mogelijk. De vraag of de inflatie in dat land over enkele maanden opnieuw in kracht zal toenemen, blijft evenwel open. Het is voor Europa en dus ook voor Benelux en België een goede zaak dat de Amerikaanse opleving een werkelijkheid is. De Benelux-landen en de Duitse Bondsrepubliek zijn immers de weg opgegaan van een bepaald zwakke conjuncturele ontwikkeling.

In België neemt de industriële productie sedert de zomer af, daalt de bezettingsgraad van de capaciteit in de nijverheid en verslechtert de orderpositie. De gemiddelde verzekerde activiteitsduur bedroeg 3,85 maanden in november 1971, tegen 4,31 in het begin van 1971. De arbeidsmarkt ontspant en de werkloosheid neemt toe. De prijsstijging vertraagt, althans op het niveau van de kleinhandel. De rentevoeten op de geld- en kapitaalmarkt dalen onder invloed van de grote liquiditeitsverruiming die een gevolg is van de conjunctuurvertraging en van het overschot op de betalingsbalans, dat Bfr. 20 mrd. bedroeg voor de eerste 10 maanden van het jaar; het betalingsoverschot op de goederenbalans beliep niet minder dan Bfr. 34 mrd.

Voor de komende maanden mag een voortgezette daling van de industriële productie worden verwacht, voornamelijk als gevolg van een afzwakende buitenlandse vraag — getet op de ongunstige conjuncturele vooruitzichten vooral in de Bondsrepubliek en Nederland en de revaluatie van de Bfr. — en als gevolg van de vermindering van de bedrijfsinveste-

Verdeling van de werkgelegenheid over de grote sectoren

J. ERKELENS*

Het is een bekend verschijnsel dat de werkgelegenheid in de landbouw daalt bij toenemend reëel inkomen per hoofd van de bevolking. Dit geldt niet alleen voor het aandeel in het totale arbeidsvolume, doch in de meeste ontwikkelde landen ook voor het absolute aantal werkenden in de landbouw. Het laatste is vooral het gevolg van de voortschrijdende verbetering van de arbeidsproductiviteit en — in een aantal landen — van de verschuiving naar minder arbeidsintensieve teelten.

De groei van het reële inkomen hangt in de eerste ontwikkelingsfase van een land samen met de overgang van een overwegend agrarische naar een industriële economie. Hierdoor neemt de werkgelegenheid in de industrie toe en in de landbouw relatief af. De lage inkomenselasticiteit van de vraag naar landbouwprodukten is hiervan de belangrijkste oorzaak gebleken: „The desire for food is limited in every man by the narrow capacity of the human stomach” (Adam Smith).

Naarmate de ontwikkeling van een economie voortschrijdt gaat de werkgelegenheid in de industrie als

aandeel van het totale arbeidsvolume een bovengrens naderen, dan wel een dalende tendens vertonen. Mede hierdoor treedt bij een verder dalend aandeel van de werkgelegenheid in de landbouw een versnelde stijging in de dienstensector op. Deze ontwikkeling is in Nederland in de jaren zestig op de voorgrond getreden. In deze periode steeg het aandeel van de dienstensector (incl. overheid en militairen) in het totale arbeidsvolume van 42% in 1960 tot 47% in 1968. In de Verenigde Staten is dit proces het verst voortgeschreden. Reeds in de tweede wereldoorlog werd dit land de eerste economie waar meer dan de helft van de werkenden ging deelnemen aan de productie van diensten.

Zowel door cross-section analyses onder een twintigtal OECD-landen in verschillende stadia van economische ontwikkeling als door een onderzoek van tijdreeksen

* De auteur is chef van de afdeling Diensten van het Centraal Planbureau.

ringen. De toeneming van het bruto-nationale produkt, dat in 1971 met 3,7% steeg tegen 6% in 1970, zou verder vertragen tot een stijging van circa 2%. De overheid tracht de afzwakking op te vangen. Wellicht gehinderd door de internationale monetaire onzekerheid en de vrees voor een overdreven prijsstijging als gevolg van de invoering van de BTW en de algemene inflatoire druk, hield zij haar restrictieve politiek vrij lang vol.

Het duurde tot september 1971 eer de kredietbeperking werd opgeheven. Pas in oktober 1971 werd het afbetalingskrediet opnieuw versoepeld. Eind december 1971 werden de zgn. herdiscontoplafonds voor de banken verhoogd van 8% tot 9%, nadat zij sedert hun invoering onder hun huidige vorm in mei 1969 van 16% tot 8% waren verlaagd; met deze verhoging wil de centrale bank

de liquiditeit en de kredietverleningscapaciteit van het bankwezen verruimen. De discontovoet, die in de zomer van 1969 wegens de wisselcrisis tot een crisispeil van 7,50% was verhoogd, werd vanaf oktober 1970 in verschillende etappes verlaagd: 7% in oktober 1970, 6,50% in december 1970, 6% in maart 1971, 5,50% in september 1971 en 5% in januari 1972.

De begrotingspolitiek werd eveneens in meer expansieve zin georiënteerd. Men mag verwachten dat de nieuwe regering — waarvan de vorming wel lang op zich laat wachten — resoluut de weg van de economische relance zal inslaan, vooral via openbare investeringen en de aanwaking van woningbouw, bedrijfsinvesteringen en uitvoer. Men mag ook verwachten dat zij de economische en monetaire unie in de Europese Gemeenschap uitdrukkelijk in haar pro-

gramma zal opnemen en ter zake de samenwerking in Benelux-verband even sterk als de vorige regering het deed zal nastreven en concreet zal verwezenlijken. Het feit dat de jongste discontoverlaging in Nederland en België op dezelfde dag werd beslist, is in België opvallend gunstig ontvangen; velen hebben hierin het resultaat van onderling overleg gezien. De kritiek op het Benelux-experiment van monetaire samenwerking dat sedert augustus 1971 loopt is helemaal verdwenen. De autoriteiten der Benelux-landen kunnen thans bewijzen dat de samenwerking en beleidscoördinatie tussen afzonderlijke landen met het oog op de verwezenlijking van de economische en monetaire unie in Europa mogelijk is op voorwaarde dat de politieke wil er is om over de laatste bezwaren heen te stappen.

E. Thielemans

voor de Verenigde Staten wordt bevestigd dat er een verband bestaat tussen de verhouding van de werkgelegenheid in de grote sectoren en het reële inkomen per hoofd van de bevolking¹). Ook het door middel van cross-section-analyse geconstateerde verband is, ondanks de in de betrokken landen bestaande structuurverschillen, vrij stringent. Voor de sectoren landbouw en industrie kan dit verband, gezien de niet al te grote verschillen in de verbetering van de arbeidsproductiviteit, grotendeels uit de verandering van de vraag worden verklaard. Voor de samenhang tussen een groter aandeel van de werkgelegenheid in de dienstensector en een hoger nationaal inkomen per hoofd zijn de oorzaken minder duidelijk.

In dit artikel worden relaties gegeven die de verdeling van de werkgelegenheid over de grote sectoren beschrijven. Gezien de nog verder toenemende betekenis van de dienstensector voor de werkgelegenheid is het onderzoek vooral voor deze sector van belang. Een complex van factoren is hierbij relevant, doch wij beperken ons hier tot de hoofdzaken.

Het veronderstelde verband

Bij het onderzoek worden de aandelen van de werkgelegenheid in het totale arbeidsvolume van vier sectoren onderscheiden:

A^L = procentuele aandeel van de werkgelegenheid in de landbouw en de visserij;

A^I = procentuele aandeel van de werkgelegenheid in de industrie (incl. vervoer);

A^D = procentuele aandeel van de werkgelegenheid in de diensten (excl. overheid en vervoer);

A^O = procentuele aandeel van de werkgelegenheid bij de overheid.

Per definitie geldt: $A^L + A^I + A^D + A^O = 100$ (1)

Bij de keuze van het tussen de werkgelegenheid per sector en het reële inkomen veronderstelde verband dient vooral met twee factoren rekening te worden gehouden. Ten eerste blijkt uit de literatuur dat de ontwikkeling degressief verloopt: als het inkomen toeneemt wordt de invloed hiervan op het werkgelegenheidspatroon minder. Voorts lijkt de ontwikkeling van dit patroon te tenderen naar een bepaald evenwicht. Voor de landbouw is het plausibel te veronderstellen, dat het regelmatig dalende aandeel asymptotisch een bepaalde onderste waarde zal naderen. Voor de industrie enerzijds en de diensten en de overheid anderzijds is het niet zeker, dat de dalende resp. toenemende tendens voor Nederland van de laatste tijd, zich in de toekomst zullen blijven voortzetten. Als werkhypothese wordt voorschijnlijk uitgegaan van de ontwikkeling in de Verenigde staten, waar A^I vrij constant blijft en $A^D + A^O$ verder toenemen ten koste van A^L .

Om een afnemende invloed van het inkomen en een asymptotische ontwikkeling van de aandelen te verkrijgen, zijn de aandelen A^i gerelateerd aan de reciproke van het reële nationale inkomen per hoofd. Voorts is verondersteld dat naast deze structuurvariabele ook de conjunctuur een (meetbare) invloed heeft. Daarom is de werkloosheid in de relatie opgenomen. Derhalve:

$$A^i = f(Y^{-1}, w) \quad (2)$$

waarin:

A^i = procentuele aandeel van de werkgelegenheid in sector i ;

Y^{-1} = reciproke van het reële nationale inkomen per hoofd van de bevolking, gemeten in prijzen van 1958×10^4 ;

w = aantal werklozen als percentage van de totale afhankelijke beroepsbevolking.

De regressie-analyse heeft betrekking op tijdreeksen over de periode 1948 t/m 1968. De cijfers voor 1969 en 1970 zijn nog voorlopig en werden daarom niet gebruikt. Deze reeksen zijn in tabel 2 weergegeven. De constante in de berekende relatie geeft, gecorrigeerd voor de invloed van w , de asymptoot van A^i .

Resultaten

Voor alle sectoren is de aanpassing volgens de specificatie $A^i = \alpha Y^{-1} + \beta.w + c$ zeer bevredigend. Negatieve tekens voor het effect van Y^{-1} treden op bij de sectoren diensten en overheid en voor w bij de sector industrie. De positieve tekens van Y^{-1} bij de landbouw en de industrie impliceren een structurele daling in deze sectoren ten gunste van de diensten en de overheid bij een toenemend inkomen. Het negatieve teken van w bij de industrie versus positieve tekens bij de overige sectoren wijst op een overheersende conjuncturele invloed van de industrie op de arbeidsmarkt. De variabele w draagt aanzienlijk tot de verklaring bij. In alle gevallen is de Von Neumann-ratio echter zeer laag. De overgang op logaritmen brengt hierin geen verbetering.

De positieve autocorrelatie van de residuen werpt de vraag op of het inkomen en de werkloosheid verdeeld vertraagd van invloed zijn of dat er een derde verklarende factor werkzaam is. Hier is alleen de mogelijkheid van verdeelde vertragingen bestudeerd.

De verdeelde vertraging is zowel voor Y^{-1} afzonderlijk als in combinatie met w onderzocht. In het laatste geval echter met dezelfde vertragingfactor. Mede op grond van de te volgen schattingsprocedure wordt de geometrische vorm volgens Koyck gebruikt²).

Over de gehele linie kwam niet alleen de Von Neumann-ratio hoger te liggen, doch ook werden de overige resultaten aanzienlijk beter. De beste correlaties werden verkregen voor de exponentiële vorm:

$$\alpha \sum_{n=1}^{\infty} \lambda^{n-1} \cdot Y_{t-n}^{-1} + \beta \cdot w_{t-j} + \gamma$$

$$A^i = e \quad (3)$$

of, indien de werkloosheid eveneens verdeeld vertraagd van invloed is:

¹) Victor F. Fuchs, *The Service Economy*, 1968, blz. 25 e.v.

²) L. M. Koyck, *Distributed lags and investment analysis*, Amsterdam, 1948.

$$\sum_{n=1}^{\infty} \lambda^{n-1} \cdot (\alpha Y_{t-n-i}^{-1} + \beta w_{t-n-j}) + \gamma$$

$$A_i = e \quad (4)$$

$i, j =$ reactietijd.

Blijkbaar voldoet een elasticiteit t.o.v. Y^{-1} die evenredig aan deze variabele zelf verandert, c.q. afneemt, het best ter verklaring van de ontwikkeling in de beschouwde periode.

Voor de sectoren landbouw en diensten zijn de geschatte λ 's in alle onderzochte specificaties weinig verschillend van één. Na herleiding impliceert dit de volgende vergelijkingen:

$$\pm \alpha \sum_{n=1}^{\infty} Y_{t-n-x_1}^{-1} + \beta w_{t-x_2} \mp \gamma \cdot t$$

$$A_i = e \quad (5)$$

Bij de landbouw is de negatieve trend t groter dan de positieve bijdrage van Y^{-1} ; bij de diensten is dit omgekeerd. Dit soort vergelijkingen geven verreweg de beste aanpassingen. Bij de keuze van de voor de prognose te gebruiken relaties dient evenwel rekening te worden gehouden met de op blz. 90 genoemde voorwaarde volgens definitievergelijking (1). De invloed van de trend t is hiermee op de lange termijn niet te verenigen. De relaties zijn daarom zo gekozen dat de som van de constanten, na correctie voor de invloed van w , ongeveer 100 bedraagt. Alleen voor de landbouw kon hierbij het exponentiële verband worden gehandhaafd. Voor de overheidssector bleek het gewenst het aantal militairen als procentueel aandeel in het totale arbeidsvolume (symbool A^m) exogeen te behandelen. De uiteindelijk gekozen regressievergelijkingen luiden:

$$A_t^L = e \quad 0,0108 \sum_{n=1}^{\infty} 0,96^{n-1} \cdot Y_{t-n-1}^{-1} - 0,0032 w_t - 0,0041 \Delta w_{t-1} - 0,0575 \quad (6)$$

$$A_t^I = \sum_{n=1}^{\infty} 0,80^{n-1} (0,8838 \cdot Y_{t-n-4/12}^{-1} - 0,5823 w_{t-n} - 0,1790 \Delta^2 w_{t-n}) - 37,98 \quad (7)$$

$$A_t^D = -0,5524 \sum_{n=1}^{\infty} 0,92^{n-1} \cdot Y_{t-n-1}^{-1} + 0,3153 w_{t-2/12} - 56,20 \quad (8)$$

$$A_t^O = \sum_{n=1}^{\infty} 0,35^{n-1} (-0,5727 \cdot Y_{t-n-8/12}^{-1} - 0,1567 w_{t-n-1/12}) + 10,20 + A^m \quad (9)$$

De residuen zijn klein en bedragen gemiddeld fracties van procenten van de te verklaren aandelen. Dit maakt deze vergelijkingen eveneens geschikt voor ramingen op de korte en middellange termijn.

Het aanwezig zijn van de variabele w zou kunnen wijzen op conjuncturele variaties in de mobiliteit van de werkgelegenheid in Nederland. De verdeling van de werkgelegenheid hangt niet alleen af van de gebruikelijke determinanten, waarvan de structurele ontwikkeling door de variabele Y^{-1} wordt weergegeven, maar ook van conjuncturele factoren. Bij een afnemende werkloosheid vindt ten gunste van de industriële sector een

Tabel 1. Verdeling werkgelegenheid over de grote sectoren (extrapolaties 1973 en 2000)

	1968		1973		2000	
	realisatie		percentages volgens relaties (6) t/m (9)			
	x 1000 manjaren	%	x 1000 manjaren	%	x 1000 manjaren	%
Landbouw	352	7,72	300	6,25	180	3,0
Nijverheid (incl. vervoer)	2076	45,52	2146	44,75	2270	37,8
Diensten (excl. vervoer)	1593	34,92	1786	37,25	2850	47,5
Overheid (incl. militairen)	540	11,84	563	11,75	700	11,7
Totaal	4561	100	4795	100	6500	100
Bevolking (jaargemiddelde)	12730		13500		17000	
Deelnemingspercentage		35,7		35,6		35,1

Tabel 2. Arbeidsvolume van loontrekkers en zelfstandigen (Aⁱ) en reciproke inkomens per hoofd van de bevolking

	1948	1949	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957	
	x 1.000 manjaren										
Landbouw	589	586	582	573	564	550	541	532	521	509	
Nijverheid (incl. vervoer)	1.599	1.648	1.713	1.739	1.697	1.747	1.811	1.861	1.899	1.904	
Diensten (excl. vervoer)	1.058	1.069	1.086	1.099	1.106	1.110	1.131	1.154	1.182	1.206	
Overheid:	454	448	392	376	404	433	461	469	476	481	
w.v. burgerlijk	274	266	266	266	277	283	294	302	309	315	
militair	180	182	126	110	127	150	167	167	167	166	
Totaal-generaal	3.700	3.751	3.773	3.787	3.771	3.840	3.944	4.016	4.078	4.100	
	in % van het totaal (A ⁱ)										
Landbouw	15,92	15,62	15,43	15,13	14,96	14,32	13,72	13,25	12,77	12,42	
Nijverheid (incl. vervoer)	43,22	43,94	45,40	45,92	45,00	45,49	45,92	46,34	46,57	46,44	
Diensten (excl. vervoer)	28,59	28,50	28,78	29,02	29,33	28,91	28,68	28,73	28,98	29,41	
Overheid:	12,27	11,94	10,39	9,93	10,71	11,28	11,68	11,68	11,68	11,73	
w.v. burgerlijk	7,41	7,09	7,05	7,02	7,34	7,37	7,45	7,52	7,58	7,68	
militair	4,86	4,85	3,34	2,91	3,37	3,91	4,23	4,16	4,10	4,05	
Totaal-generaal	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	
	mln. gld.										
Beschikbaar nationaal inkomen, netto prijzen 1958 (I)	21.400	22.929	23.358	23.548	24.190	26.500	28.480	30.860	32.010	32.610	
	x 1.000 manjaren										
Gem. bevolking (B)	9.800	9.956	10.114	10.264	10.382	10.493	10.615	10.751	10.889	11.026	
$\frac{B}{I} \times 10^4 (Y^{-1})$	4,579	4,342	4,330	4,359	4,292	3,960	3,727	3,484	3,402	3,381	
	1958	1959	1960	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968
	x 1.000 manjaren										
Landbouw	495	482	465	449	436	420	408	388	375	366	352
Nijverheid (incl. vervoer)	1.870	1.901	1.958	1.993	2.038	2.068	2.111	2.131	2.127	2.072	2.076
Diensten (excl. vervoer)	1.215	1.237	1.269	1.304	1.349	1.390	1.433	1.467	1.507	1.548	1.593
Overheid:	482	484	490	497	505	509	512	516	528	537	540
w.v. burgerlijk	319	323	327	332	341	344	354	363	371	378	388
militair	163	161	163	165	164	165	158	153	157	159	152
Totaal-generaal	4.062	4.104	4.182	4.243	4.328	4.387	4.464	4.502	4.537	4.523	4.561
	in % van het totaal (A ⁱ)										
Landbouw	12,19	11,74	11,12	10,58	10,07	9,57	9,14	8,62	8,27	8,09	7,72
Nijverheid (incl. vervoer)	46,04	46,32	46,84	46,97	47,09	47,15	47,29	47,35	46,88	45,81	45,52
Diensten (excl. vervoer)	29,91	30,14	30,36	30,73	31,17	31,68	32,10	32,57	33,21	34,23	34,92
Overheid:	11,86	11,80	11,68	11,72	11,67	11,60	11,47	11,46	11,64	11,87	11,84
w.v. burgerlijk	7,85	7,87	7,78	7,83	7,88	7,84	7,93	8,06	8,18	8,36	8,51
militair	4,01	3,93	3,90	3,89	3,79	3,76	3,54	3,40	3,46	3,51	3,33
Totaal-generaal	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
	mln. gld.										
Beschikbaar nationaal inkomen, netto prijzen 1958 (I)	32.379	34.322	37.301	38.468	39.888	41.813	45.524	48.320	49.348	52.563	56.517
Gem. bevolking (B)	11.187	11.348	11.487	11.639	11.806	11.966	12.127	12.295	12.456	12.598	12.730
$\frac{B}{I} \times 10^4 (Y^{-1})$	3,455	3,306	3,079	3,026	2,960	2,862	2,664	2,544	2,524	2,397	2,252

sterkere uittreding plaats uit de sector landbouw en past het arbeidsaanbod zich in de sectoren diensten en overheid minder snel aan. Dan oefent de industrie dus een grote zuigkracht uit op de arbeidsmarkt. Het omgekeerde doet zich voor bij een dalende conjunctuur. Dit verschijnsel kon niet geheel uit de voor de afzonderlijke sectoren verschillende ontwikkeling van de vraag naar arbeid worden verklaard.

In de sectoren industrie en overheid is ook de werkloosheid verdeeld vertraagd en daarom ook op de langere termijn van invloed. Voor de werkgelegenheid in de industrie is de invloed van de werkloosheid het grootst. Voor de laatste jaren van de waarnemingsperiode bedraagt het korte-termijneffect bij een verandering van 1% in w ruim 1,6%. Het lange-termijneffect is vijfmaal zo groot, en wel 8,2%. Opneming van de variabele $\Delta^2 w$ draagt vooral tot de verklaring bij als de conjunctuur omslaat, zoals dat in 1953 en 1959 het geval was. Bij een beginnende hoogconjunctuur bedraagt het genoemde korte-termijneffect, ceteris paribus, -2%.

Volgens de gevonden relaties zal het aandeel van de sectoren diensten en overheid uiteindelijk toenemen ten koste van de sectoren landbouw en industrie. Opmerkelijk is hierbij dat het aandeel van de industrie, na regelmatig te zijn toegenomen, zal teruglopen van 47% tot ca. 32%. Het accres van de overheidssector zal slechts gering zijn. De grote verschuiving vindt plaats naar de sector diensten, waarin op de langere termijn verreweg de meeste aan het arbeidsproces deelnemende Nederlanders werkgelegenheid zullen vinden.

Extrapolaties

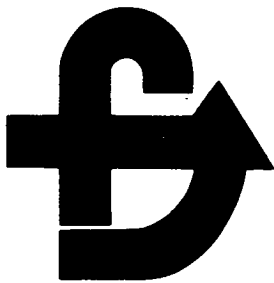
Met behulp van de vergelijkingen (6) tot en met (9) zijn de aandelen voor de jaren 1973 en 2000 berekend. Het eerstgenoemde jaar werd gekozen omdat hiervoor gegevens zijn gepubliceerd³⁾. De aandelen blijken volgens beide berekeningen nagenoeg met elkaar overeen te stemmen. Voorts is het gewenst om de ontwikkeling van de aandelen ook op de lange termijn te bezien en te toetsen op de onderlinge consistentie.

Voor de extrapolatie naar 2000 is aangenomen dat het reële nationale inkomen per hoofd met gemiddeld $2\frac{1}{2}\%$ per jaar zal toenemen en dat het werkloosheidspercentage ca. 2% zal gaan bedragen, dat is het gemiddelde van na de oorlog. De som van de aandelen bedraagt dan iets minder dan 100%. Wordt de gemiddelde werkloosheid van de jaren zestig aangehouden, dat is $1\frac{1}{3}\%$, dan is het totaal bij eenzelfde veronderstelling t.a.v. de militairen gelijk aan 100. De laatste uitkomsten zijn in tabel 1 vermeld.

Omstreekt 1980 wordt een percentage van 50 voor de diensten- en overheidssector (excl. militairen) te zamen bereikt. Dan zal Nederland uit een oogpunt van werkgelegenheid tot de overwegend dienstverlenende economieën gaan behoren.

J. Erkelens

³⁾ *De Nederlandse economie in 1973, 1970*, publikatie van het Centraal Planbureau.

Fisconomie

Ontwikkelingen op fiscaal gebied in de EG

PROF. DR. J. H. CHRISTIAANSE

Fisconomie is een fiscaal-economische rubriek, die eens per maand in ESB zal verschijnen. Ze wordt verzorgd door het Fiscaal-Economisch Instituut van de Nederlandse Economische Hogeschool te Rotterdam. Fisconomie zal in hoofdzaak betrekking hebben op actuele fiscale vraagstukken. Deze eerste bijdrage, handelend over recente ontwikkelingen op fiscaal gebied in de EG, is geschreven door Prof. Dr. J. H. Christiaanse, één van de directeurs van het Fiscaal-Economisch Instituut.

Een van de voordelen van de harmonisatiebesprekingen op belastingterrein in de EG is, dat opnieuw discussie ontstaat over vrij fundamentele problemen die voor de belastingtheorie en de politiek van groot belang zijn. Dit is bijv. het geval met de belastingheffing op vennootschapswinsten. Ook kan als voorbeeld het meest wenselijke systeem van omzetbelasting worden genoemd. Nieuwe oplossingen die regeringen en parlementen anders wellicht niet zouden hebben aangedurfd, komen nu in discussie. Belangwekkend is ook de ontwikkeling in Engeland.

Verenigd Koninkrijk

In het vooruitzicht van de toetre-

ding tot de EG heeft de regering-Heath in het Verenigd Koninkrijk op doeltreffende en tijdige wijze in de grotere belastingen belangrijke wijzigingen voorbereid. De vervanging van de „purchase tax” (omzetbelasting in de groothandelsfase) en de „selective employment tax” door een BTW is reeds aangekondigd in een „Green Paper”. Uitvoerige discussies vinden plaats met handel en industrie. In het voorjaar van 1972 zal het wetsontwerp worden gepubliceerd ten einde de nieuwe „value-added tax” (VAT) in april 1973 te kunnen invoeren.

Belangrijke discussiepunten zijn: de druk op de kosten van het eerste levensonderhoud, de teruggave van de „purchase tax” op voorraden bij de kleinhandel en de mogelijkheid

van hogere tarieven op zgn. luxe goederen. Het probleem van de terug-gave op investeringsgoederen speelt niet in het Verenigd Koninkrijk. Als standaardtarief zou thans gedacht worden aan 10 à 11%. Vergelijk hiermee de standaardtarieven in de Zes voor 1972: West-Duitsland 11%, Frankrijk 23%, België 18%¹⁾, Nederland 14%, Luxemburg 10%, Italië (invoering van de BTW op 1 juli 1972) 12%.

In maart 1971 publiceerde Minister Barber een „Green Paper” over de vennootschapsbelasting in verhouding tot de inkomstenbelasting (Reform of Corporation Tax, London, Stationery Office), waarover inmiddels hoogst interessante hoorzittingen zijn gehouden door een Parlementscommissie (Report from the Select Committee on Corporation Tax, oktober 1971, Stationery Office). De voorzitter van deze Commissie kon het overigens niet laten, te zeggen dat het Verenigd Koninkrijk „has a very much more sophisticated financial system than most other countries”.

West-Duitsland

Minder beïnvloed door de EG-ontwikkelingen, maar toch voortdurend in Brussels perspectief geplaatst, zijn de boeiende voorstellen in de Duitse Bondsrepubliek. Niet in een paper van 15 bladzijden, maar in een kloek deel van 1203 pagina's heeft de in 1968 ingestelde „Steuerreformkommission” haar voorstellen gepubliceerd over nagenoeg het gehele belastingbouwwerk (Gutachten der Steuerreformkommission 1971, Schriftenreihe des Bundesministeriums der Finanzen, Heft 17, Wilhelm Stollfuss Verlag, Bonn). Reeds eerder was het meer formele belastingrecht aan de orde gesteld. Het Gutachten vormt voor een ieder die in theorie of politiek met belastingen te maken heeft stimulerende lectuur. In het hoofdstuk over de inkomstenbelasting (voor haar bestaan wordt een warm pleidooi gehouden) komen bijv. diepgaand aan de orde: vermogenswinstbelasting (niet een Amerikaanse „capital gains tax”), eigen huis (afschaffen huurwaarde als inkomen), aanmerkelijk belang (reeds bij 10%), ouderdomsvoorzieningen, aftrek van rente, man en vrouw (splitting handhaven), tarief. Interessant is, dat wordt voorgesteld de kinderaftrek af te schaffen en de kinderbijslag belastingvrij te doen zijn.

Het bestuur van het

waterleidingbedrijf Midden-Nederland roept sollicitanten op voor de functie van **Economisch directeur**

Gedacht wordt aan een bedrijfseconoom, c.q. accountant met ervaring in het leiden van de financieel-economische sektor van een middelgroot bedrijf, die beschikt over management-kwaliteiten.

Leeftijd bij voorkeur tot 50 jaar.

Salaris tot f 4.577,— per maand, excl. trendmatige verhoging per 1-1-'72. Goede sekundaire arbeidsvoorwaarden: premie AOW/AWW voor rekening van de werkgever, deelname in het algemeen burgerlijk pensioenfonds ziektekostenregeling, enz.

Een psychotechnisch onderzoek maakt deel uit van de selectieprocedure.

Belangstellenden worden verzocht hun zo uitvoerig mogelijke sollicitatie te zenden aan Ir. F. N. Sikkes, voorzitter van het dagelijks bestuur, Achter Sint Pieter 20 te Utrecht, tot wie men zich desgewenst voor nadere inlichtingen ook telefonisch kan wenden (030 - 321632, toestel 287).

Belangrijk zijn ook de beschouwingen over de verhouding vennootschapsbelasting en inkomstenbelasting. Voorgesteld wordt het bestaande gesplitste tarief (lager Vpb-tarief op uitgedeelde winst) te vervangen door een systeem van volledige verrekening van de vennootschapsbelasting op de uitgedeelde winst met de inkomstenbelasting van de aandeelhouder (volledige opheffing van de economische dubbele belasting, derhalve extreme toepassing van het Franse

Deze rubriek wordt verzorgd door het Fiscaal-Economische Instituut der Nederlandse Economische Hogeschool

stelsel). Het hoogste tarief van de inkomstenbelasting zou nagenoeg gelijk moeten worden aan het tarief van de vennootschapsbelasting. In het „Kabinet-beschluss” van 11 juni 1971 wordt hiervoor nog 56% genoemd.

Omzetbelasting

Wat zijn de vooruitzichten in de EG op harmonisatiegebied bij de belangrijkste twee hierbij betrokken

belastingen, te weten: de omzetbelasting en de vennootschapsbelasting?

T.a.v. de omzetbelasting zal het wegnemen van de druk bij export en het heffen bij import ook voor het intracommunautaire verkeer gehandhaafd blijven, zolang de tarieven zo sterk van land tot land verschillen. Van een opheffing van deze zgn. belastinggrenzen kan dan ook op korte termijn geen sprake zijn. Anders dan de aanbeveling van het Werner-Comité, heeft de Resolutie van de EG-Ministerraad van 9 februari 1971, betreffende de geleidelijke realisering van een economische en monetaire unie, niet meer een tijdslimiet gesteld voor de daadwerkelijke afschaffing van de omzetbelastinggrenzen. De lidstaten en het Verenigd Koninkrijk zijn op dit moment derhalve niet gebonden aan een termijn. Elke lid-staat kan een uniform tarief tegenhouden, omdat unanimité vereist is. Indien Italië — met twee en half jaar vertraging — per 1 juli 1972 de BTW inderdaad zal invoeren, hebben de zes landen er 15 jaar over gedaan om

¹⁾ Dit zou in 1972 nog 20% kunnen worden.

tot een gezamenlijk *stelsel* van omzetbelasting te komen. Dit is in het geheel geen wonder, wanneer men de belangrijke politieke, sociale en economische problemen in ogenschouw neemt, die alleen al aan verandering van het stelsel zijn verbonden.

Er zijn binnen de EG wel afspraken dat de Commissie voor het einde van de eerste fase, genoemd in de resolutie van februari 1971, dit is vóór 1 januari 1974, voorstellen klaar zal hebben om tot unificatie te komen van de zgn. belastingbasis (dit is waarover wordt geheven) van de omzetbelasting. Er is voorts een besluit van de Raad van ministers van april 1970 dat vanaf 1 januari 1975 maximaal één punt BTW-opbrengst door de lidstaten moet worden afgedragen aan de EG.

Dit is wel een handig voorstel geweest van de EG-Commissie, omdat zij dan niet alleen meer eigen middelen krijgt, maar ook een extra-prikkel heeft ingebouwd om te komen tot de uniforme belastingbasis. Zoals opgemerkt, uniforme tarieven

zijn voorlopig niet te verwachten. Over een verschuiving van directe naar indirecte belastingen in enige EG-landen kan men niet te licht denken. Overigens is de pressie aan de uitgavenzijde bijv. in Nederland zo groot, dat eventuele mééropbrengsten bij de indirecte belastingen eerder zullen worden benut voor extra-uitgaven dan voor verlaging van de directe belastingen. Belangwekkend is verder dat de Duitse „Steuerreformkommission“ voor 1974 voorstelt de BTW van 11% op 15,5% te brengen ten einde gedeeltelijke dekking te vinden voor de ambitieuze voorstellen. De Duitse regering zou hiertegen bezwaar hebben.

Nog een enkele opmerking over de accijnzen in dit kader. Ten aanzien van de aantallen wil de EG-Commissie naar een beperking en wel geharmoniseerde accijnzen voor tabak, alcohol en alcoholhoudende dranken, bier, wijn en minerale oliën. Het is duidelijk dat bij de harmonisatie van de accijnzen sterke relaties moeten

worden gelegd met bijv. de energiepolitiek of de transportpolitiek.

Vennootschapsbelasting

Ten aanzien van de herziening van de vennootschapsbelasting wil de EG-Commissie blijkens recente berichten op korte termijn toch tot een voorstel komen, ondanks de bestaande verschillen tussen de landen. Het lijkt erop dat de EG-Commissie nog slechts een keuze wenst te maken uit twee mogelijkheden: het zgn. klassieke stelsel (zoals dat nu in Nederland en Luxemburg bestaat en, door een beslissing van het Italiaanse Parlement, in afwijking van het Regeringsvoorstel, ook in Italië zal worden ingevoerd; voorkeur voor dit stelsel werd ook uitgesproken, met name op internationale gronden, in het advies aan de EG-Commissie van Prof. Van den Tempel) en het zgn. verrekeningsstelsel (Duits: Anrechnungssystem; Engels: imputation; Frans: crédit d'impôt).

In Frankrijk bestaat dit verreke-

Universiteit van Amsterdam

De Faculteit der Rechtsgeleerdheid en de Faculteit der Economische Wetenschappen van de Universiteit van Amsterdam hebben plaats voor een

jonge wetenschappelijke medewerker (jurist of econoom) voor Belastingrecht

Zijn taak zal onder meer bestaan uit het verrichten van wetenschappelijk onderzoek op fiscaal gebied en het geven van werkcolleges.

Praktijkervaring in belastingzaken wordt op prijs gesteld, maar is geen dwingende eis. Ook zij die voor een deel van de werktijd beschikbaar zijn, komen in aanmerking.

Sollicitaties binnen drie weken te richten aan de administrateur van de Faculteit der Rechtsgeleerdheid, W. Levie, p/a Juridisch Instituut, O.Z. Achterburgwal 217-219, Amsterdam-C.

ningssysteem aldus, dat eerst vennootschapsbelasting (50%) wordt geheven van de winst van de NV. De aandeelhouder krijgt bij de dividenduitkering een recht op teruggaaf — „avoir fiscal” — van de helft van de vennootschapsbelasting over het dividend. Dit is dus in wezen een verhoging van zijn dividend, want hij ontvangt het kasbedrag plus een recht op teruggaaf van een stuk vennootschapsbelasting.

De Duitse Bondsrepubliek, die thans nog het gesplitste tarief heeft (lagere Vpb voor uitgedeelde winst), zal volgens de voorstellen eveneens overgaan op dit verrekeningssysteem en zelfs zover gaan dat de volle vennootschapsbelasting op de uitgedeelde winst mag worden verrekend met de inkomstenbelasting van de aandeelhouder. In een uitvoerig betoog is de „Steuerreformkommission” tot deze voorkeur gekomen:

„Auf diese Weise konnte ein System entwickelt werden, dass einerseits die praktischen Vorzüge aufweist, die die Erfassung nur der ausgeschütteten Gewinne bei den Anteilseignern mit sich bringt, andererseits aber sicherstellt, dass

die gesamten Gewinne, die das Unternehmen während seines Bestehens erzielt, letztlich allein nach den persönlichen Verhältnissen der Anteilseigner mit Einkommensteuer belastet werden” (blz. 338).

Merkwaardig was dat de Britse Minister van Financiën in zijn „Green Paper” nog een voorkeur had voor het huidige Duitse gesplitste tarief; tijdens de besprekingen voor het parlementaire „Select Committee” bleek ook in Engeland de voorkeur van velen meer en meer te verschuiven naar het Franse verrekeningsstelsel. *Indien de grootste drie landen een klassiek stelsel in ieder geval afwijzen en met een ander systeem mogelijk op één noemer komen, zullen de kleinere staten wellicht moeten volgen* (België heeft het verrekeningsstelsel reeds). Vooral de internationale problemen van het verrekeningsstelsel, waarbij de positie van onze internationale concerns een rol speelt, weerhouden Nederland. Er wordt op dit moment ijverig gespeurd naar technische oplossingen voor deze internationale problemen bij het verrekeningsstelsel. Opvallend is dat de „Steuerreformkommission” niet zwaar

tilt aan deze internationale problemen en ze in wezen in haar voorstellen afdoende opgelost vindt (blz. 354 en 356). Hetgeen maar ten dele juist lijkt.

J. H. Christiaanse

esb

Mededelingen

Kwantitatieve tegenover kwalitatieve groei

Op dinsdag 1 februari a.s., 's avonds 8 uur, organiseert de Haagse Economen Kring een openbare discussieavond over de mogelijke consequenties van de belangrijkste aanbevelingen van de Club van Rome voor de economische groei.

De inleider is Prof. Dr. C. J. F. Böttcher, lid van de Club van Rome en voorzitter van de Raad van Advies voor het Wetenschapsbeleid.

Plaats van de bijeenkomst: de bovenzal van de kerk van de Doopsgezinde Gemeente, Paleisstraat 8 (achter de Kneuterdijk), Den Haag.

katholieke universiteit nijmegen
**FACULTEIT DER WISKUNDE EN
NATUURWETENSCHAPPEN**

Ten behoeve van de **Administratieve dienst** kan worden aangesteld een

hoofd van de financiële administratie

wiens taak voornamelijk zal liggen op het terrein van de verwerking van financiële gegevens ten behoeve van de beleidsinformatie, de verzorging van de periodieke verslaggeving en de samenstelling van de jaarrekening, alsmede op dat van de verdere ontwikkeling van de mechanische verwerking van gegevens.

Als zodanig zal hij worden belast met de leiding van

- de boekhouding en de algemene administratie
- de mechanische administratie
- de afdeling voor financiële bedrijfsinformatie.

Gedacht wordt aan een medewerker in het bezit van het volledig diploma S.P.D.

Schriftelijke sollicitaties met vermelding van leeftijd, opleiding, ervaring en verlangd salaris kunnen worden gericht aan het Hoofd van de Personeelsdienst van de Faculteit der Wiskunde en Natuurwetenschappen, Toernooiveld te Nijmegen.